

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

СМОЛЕННИКОВ ДЕНИС ОЛЕГОВИЧ

УДК 502.171:620.9:334.716(043.5)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
ТЕПЛОЕНЕРГЕТИКИ**

Спеціальність: 08.00.06 – економіка природокористування
та охорони навколишнього середовища

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:
Жулавський Аркадій Юрійович
кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри управління

Суми – 2017

ЗМІСТ

	С.
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИКИ.....	14
1.1 Структурно-логічна сутність поняття «соціально-екологічна відповідальність підприємства».....	14
1.2 Роль і місце соціально-екологічної відповідальності у забезпеченні сталого розвитку соціо-еколого-економічних систем.....	27
1.3 Соціально-екологічна відповідальність підприємств теплоенергетики.....	44
Висновки до розділу 1.....	63
РОЗДІЛ 2 НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИБОРУ СТРАТЕГІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИКИ.....	66
2.1 Методичні засади оцінки можливостей підприємств теплоенергетики до впровадження соціально-екологічної відповідальності.....	66
2.2 Науково-методичний підхід до оцінки рівня соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики.....	93
2.3 Стратегії соціально-екологічної відповідальності підприємств.....	113
Висновки до розділу 2.....	131
РОЗДІЛ 3 НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИКИ.....	133

3.1 Система організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємства.....	133
3.2 Соціально-економічна ефективність впровадження системи соціально-екологічної відповідальності підприємства.....	146
3.3 Програмно-цільовий підхід в реалізації міжсекторного партнерства при впровадженні соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики.....	155
Висновки до розділу 3.....	173
ВИСНОВКИ.....	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	178
ДОДАТКИ.....	204

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕВП – екологічна відповідальність підприємства

КСВ – корпоративна соціальна відповідальність

НС – навколишнє середовище

НУО – неурядові організації

ОЕСР - Організація економічного співробітництва та розвитку

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СВП – соціальна відповідальність підприємства

СЕВП – соціально-екологічна відповідальність підприємств

ТЕС – теплова електростанція

ТЕЦ – теплоелектроцентрально

CDP - Carbon Disclosure Project

EDF - Électricité de France

GRI – Global Reporting Initiative

ISO – International Organization for Standardization

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ряд міжнародних документів, зокрема Глобальний договір ООН, «Порядок денний розвитку після 2015 року», та дослідження вітчизняних і зарубіжних учених визначають підвищення ролі відповідальності бізнесу перед суспільством та майбутніми поколіннями як стратегічні пріоритети розвитку світової спільноти. При цьому важливим є розроблення реально діючої системи організаційно-економічного забезпечення соціальної відповідальності бізнесу. Досвід роботи успішних підприємств свідчить про ідентичність більшості організаційно-економічних механізмів реалізації заходів щодо соціальної та екологічної відповідальності бізнесу, тому доцільно розглядати ці питання в комплексі та говорити про соціально-екологічну відповідальність підприємств.

Взаємозв'язок соціальної та екологічної відповідальності бізнесу набуває особливого значення для підприємств теплоенергетики, оскільки вони є одними з найбільших забруднювачів довкілля та значущим фактором підвищення соціального напруження, каталізатором інфляційних процесів в економіці у цілому через зростання тарифів на тепло та електроенергію.

Питання соціальної та екологічної відповідальності бізнесу досліджені в наукових працях зарубіжних учених, таких як С. Банержі, А. Керролл, Н. Н. Крупіна, М. Портер, К. ван дер Лінде, Н. М. Пусенкова, Ф. Фігер, Б. Харві, С. Шелтеггер, А. Шефер та ін. Досліджуваній проблематиці присвячені наукові праці таких вітчизняних учених, як О. Ф. Балацький, І. К. Бистряков, В. В. Дергачова, С. І. Дорогунцов, А. Ю. Жулавський, Н. В. Караєва, Л. Г. Мельник, І. В. Недін, О. Ю. Попова, О. М. Теліженко, Ю. М. Хвесик, Є. В. Хлобистов та ін.

Водночас аналіз наукової літератури засвідчує необхідність подальшого дослідження питань, пов'язаних із визначенням сутності соціально-екологічної відповідальності підприємств, виявленням специфіки її прояву для підприємств теплоенергетики, розробленням методичних засад

оцінювання рівня соціально-екологічної відповідальності підприємств та можливостей суб'єктів господарювання до її впровадження, формуванням системи організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств з урахуванням узгодженості інтересів внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів, вибором стратегій її реалізації, оцінюванням впливу заходів соціально-екологічної відповідальності підприємств на ефективність діяльності суб'єктів господарювання, місцеву громаду та регіон. Незавершеність теоретичних та науково-методичних положень щодо організаційно-економічного забезпечення впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємств обумовлює актуальність дослідження, його мету, завдання та зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дослідження відповідає основним напрямкам фундаментальних досліджень на 2014–2018 рр., затвердженим Постановою Президії Національної академії наук України від 20.12.2013 р. № 179 (п. 3.1.16 «Економіка природокористування й охорони навколишнього середовища»; п. 3.1.24 «Енергозбереження, диверсифікація джерел енергопостачання і енергонезалежність української економіки: економічні механізми формування»; п. 3.1.25 «Природозбереження та раціональне природокористування»), Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року (Розпорядження КМУ від 17.10.2007 р. № 880-р), Енергетичній стратегії на період до 2030 року (Розпорядження КМУ від 24.07.2013 р. № 1071-р).

Дисертаційна робота виконана відповідно до основних напрямів наукових досліджень Сумського державного університету, зокрема науково-дослідних тем: «Фундаментальні основи екологобезпечної трансформації регіональних еколого-економічних систем» (номер д/р 0111U003564) – визначена роль соціально-екологічної відповідальності підприємства на шляху до сталого розвитку; «Теоретичні і методичні питання оцінки і прогнозування економічного потенціалу соціально-економічних систем» (номер д/р 0107U009203) – обґрунтовані пропозиції щодо індикаторів

оцінювання енергетичної безпеки; «Екологічно збалансований розвиток інвестиційного потенціалу території» (номер д/р 0112U001299) – визначена екологічна складова соціально-відповідального інвестування.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є вдосконалення теоретичних положень та науково-методичних підходів до формування системи організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств.

Реалізація мети обумовила вирішення таких завдань:

– узагальнити існуючі наукові підходи до визначення соціальних та екологічних аспектів відповідальності бізнесу та визначити сутність соціально-екологічної відповідальності підприємств, її роль та місце в забезпеченні сталого розвитку соціо-еколого-економічних систем;

– на прикладі підприємств теплоенергетики України та інших країн світу обґрунтувати економічні передумови впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємств у цій галузі;

– запропонувати науково-методичний підхід до оцінювання можливостей підприємств теплоенергетики щодо впровадження соціально-екологічної відповідальності;

– розробити методичний інструментарій для оцінювання рівня соціально-екологічної відповідальності підприємств та здійснити його апробацію на прикладі європейських енергетичних компаній;

– розвинути методичні засади вибору стратегії соціально-екологічної відповідальності підприємств;

– удосконалити теоретичні засади формування системи організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств;

– дослідити корпоративний та регіональний ефекти від упровадження заходів соціально-екологічної відповідальності підприємств;

– визначити можливості застосування програмно-цільового підходу та міжсекторного партнерства у системі організаційно-економічного

забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств.

Об'єктом дослідження є система організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики.

Предметом дослідження є еколого-економічні відносини між територіальною громадою, місцевими органами влади, державою та суб'єктами господарювання, що виникають у процесі впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємств.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дисертації складають фундаментальні положення економічної теорії, державного управління, економіки природокористування, стратегічного управління, теорії еколого-економічного збитку, а також наукові праці зарубіжних і вітчизняних учених, присвячені соціальним та екологічним аспектам відповідальності бізнесу.

Для вирішення поставлених завдань у роботі використовувались такі методи наукового дослідження: аналізу, синтезу та логічного узагальнення – при визначенні сутності соціально-екологічної відповідальності підприємств; кореляційно-регресійного аналізу – під час дослідження взаємозв'язку між індексом соціально-екологічної відповідальності підприємств та гудвілом підприємств теплоенергетики; метод головних компонент – при визначенні індексу соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики; метод детермінованого комплексного оцінювання – при визначенні інтегрального індексу можливостей до впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємств; лінійну нормалізацію – під час зведення до зіставного вигляду складових індексу соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики та індексу можливостей до впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємств; системного аналізу – під час дослідження взаємозв'язків в системі організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств. Економіко-математичне моделювання здійснене з використанням програмних продуктів

Microsoft Excel 2016 та Stata 13.

Інформаційною та фактологічною базами дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти, офіційні дані підприємств теплоенергетики, результати досліджень міжнародних організацій, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, вихідна інформація, зібрана та опрацьована особисто автором.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в удосконаленні існуючих та розробленні нових теоретичних положень і науково-методичних підходів до формування системи організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств.

Найбільш вагомими науковими результатами дослідження є такі:

вперше:

– запропоновано науково-методичний підхід до оцінювання можливостей підприємств щодо впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємств на основі узагальнювального індикатора, розрахованого як трикомпонентне інтегральне оцінювання фінансових та нефінансових характеристик інвестиційної спроможності підприємства до впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємств, трудового потенціалу та рівня соціально-екологічної активності підприємства, нормалізованих з урахуванням стимулювального або дестимулювального впливів та зважених за допомогою методу експертних оцінок;

удосконалено:

– науково-методичні засади оцінювання рівня впровадження екологічних та соціальних ініціатив шляхом розроблення індексу соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики як інтегральної характеристики економічних, екологічних та соціальних показників, зважених за допомогою методу головних компонент та методу спільностей з урахуванням емпірично оціненого впливу компаній-маркетмейкерів ринку електроенергії Європейського Союзу на довкілля та людину. Це дозволяє використовувати дані оцінювання при формуванні нефінансової звітності

підприємств та при визначенні стратегії соціально-екологічної відповідальності підприємств;

– методичний інструментарій для вибору стратегій соціально-екологічної відповідальності підприємств, який на відміну від існуючих, базується на багаторівневому матричному підході, що передбачає: визначення початкової стратегії, виходячи з поточного рівня соціально-екологічної відповідальності підприємств та можливостей підприємства до активізації заходів соціально-екологічної відповідальності підприємств; коригування стратегії з урахуванням рівня соціально-екологічної безпеки регіону; визначення альтернативних покрокових траєкторій зміни стратегічної позиції в майбутньому при переході від стратегій «виживання» під впливом стейкхолдерів через стратегії відповідності їх запитам до проактивної стратегії впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємств;

– теоретичні положення щодо формування системи організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств, які відрізняються від існуючих циклічним характером взаємовигідного двобічного взаємозв'язку підприємства зі стейкхолдерами різних рівнів ієрархії, формалізацією каналів прямого та опосередкованого їх взаємного впливу, складових регіонального та корпоративного ефектів від упровадження програм та заходів соціально-екологічної відповідальності підприємств, визначенням джерел фінансування та мотиваційних механізмів їх забезпечення;

дістали подальшого розвитку:

– категоріально-понятійний апарат теорії корпоративної відповідальності шляхом переходу від відокремленого до взаємоузгодженого розгляду її соціальних та екологічних аспектів через застосування в термінологічному обігу поняття «соціально-екологічна відповідальність підприємства», під яким розуміється сукупність добровільних соціально-екологічних ініціатив підприємства, націлених на формування суб'єктно-об'єктного взаємозв'язку та взаємовигідних відносин з усіма стейкхолдерами в контексті забезпечення

узгодженості поточних бізнес-інтересів з екологічними, економічними та соціальними інтересами майбутніх поколінь;

– науково-методичний підхід до визначення корпоративного ефекту від упровадження заходів соціально-екологічної відповідальності підприємств, що на відміну від існуючих, базується на емпірично підтвердженій (методами кореляційно-регресійного аналізу та розподіленого лагу) наявності істотного зв'язку між індексом соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики та гудвілом підприємства, який проявляється з чотирирічним часовим лагом, що дозволяє трактувати соціально-екологічної відповідальності підприємств як істотний фактор підвищення вартості бізнесу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення дисертації доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які можуть бути використані в практичній діяльності під час розроблення системи організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики.

Висновки та рекомендації щодо ролі соціально-екологічної відповідальності підприємств у підвищенні енергетичної безпеки використано Університетом Санкт-Галлену (м. Санкт-Галлен, Швейцарія) під час реалізації проекту SCOPES № IZ74Z0_160564/1 «Improving energy security through Swiss-Ukrainian-Estonian Institutional Partnership» (довідка від 17.05.2016 р.); щодо оцінювання СЕВП теплоенергетики – ТОВ «Брокенергія» в практичній діяльності Охтирської теплоелектроцентралі (довідка від 20.12.2016 р.); стосовно формування системи організаційно-економічного забезпечення СЕВП теплоенергетики – Управлінням житлово-комунального господарства Сумської обласної державної адміністрації при розробленні Програми модернізації систем тепlopостачання Сумської області на 2016–2020 роки (довідка № 01-11.0120 від 23.01.2017 р.); щодо формування механізму міжсекторного партнерства під час реалізації соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики – Управлінням галузей виробничої сфери, екології та енергозбереження Департаменту фінансів,

економіки та інвестицій Сумської міської ради при розробленні Плану дій сталого енергетичного розвитку міста Суми до 2025 року та ін. (довідка № 722/04.04.09-22 від 07.03.2017 р.).

Результати дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Сумського державного університету під час викладання дисциплін «Корпоративне управління», «Управління корпоративними відносинами», «Основи екології», «Управління соціальною та екологічною безпекою діяльності», «Методи прийняття управлінських рішень», «Корпоративна соціальна відповідальність» (акт від 20.02.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеною науковою працею. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно і відображені в опублікованих працях. Результати, опубліковані дисертантом у співавторстві, використані у дисертаційній роботі лише в межах його особистого внеску.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційної роботи були оприлюднені та одержали позитивну оцінку на міжнародних науково-практичних конференціях: «Інституціональні перетворення в суспільстві: світовий досвід і українська реальність» (м. Мелітополь, 2006 р.); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2007 р.); «Економіка для екології» (м. Суми, 2009, 2014, 2016 рр.); «Фінанси, аудит та менеджмент: аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток» (м. Львів, 2016 р.). Крім того, наукові результати представлено на літній школі «Вступ до основних концепцій стратегічного сталого розвитку» (м. Карлскрона, Швеція, 2011 р.); Санкт-Галленському форумі з управління відновлюваною енергетикою (м. Санкт-Галлен, Швейцарія, 2015, 2016 рр.); науково-дослідницькому колоквиумі «Відновлювана енергетика, стійкість, екологічні та інноваційні дослідження» (м. Тарту, Естонія, 2015 р.); Міжнародному інтелектуальному воркшопі «Соціальна відповідальність для сталого розвитку» (м. Київ, 2016 р.); Міжнародному тренінгу Балтійської університетської програми

«Освіта для сталого розвитку» (м. Рогув, Польща, 2015, 2016 рр.). Схвальну оцінку основні положення дисертації одержали також на всеукраїнських наукових конференціях, а саме: «Екологічний менеджмент у загальній системі управління» (м. Суми, 2006, 2008 рр.); «Господарський механізм екологічно збалансованого розвитку» (м. Суми, 2007 р.); «Фінансова безпека та перспективи розвитку соціально-економічних систем» (м. Київ, 2016 р.) та «Фінанси, менеджмент та аудит: стан та перспективи розвитку» (м. Одеса, 2017 р.).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковано у 25 друкованих працях (16 із яких належать особисто автору), зокрема 2 підрозділи – у колективних монографіях, 10 статей – у наукових фахових виданнях України (з яких 5 – у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз), 1 стаття у наукових періодичних виданнях інших держав, 12 публікацій – у збірниках матеріалів конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 8,45 друк. арк., з яких особисто автору належить 6,78 друк. арк.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 234 найменувань і 4 додатків. Повний обсяг дисертації становить 228 сторінок, зокрема основного тексту 173 сторінки. Дисертація містить 40 таблиць на 21 сторінках, 35 рисунків на 17 сторінках, список використаних джерел на 26 сторінках, додатки на 25 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИКИ

1.1 Структурно-логічна сутність поняття «соціально-екологічна відповідальність підприємства»

Останнім часом все більше набувають актуальності питання соціальної відповідальності, у тому числі екологічної відповідальності підприємства, що обумовлено загрозою техногенних та екологічних катастроф. Мова йде про добровільну розробку та здійснення компаніями програм природоохоронного характеру з метою забезпечення екологічної безпеки.

Дослідженню соціально-екологічної відповідальності підприємства (СЕВП) присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, у тому числі Бистрякова І. К. [17], Віннікової Т. О. [18], Гаєвської М. В. [21], Гасій В. В. та Потравного І. М. [22], Грішньої О. А. [29], Дорогунцова С. І. [38], Косякової І. В. [58], Крупіної Н. Н. [61], Мельника Л. Г. [67], Пахомової Н. В. та Ріхтера К. [77], Пусенкової Н. М. [86], Салдаєвої М. М. [88], а також Банержі С. [141], Портера М. та К. ван дер Лінде [201], Шефера А. та Харві Б. [208] та ін.

Розвиток концепції соціально-екологічної відповідальності в світі розпочався наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років у відповідь на масштабні екологічні проблеми, обумовлені діяльністю потужних корпорацій [148; 28]. У той же час починається суспільний рух щодо охорони довкілля, захисту прав працівників та споживачів. Основою екологічної відповідальності бізнесу є концептуальні положення корпоративної соціальної відповідальності. При цьому розглядається, перш за все, етична складова корпоративної соціальної відповідальності (КСВ).

Сама концепція корпоративної соціальної відповідальності була запропонована Девісом К. у 1973 році. Концепція охоплює п'ять основних положень [160; 75]:

- соціальна відповідальність виникає із суспільної влади (органи влади повинні створювати умови та демонструвати успішні приклади соціальної відповідальності);

- бізнес має діяти як двостороння відкрита система: враховувати вплив суспільства та сигнали ринку, а також бути відкритим у своїх операціях для громадськості;

- соціальні витрати мають бути обчислені, а також має бути визначена правомірність їх віднесення на собівартість продукції або надаваної послуги;

- соціальні витрати, які віднесені на собівартість продукції або надаваної послуги, в остаточному підсумку оплачуються споживачем;

- суб'єкти господарювання наряду з громадянами залучаються до відповідальності за створені соціальні проблеми, які виходять за межі звичайних сфер їх діяльності.

Ківаріна М., досліджуючи еволюцію концепції корпоративної соціальної відповідальності, виділяє три основні теорії [52]:

1) теорія «корпоративного егоїзму» Фрідмана М. та Хандерсона Д., згідно якої компанія ефективно використовує обмежені ресурси з метою збільшення прибутку, при цьому відповідальність несе виключно перед власниками;

2) теорія «корпоративного альтруїзму», яка розроблена Комітетом з економічного розвитку США та розглядає максимально широко соціальну відповідальність та суттєву роль представників бізнесу щодо підвищення рівня добробуту населення;

3) теорія «розумного егоїзму», що являє собою поєднання двох вищезгаданих теорій.

Цікавою є теорія Гудпастера К., яка має назву «корпоративної совісті». Згідно неї, будь-яка компанія – це суб'єкт моралі, а менеджери цієї компанії мають етичні зобов'язання по відношенню до всіх стейкхолдерів [177].

Разом з тим, екологічна складова з'являється у дефініції корпоративної соціальної відповідальності лише у 1990х [203]. Так, Харт С. вперше вказує на екологічні переваги для підприємств [180]. Поняття «екологічна відповідальність підприємства» з'являється у роботах зарубіжних вчених лише починаючи з 2000-х років.

На сьогодні існує декілька підходів до трактування поняття «екологічна відповідальність» взагалі та «екологічна відповідальність підприємства» зокрема як складові корпоративної соціальної відповідальності. Зазначені терміни по-різному інтерпретуються представниками різних економічних шкіл.

Згідно підходу класичної економічної школи, екологічна відповідальність виникла під дією екологічного законодавства: підприємства вживали заходи щодо зменшення негативного впливу господарської діяльності на довкілля з метою уникнення санкцій з боку держави. Представники неокласичної економічної школи пов'язували екологічну відповідальність бізнесу не лише з нормативно-правовими обмеженнями, а й з моральною відповідальністю виробників за забруднення навколишнього середовища [28; 161]. Разом з тим, концепція сталого розвитку передбачає поєднання класичного та неокласичного підходів, і поєднує обмеження, встановлені екологічним законодавством, та моральні зобов'язання представників бізнесу, перетворюючись на добровільні внутрішні правила ведення бізнесу [28].

Зарубіжні та вітчизняні вчені часто розглядають екологічну відповідальність підприємства як екологічну складову корпоративної соціальної відповідальності [60, 88, 191, 196 та інші].

Перший етап наукових дебатів з приводу екологічної складової корпоративної соціальної відповідальності стосувалися стратегії подвійного виграшу ('win-win'), що передбачає захист навколишнього середовища наряду з економічним зростанням, та стратегії «виграти-програти» ('win-lose'), якщо перший варіант неможливий, то захист навколишнього середовища забезпечується за рахунок зменшення економічних результатів підприємства.

Другий етап наукових досліджень з питань екологічної складової корпоративної соціальної відповідальності полягав у пошуку відповідей на наступні запитання:

- 1) чи варто підприємству інвестувати в екологічну відповідальність?
- 2) до якого ступеня підприємству варто ставати «зеленим»?
- 3) коли варто підприємству ставати «зеленим»?

Третій етап передбачав включення етичної складової та поняття альтруїзму до дефініції екологічної відповідальності підприємства [156].

Намагаючись дослідити коріння екологічного аспекту корпоративної соціальної відповідальності, повернемося до концепції соціальної відповідальності бізнесу, запропонованої Керролл А. [149]. Згідно моделі Керролла А., корпоративна соціальна відповідальність являє собою багаторівневу відповідальність, яку можна представити у вигляді піраміди.

В основі піраміди А. Керролла лежить економічна відповідальність, яка визначається напрямом діяльності компанії, і дозволяє задовольняти потреби споживачів і, відповідно, максимізувати прибуток. Другий рівень – правова відповідальність – під якою розуміють дотримання законів, а також відповідність діяльності підприємства очікуванням суспільства, зафіксованим в правових нормах; при цьому передбачається жорстке дотримання екологічних стандартів. Третій рівень – етична відповідальність, яка вимагає від бізнес-структур діяльності, відповідної очікуванням суспільства, які не закріплені в правових документах, але засновані на нормах моралі та етики. Філантропічна (дискреційна) відповідальність, як наступний рівень відповідальності, спонукає фірму до здійснення заходів, які спрямовані на підтримку або підвищення добробуту суспільства через залучення до участі у реалізації соціально-спрямованих програм на добровільних засадах [53]. У контексті соціально-екологічної відповідальності підприємства, філантропію можна розглядати як надання фінансових ресурсів для здійснення заходів щодо підвищення екологічної обізнаності громадськості [198]. В даному аспекті неабияку роль має неформальна освіта для сталого розвитку, за якої у

вигляді тренінгів, дебатів, круглих столів-обговорень, інших заходів з використанням кейсів та ситуаційних вправ можуть бути доведені принципи та цілі сталого розвитку до широкого загалу.

При цьому принциповим є співвідрядність різних рівнів соціальної відповідальності бізнесу. Так, наприклад, етичний бізнес – це не благодичність, а бізнес, який має економічну мету максимізації прибутку, працює в межах правового поля і дотримується критерію етики ведення бізнесу [72].

Разом з тим, Дафт Р. виокремив лише три складові (економічну, юридичну та етичну) в оцінці загальної соціальної відповідальності компанії [32]. Економічна відповідальність зводиться винятково до максимізації прибутку. Під юридичною відповідальністю розуміють необхідність дотримання встановлених суспільством правил та норм, досягнення економічних цілей фірми в межах закону. Етична відповідальність – це суспільно корисні дії, які не передбачені законами, або не відповідають прямим економічним інтересам компанії (наприклад, дотримання принципів рівності, чесності, неупередженості та забезпечення прав співробітників) [14].

У своєму дослідженні ми спробували виокремити екологічний аспект корпоративної відповідальності в різних складових соціальної відповідальності підприємства. Так, екологічний аспект корпоративної соціальної відповідальності наявний у блоці економічної відповідальності підприємства, у правовій відповідальності, у блоці етичної відповідальності, а також було виокремлено аспект сталого розвитку в філантропічному блоці (рис. 1.1), адже, як було зазначено вище, сталий розвиток включає три основні складові: економічну, екологічну та соціальну, при чому всі вони знаходяться у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності.

Дахлсруд А. [159] спробував систематизувати наявні визначення терміну «корпоративна соціальна відповідальність», посилаючись на п'ять груп критеріїв (економічні, соціальні, екологічні, зацікавлені сторони і добровільність).

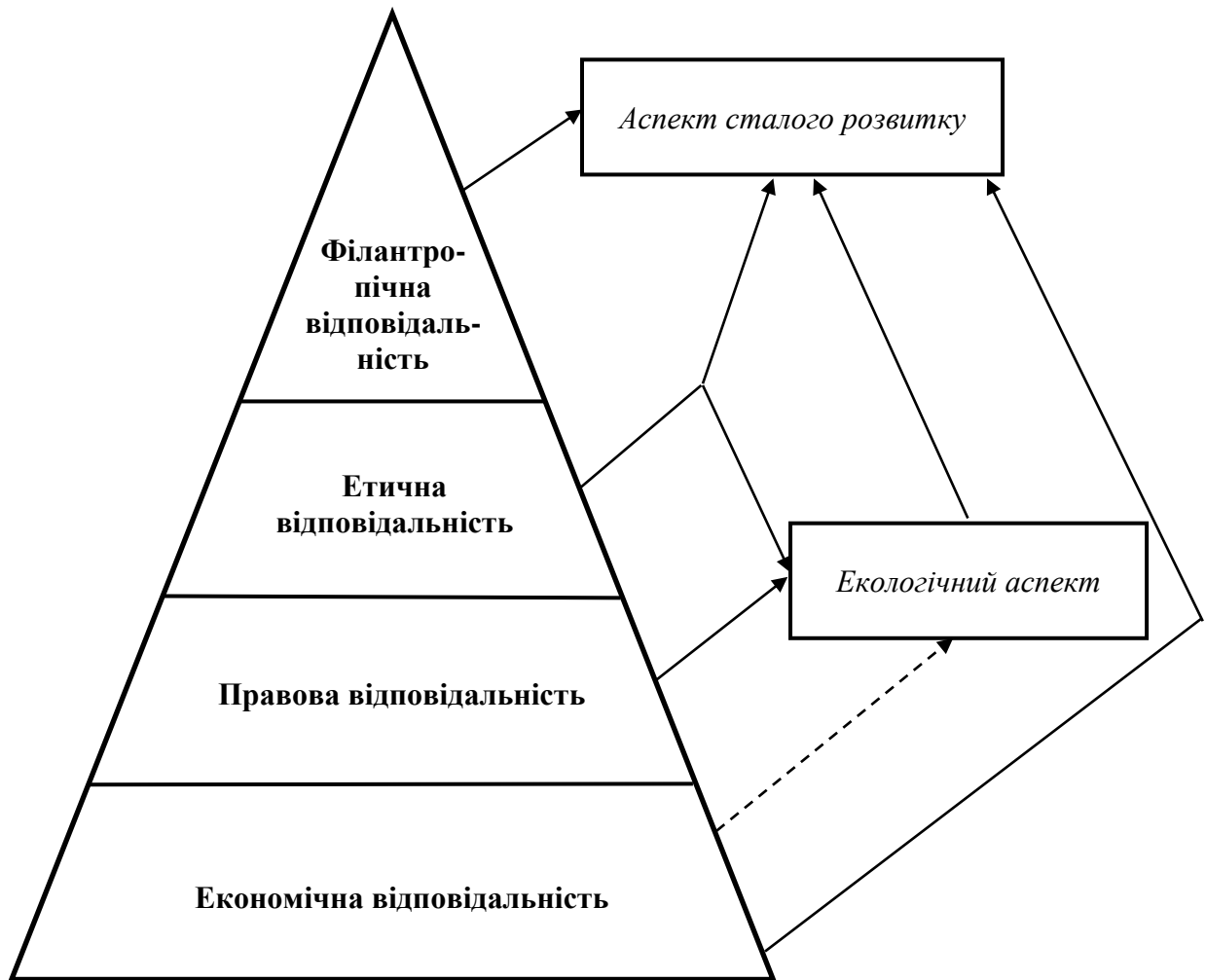

Рисунок 1.1 – Екологічний аспект соціальної відповідальності підприємства в піраміді А. Керролла (розроблено автором на основі [149; 212])

Серед найбільш популярних тлумачень варто зазначити такі:

1) «концепція, за якої компанії інтегрують соціальні та екологічні проблеми в рамках своїх бізнес-операцій і у взаємодії із зацікавленими сторонами на добровільній основі» [154];

2) «зобов'язання бізнесу робити внесок в сталий економічний розвиток, робота із співробітниками, членами їх сімей, місцевої громади та суспільства в цілому з метою поліпшення якості їх життя» [229].

Беручи підхід Дахлеруда А. за основу та з огляду на висновки, зроблені з піраміди Керролла, нами систематизовано погляди різних вітчизняних та зарубіжних вчених на структурно-логічну сутність терміну «соціально-

екологічна відповідальність підприємства», а також на еволюцію підходів до розуміння поняття «соціально-екологічна відповідальність підприємства».

Згідно першого підходу, соціально-екологічна відповідальність підприємства (СЕВП) розглядається як екологічна складова корпоративної соціальної відповідальності поряд з економічною та соціальною складовими, що враховує інтереси стейкхолдерів та характеризується добровільністю заходів (табл. 1.1). В цьому підході також може враховуватись або не враховуватись етична складова.

Таблиця 1.1 – Підхід до розгляду СЕВП як екологічної складової корпоративної соціальної відповідальності поряд з економічною та соціальною складовими, що враховує інтереси стейкхолдерів та характеризується добровільністю заходів (систематизовано автором)

№	Визначення	Джерело
1	2	3
<i>без урахування етичної складової</i>		
1	концепція, за якої компанії на добровільних засадах інтегрують соціальні та екологічні інтереси безпосередньо у бізнес-процеси та у взаємодію із зацікавленими сторонами	[154]
2	дії, що виходять за рамки правових зобов'язань, включають добровільні заходи підприємства, а також діалог чи партнерство з відповідними зацікавленими сторонами з метою захисту навколишнього середовища та врахування впливу на суспільство у найширшому сенсі	[223]
<i>з урахуванням етичної складової</i>		
3	прийняття бізнес-рішень, пов'язаних з етичними цінностями, дотриманням вимог законодавства та поваги до людей, громад і навколишнього середовища	[143]
4	відкриті та прозорі бізнес практики, засновані на етичних цінностях та повазі до співробітників, громади та навколишнього середовища, що сприяє сталому розвитку бізнесу	[186]
5	досягнення комерційного успіху за умови дотримання етичних цінностей та поваги до людей, громад і навколишнього природного середовища	[144]

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
6	бізнес-практики, засновані на етичних цінностях та повазі до працівників, суспільства і навколишнього середовища	[175]
7	соціально відповідальні бізнес-практики зміцнення корпоративної звітності, дотримання етичних цінностей в інтересах усіх зацікавлених сторін; відповідальність за збереження природного середовища; заходи щодо підвищення якості життя, розширення прав і можливостей людей, інвестування у громади, де працює бізнес	[145]

Другий підхід, на відміну від першого, не характеризується добровільністю заходів (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Підхід до розгляду СЕВП як екологічної складової корпоративної соціальної відповідальності поряд з економічною та соціальною складовою, що враховує інтереси стейкхолдерів (систематизовано автором)

№	Визначення	Джерело
1	в цілому відносини корпорації з усіма стейкхолдерами: споживачами, співробітниками, громадою, власниками, інвесторами, урядом, постачальниками і конкурентами; елементи соціальної відповідальності включають інвестиції в роботу з населенням, трудові відносини, створення та підтримку зайнятості, охорону навколишнього середовища і в фінансові показники	[191]
2	зобов'язання компанії щодо підзвітності перед всіма стейкхолдерами; соціально відповідальні компанії беруть до уваги увесь спектр впливу на громаду та навколишнє середовище під час прийняття рішень, балансуючи потреби стейкхолдерів з власною метою отримання прибутку	[168]
3	відповідальність компанії за вплив на суспільство (у тому числі вплив на здоров'я та безпеку персоналу)	[167]
4	це бізнес-процес, в якому пов'язані між собою інститут та індивідууми, що прямо або опосередковано впливають своєю діяльністю на свою та інші громади, довілля та навколишній світ.	[185]

Також соціально-екологічна відповідальність підприємства розглядається як екологічна складова корпоративної соціальної відповідальності поряд з економічною складовою, а також з урахуванням інтересів стейкхолдерів та добровільністю заходів (табл. 1.3). В цьому підході соціальна складова не враховується.

Таблиця 1.3 – Підхід до розгляду СЕВП як екологічної складової корпоративної соціальної відповідальності поряд з економічною складовою, а також з урахуванням інтересів стейкхолдерів та добровільністю заходів (систематизовано автором)

№	Визначення	Джерело
1	інтеграція бізнес-операцій і цінностей, в результаті чого інтереси всіх зацікавлених сторін, включаючи інвесторів, споживачів, співробітників та навколишнього середовища відображені у політиці та діях компанії	[158]

Четвертий підхід до визначення соціально-екологічної відповідальності підприємства розглядає її як екологічну складову корпоративної соціальної відповідальності поряд з економічною та соціальною складовими (табл. 1.4). В цьому підході інтереси стейкхолдерів та добровільність заходів не враховуються.

Таблиця 1.4 – Підхід до розгляду СЕВП як екологічної складової корпоративної соціальної відповідальності поряд з економічною та соціальною складовими (систематизовано автором)

№	Визначення	Джерело
1	2	3
1	відповідальність за загальний вплив підприємства на суспільство, в якому воно працює; це не акт благодійності, а прибутковий бізнес, який бере до уваги всі позитивні і негативні екологічні, соціальні та економічні наслідки його впливу на суспільство	[196]

Продовження таблиці 1.4

1	2	3
2	виступає взаємозалежно з економічною ефективністю та соціальною активністю компанії; може бути юридичною (як наслідок неправомірних діянь регулюється адміністративно-правовими методами) та економічною (базується на правомірній діяльності, регулювання відбувається за рахунок економічних методів, насамперед матеріальної зацікавленості забруднювача навколишнього середовища в скороченні відходів, шкідливого впливу в цілому)	[88]
3	добровільний внесок бізнесу в розвиток соціальної, економічної та екологічної сфер життя суспільства, діяльність по суміщенню та гармонізації інтересів підприємств, організацій з інтересами суспільства	[60]
4	виведення бізнесу з мінімальних рамок самозабезпечення і внесок власних ресурсів у довгостроковий розвиток внутрішнього і зовнішнього середовища; реалізація заходів щодо збереження добре оплачуваних робочих місць, виробництво якісних товарів і послуг, охорона природи, чесна ділова поведінка; врахування суспільних очікувань, що змінюються, у відношенні не тільки своєї продукції та підвищення прибутковості, але і своєї участі у формуванні національної та регіональної економіки	[22]

В наступному підході розглядається екологічна відповідальність підприємства та її роль як інструмента забезпечення сталого розвитку (табл. 1.5).

Таблиця 1.5 – Підхід до розгляду екологічної відповідальності підприємства як інструмента забезпечення сталого розвитку (систематизовано автором)

№	Визначення	Джерело
1	2	3
1	концепція, згідно з якою компанії вирішують добровільно сприяти якості навколишнього середовища та сталому розвитку суспільства	[154]
2	готовність бізнесу зробити внесок у сталий економічний розвиток, співпрацюючи з робітниками, їх сім'ями, місцевими громадами і суспільством в цілому для підвищення якості їхнього життя	[229]

Продовження таблиці 1.5

1	2	3
3	застосування заходів поза межами своїх юридичних зобов'язань і економічних бізнес цілей; ці заходи охоплюють широкий спектр областей, але часто підсумовуються як соціальні та екологічні; при цьому йдеться про сталий розвиток – економічну, соціальну та екологічну складові	[153]
4	відповідальність підприємства перед суспільством, теперішнім та майбутнім поколінням людей, перед кожною конкретною людиною	[6]
5	відповідальність підприємства перед сучасними та наступними поколіннями за збереження довкілля, що виявляється у раціональному природокористуванні, ощадливому виробництві й споживанні та інших діях, спрямованих на поліпшення екологічної ситуації	[28]

На основні попередніх досліджень можна визначити структурно-логічну сутність терміну «соціально-екологічна відповідальність підприємства» (табл. 1.6).

Таблиця 1.6 – Структурно-логічна сутність терміну «соціально-екологічна відповідальність підприємства»

№	Визначення	Джерело
1	концепція, за якої компанії інтегрують екологічні цілі в бізнес-операції та взаємодіють із усіма зацікавленими сторонами, причому зазначені заходи суттєво не впливають на результати економічної діяльності	[204; 205]
2	передбачає заходи щодо ресурсо- та енергоефективності	[202]
3	набір ініціатив / заходів, спрямованих на пом'якшення впливу підприємств на навколишнє середовище (наприклад, зниження споживання енергії, зменшення відходів, використання відновлювальних ресурсів та ін.)	[142]
4	добровільна інтеграція екологічної складової у бізнес-процеси та взаємодія зі стейкхолдерами; внесок фірми у сталий розвиток шляхом балансування екологічних та економічних інтересів	[232]

Таким чином, в найбільш загальному вигляді під соціально-екологічною відповідальністю підприємства розуміють заходи, які несуть користь навколишньому середовищу (або зменшують негативний вплив виробничої діяльності на природу) та суспільству, і виходять за рамки того, що підприємство безпосередньо зобов'язане робити [156; 229]. Більшість вчених трактують соціально-екологічну відповідальність підприємства як: 1) складову корпоративної соціальної відповідальності; 2) елемент системи забезпечення сталого розвитку; 3) механізм взаємодії зі стейкхолдерами.

Відокремлений розгляд соціальних та екологічних аспектів відповідальності бізнесу унеможливорює формування системного уявлення про неї, в деяких випадках призводить до подвійного врахування ряду факторів, залишає поза увагою дифузійну та акселераційне накопичення позитивних та негативних екстерналій (як соціальних, так і екологічних) в межах споріднених галузей, напрямків діяльності, регіонів тощо.

Беручи до уваги наведені вище дефініції корпоративної соціальної відповідальності з урахуванням екологічної складової, надаємо авторське визначення суміжному поняттю. Під соціально-екологічною відповідальністю підприємства будемо розуміти сукупність добровільних соціально-екологічних ініціатив підприємства, націлених на формування суб'єктно-об'єктного взаємозв'язку та взаємовигідних відносин з усіма стейкхолдерами в контексті забезпечення узгодженості поточних бізнес-інтересів з екологічними, економічними та соціальними інтересами майбутніх поколінь.

Такий підхід дозволяє:

- 1) врахувати узгодженість та взаємообумовленість соціальних, екологічних та економічних аспектів корпоративної відповідальності;
- 2) визначити важливість соціально-екологічної відповідальності в рамках концепції сталого розвитку;
- 3) врахувати суб'єктно-об'єктний взаємозв'язок підприємства зі стейкхолдерами та їх інтереси;

4) трактувати соціально-екологічну відповідальність підприємств як механізм формування взаємовигідних відносин, які узгоджують бізнес-інтереси та суспільні потреби;

5) врахувати добровільний характер ініціатив соціально-екологічної відповідальності підприємств.

На рис. 1.2 наведений взаємозв'язок основних термінів, суміжних з поняттям «соціально-екологічна відповідальність підприємства»

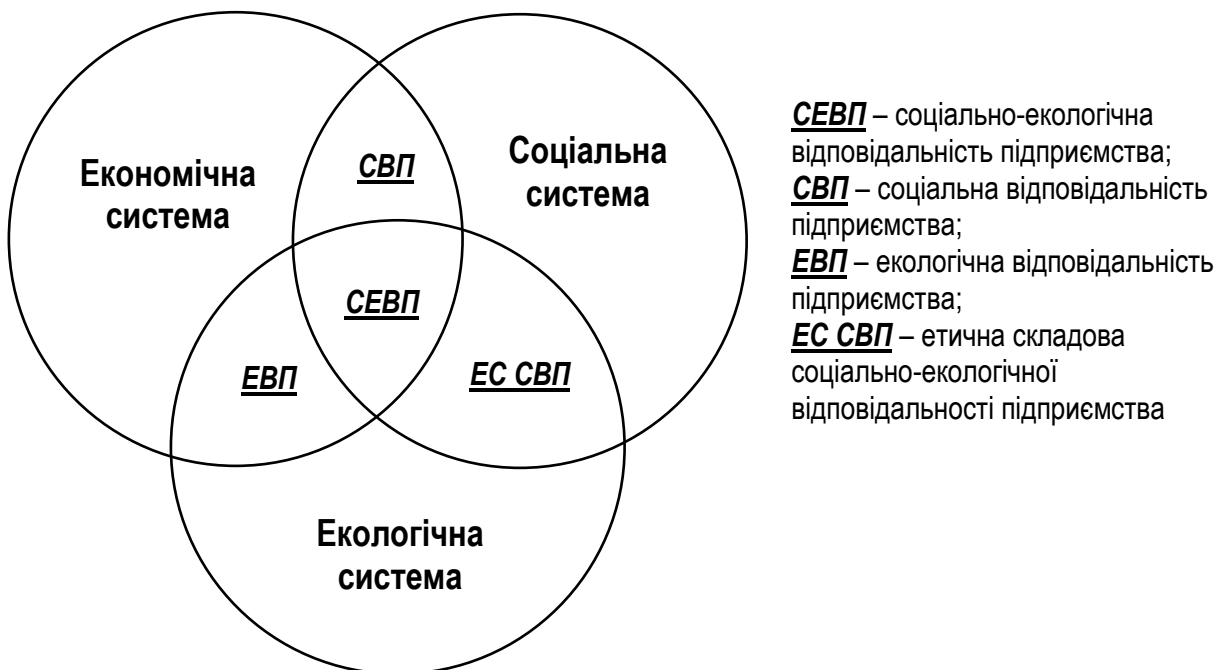

Рисунок 1.2 – Взаємозв'язок основних термінів, суміжних з поняттям «соціально-екологічна відповідальність підприємства» (розроблено автором на основі [147])

Відомо, що сталий розвиток являє собою суміжність цілей економічної, соціальної та екологічної систем. Так, на нашу думку, соціально-екологічна відповідальність бізнесу має бути направлена саме на вирішення еколого-економічних та еколого-соціальних проблем з метою досягнення сталого розвитку.

Корпоративна соціальна відповідальність не є новим аспектом бізнесу у концептуальному плані, адже суб'єкти господарювання постійно відчують

вплив зовнішніх стейкхолдерів і стикаються не лише з економічними, але й з соціальними та екологічними наслідками, працюючи в межах правового поля. Разом з тим, на операційному рівні, підходи дещо відрізняються. Завдяки глобалізації та поширенню ідеї сталого соціо-еколого-економічного розвитку у світі, зовнішні стейкхолдери виказують нові очікування від бізнесу, а національні законодавства зазнають змін відповідно до необхідності врахування та оптимального збалансування соціальних, екологічних та економічних цілей в прийнятті рішень [159].

В Україні питання соціально-екологічної відповідальності підприємства наразі знаходиться на стадії зародження. Разом з тим, в багатьох країнах західної Європи поступово поширюються цінності екологічної відповідальності на усі сфери життєдіяльності людини.

1.2 Роль і місце соціально-екологічної відповідальності у забезпеченні сталого розвитку соціо-еколого-економічних систем

Пошук шляхів подолання кризових явищ у багатьох сферах суспільно-економічного життя призвів до появи альтернативної моделі суспільного устрою світу – концепції сталого соціо-еколого-економічного розвитку.

Всесвітня комісія з навколишнього середовища і розвитку визнала сталий соціо-еколого-економічний розвиток пріоритетною глобальною задачею, при цьому сталий розвиток розглядається як такий, що здатний задовольнити потреби сучасного покоління без загрози того, що майбутні покоління не зможуть задовольнити свої потреби [200]. В даному разі, економічний розвиток, в тому числі економічне зростання, має забезпечуватися поряд зі збалансованим розвитком екосистем, збереженням сприятливого стану навколишнього середовища та гармонійним розвитком громад. При цьому захист навколишнього середовища є важливим напрямом забезпечення сталого розвитку. Забезпечення сталого розвитку нерозривно

пов'язане із захистом навколишнього середовища та необхідністю узгодження економічних цілей країни із відновлюваними можливостями природного середовища [183].

Основні ідеї природоохоронного характеру зародилися ще в кінці 1940-х – початку 1950-х років, коли питання охорони навколишнього природного середовища обговорювалися під егідою ЮНЕСКО. У 1972 році відбулася історична для всього людства Конференція ООН з навколишнього середовища в м. Стокгольм (Швеція), де вперше було заявлено про включення заходів щодо вирішення проблем деградації навколишнього природного середовища до програми дій на урядовому рівні [78].

Перші ідеї сталого соціо-еколого-економічного розвитку з'явилися за десять років після Стокгольмської конференції. Першим міжнародним документом, в якому містилося згадування про сталий розвиток, була Всесвітня стратегія охорони природи, розроблена під егідою Міжнародного союзу охорони природи, Програми ООН з навколишнього середовища та Всесвітнього фонду дикої природи [13]. Пізніше ідея сталого розвитку була взята за основу в роботі Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку (1984-1987 рр.), в опублікованій доповіді «Наше спільне майбутнє» було надане визначення сталого розвитку, яке є широковживаним до сьогодні. В доповіді наголошувалося на необхідності переходу до сталого (невиснажливого, самодостатнього) розвитку.

Наступним кроком у поширенні ідей сталого розвитку стала Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку, яка пройшла у 1992 році у Ріо-де-Жанейро (Бразилія). Під час Конференції було прийнято «Декларацію Ріо-де-Жанейро», в якій було розширено принципи Стокгольмської декларації (також принципи Стокгольмської декларації були розвинені у Найробіській декларації 1982 року), та затверджено план дій по досягненню сталого розвитку – «Порядок денний на XXI століття». Під час Конференції в Ріо-де-Жанейро домінувало питання захисту навколишнього природного середовища задля досягнення цілей сталого розвитку [78; 115].

У 1997 році у Нью-Йорку (США) відбулася Конференція «Ріо+5», де було підведено підсумки перших п'яти років роботи в напрямку переходу до сталого розвитку в світі [78; 115].

У 2000 році в ході Саміту Тисячоліття ООН була затверджена Декларація Тисячоліття ООН, що зобов'язала досягти вісім Цілей Розвитку Тисячоліття ООН в строк до 2015 року. Зазначені цілі фактично стали орієнтирами розвитку 189 країн світу, в тому числі і України, на довгострокову перспективу. Серед восьми Цілей Розвитку Тисячоліття ООН також було виокремлено ціль 7: «забезпечення сталого екологічного розвитку» [226].

У Всесвітньому саміті в Йохханесбурзі (ПАР) в 2002 році взяли участь близько 22000 чоловік з 191 країни світу. За результатами цієї конференції на вищому рівні було прийнято два документи: «Політична декларація» (Йохханесбурзька декларація зі сталого розвитку) та План виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку (документ A/CONF.99/20). Під час Всесвітнього саміту в Йохханесбурзі питання захисту навколишнього середовища займало ключове місце поряд з соціальними та економічними питаннями [78; 115].

Питанням фінансування сталого розвитку була присвячена Конференція в м. Доха (Катар), яка пройшла у 2008 році у відповідь на історичну Міжнародну конференцію по фінансуванню розвитку в м. Монтеррес (Мексика), на якій була висунута пропозиція щодо суттєвого збільшення потоків державних та приватних ресурсів з метою підвищення темпів економічного зростання у більшості країн, що розвиваються, та скороченню масштабів бідності в світі [162].

У 2010 році пройшов Саміт ООН, присвячений прогресу досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття (Пленарне засідання Генеральної Асамблеї ООН найвищого рівня), який об'єднав разом світових лідерів для оцінки досягнутого прогресу, окреслення проблем та перешкод на шляху досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття. За результатами Саміту ООН було розроблено рамкові умови з метою прискорення прогресу в даному питанні [75].

На Конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо+20» в Ріо-де-Жанейро у 2012 році участь взяли більш ніж 45000 чоловік, цей захід показав незначний прогрес на практиці в напрямку сталого розвитку [89].

У 2015 році відбувся кліматичний саміт у Парижі (Франція), де була підписана історична угода між представниками 196 країн світу щодо зменшення викидів парникових газів [224].

Також у 2015 році у Давосі (Швейцарія) відбувся Всесвітній ресурсний форум, присвячений 20-річчю початку впровадження програм ресурсоефективності та чистого виробництва в світі. У форумі взяли участь більше 600 делегатів з 108 країн світу [234].

У 2016 році пройшов Всесвітній економічний форум у Давосі, тема якого була узгоджена з універсальним Порядком денним в галузі сталого розвитку на період до 2030 року та Паризькою угоди в області зміни клімату, прийнятою у 2015 році [233].

Україна, разом з багатьма іншими країнами світу ратифікувала документ «Порядок денний на XXI століття», чим окреслила напрямок свого подальшого розвитку згідно принципів сталого соціо-еколого-економічного розвитку.

Основними принципами сталого розвитку було визначено наступні [64]:

- принцип обережності: збереження поточного стану довкілля як перешкоди безповоротним, заздалегідь невідомим, або небезпечним змінам;
- принцип передбачення та запобігання: запобігання негативним наслідкам є дешевшим та менш ризикованим підходом, аніж подальша ліквідація вже наявних збитків навколишньому середовищу;
- принцип балансу між витраченими ресурсами і рівнем забруднення: облік використання витрачених ресурсів з метою дотримання регенеративної здатності екосистем та контроль над рівнем забруднення та наявністю відходів, щоб вони не перевищували асиміляційний потенціал екосистем;

- принцип збереження наявного рівня природного багатства (біорозмаїття): недопущення зменшення природно-ресурсного потенціалу;
- принцип «забруднювач платить»: виробник має компенсувати повну вартість нанесеного екологічного збитку.

Реалізація зазначених принципів дозволить забезпечити:

- гармонізацію відносин у системі «людина–природа»;
- рівність можливостей розвитку теперішнього і майбутнього поколінь, а також на реалізацію права майбутніх поколінь на справедливе задоволення їх потреб;
- необхідність захисту навколишнього середовища в процесі економічного розвитку та життєдіяльності суспільства.

Таким чином, перехід до сталого розвитку вимагає значних змін в економічній та соціальній сферах в розрізі зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Постає питання, яким чином можливо досягти сталого соціо-еколого-економічного розвитку на практиці, особливо у виробничій сфері.

Взаємодія бізнесу, держави та суспільства зачасту розглядається з позиції концепції корпоративної соціальної відповідальності. Ідея полягає в тому, що підприємства враховують інтереси суспільства та несуть відповідальність перед громадськістю за наслідки своєї діяльності; при цьому соціальна відповідальність бізнесу являє собою багаторівневу відповідальність і містить у собі правові, етичні та дискреційні очікування, які суспільство пред'являє підприємствам у певні моменти [146]. Бізнес добровільно здійснює заходи, спрямовані на поліпшення якості життя працівників та їх сімей, а також місцевої громади та суспільства в цілому. Разом з тим, завдяки глобалізації та привалюванню ідей сталого розвитку суспільство виказує нові очікування від бізнесу щодо врахування як соціальних, так і екологічних та економічних наслідків, і їх оптимального збалансування в прийнятті рішень [159].

Перехід до сталого соціо-еколого-економічного розвитку вимагає запровадження сучасної практики взаємодії держави та суб'єктів господарювання, а також суспільства, що б дозволило підвищити відповідальність всіх учасників суспільного життя. На сьогодні у світі багато великих, середніх і малих підприємств здійснюють соціально відповідальну діяльність, яка стає вже визнаною традицією ведення бізнесу [75].

На шляху до сталого розвитку, країна повинна враховувати не тільки економічні, а й соціально-екологічні аспекти бізнесу. Таким чином, постає питання соціально-екологічної відповідальності бізнесу.

Фактично соціально-екологічна відповідальність бізнесу є частиною корпоративної соціальної відповідальності [182]. На сьогодні існує багато тлумачень поняття «корпоративна соціальна відповідальність», починаючи від наголосу на екологічно-орієнтованих практиках до організації бізнесу, заснованому на громаді [120]. Крім того зазначений термін використовують, щоб виказати намір підприємства взяти до уваги екологічний і соціальний аспекти при веденні бізнесу (це соціально-екологічна відповідальність бізнесу) [208]. При цьому метою такого бізнесу є прискорення переходу до соціально та екологічно сталого майбутнього [88]. Так, згідно з [142], під соціально-екологічною відповідальністю підприємства розуміють набір ініціатив, спрямованих на зменшення впливу підприємства на навколишнє середовище, а також ініціативи, які зменшують екологічний слід фірми (наприклад: зміни в продукті, процесі і політиці фірми; скорочення споживання енергії та зменшення відходів, використання відновлювальних ресурсів, а також впровадження системи управління охороною навколишнього середовища). Соціально-екологічна відповідальність бізнесу включає зобов'язання осіб, що приймають рішення, запроваджувати дії, спрямовані на захист і поліпшення стану навколишнього середовища в цілому, і які також відповідають власним інтересам бізнесу [184].

На міжнародній арені з 1999 року діє Глобальний договір ООН у сфері прав людини, праці, екології та протидії корупції. Цей документ був

прийнятий на основі загального консенсусу та спрямований на розвиток соціальної відповідальності бізнесу. До Глобального договору ООН добровільно можуть приєднатися підприємства з різних країн світу з метою обміну досвідом та передовими бізнес-практиками у соціальній сфері та сфері охорони навколишнього середовища (і таким чином, не порушуючи принципів конкуренції, впроваджувати принципи соціальної відповідальності не тільки на національному, а й на регіональному та глобальному рівнях). Цим договором було затверджено 10 основних принципів соціальної відповідальності бізнесу за такими напрямками, як: захист навколишнього середовища, захист прав людини, боротьба з корупцією та трудові відносини. При цьому три принципи в сфері навколишнього середовища включають саме природоохоронні аспекти, і передбачають, що суб'єкти господарювання повинні використовувати принцип обережності при вирішенні екологічних питань; мають здійснювати ініціативи, спрямовані на збільшення відповідальності за стан довкілля; а також мають сприяти поширенню та залучати екологічно безпечні технології [220; 225].

Зазначені принципи, закладені в Глобальному договорі ООН, кореспондують з принципами сталого розвитку (табл. 1.7). Так, наприклад, такий принцип сталого розвитку, як «принцип обережності» був повністю перенесений до принципів Глобального договору ООН в напрямку охорони навколишнього середовища. Інші принципи сталого розвитку за своєю сутністю подібні до тих, що були внесені до Глобального договору ООН.

Окрім Глобального договору ООН, наразі існують декілька інших нормативних документи, які регулюють відносини корпоративної соціальної відповідальності в межах Європейського Союзу, зокрема:

- Договір Європейського співтовариства та Європейського Союзу (який гарантує всім громадянам ЄС свободу пересування товарів, осіб, послуг та капіталів);
- ISO 9000 (серія стандартів, які застосовуються при створенні та удосконаленні систем менеджменту якості організацій).

Таблиця 1.7 – Взаємозв’язок принципів сталого розвитку та принципів соціально-екологічної відповідальності підприємств відповідно до Глобального договору ООН в сфері охорони навколишнього середовища (розроблено автором на основі [75; 225])

Принципи сталого розвитку	Принципи соціально-екологічної відповідальності підприємства
принцип обережності: збереження сучасного стану навколишнього середовища як перешкоди безповоротним чи небезпечним змінам	ділові кола повинні підтримувати підхід до екологічних питань, заснований на принципі обережності
принцип «передбачати та запобігати»: більш дешевий та менш ризикований підхід, ніж ліквідація збитків навколишньому середовищу	ділові кола повинні робити ініціативи, спрямовані на підвищення відповідальності за стан навколишнього середовища
принцип «забруднювач платить»: повна вартість екологічного збитку повинна бути компенсована споживачем	
принцип збереження природного багатства на нинішньому рівні: недопущення чи зменшення втрат природно-ресурсного потенціалу	ділові кола мають сприяти розвитку та поширенню екологічно безпечних технологій
принцип балансу між ресурсами і забрудненням: використання ресурсів у рамках масштабів регенеративної здатності екосистем; контроль над обсягом надходжень забруднень і відходів у рамках асиміляційного потенціалу екосистем	

Крім того, такі документи, як «Зелена книга з корпоративної соціальної відповідальності» та Комюніке Європейської Комісії (2006) регулюють у тому числі екологічні аспекти соціальної відповідальності підприємств в межах ЄС.

Так, «Зелена книга з корпоративної соціальної відповідальності» передбачає розширення меж звітності суб'єктів господарювання з суто фінансової до нефінансової (з додаванням соціальних і екологічних показників діяльності), а також інтегрованої звітності. Комюніке Європейської Комісії (2006) наголошує на підтримці сталого розвитку підприємств, за якого зростає якість вироблених товарів та надаваних підприємством послуг, а також покращується ситуація на ринку праці (згідно Комюніке Європейської Комісії, 2006) [75].

Впровадження зазначених вище принципів в життя матиме наступні наслідки для суспільства (рис. 1.3).

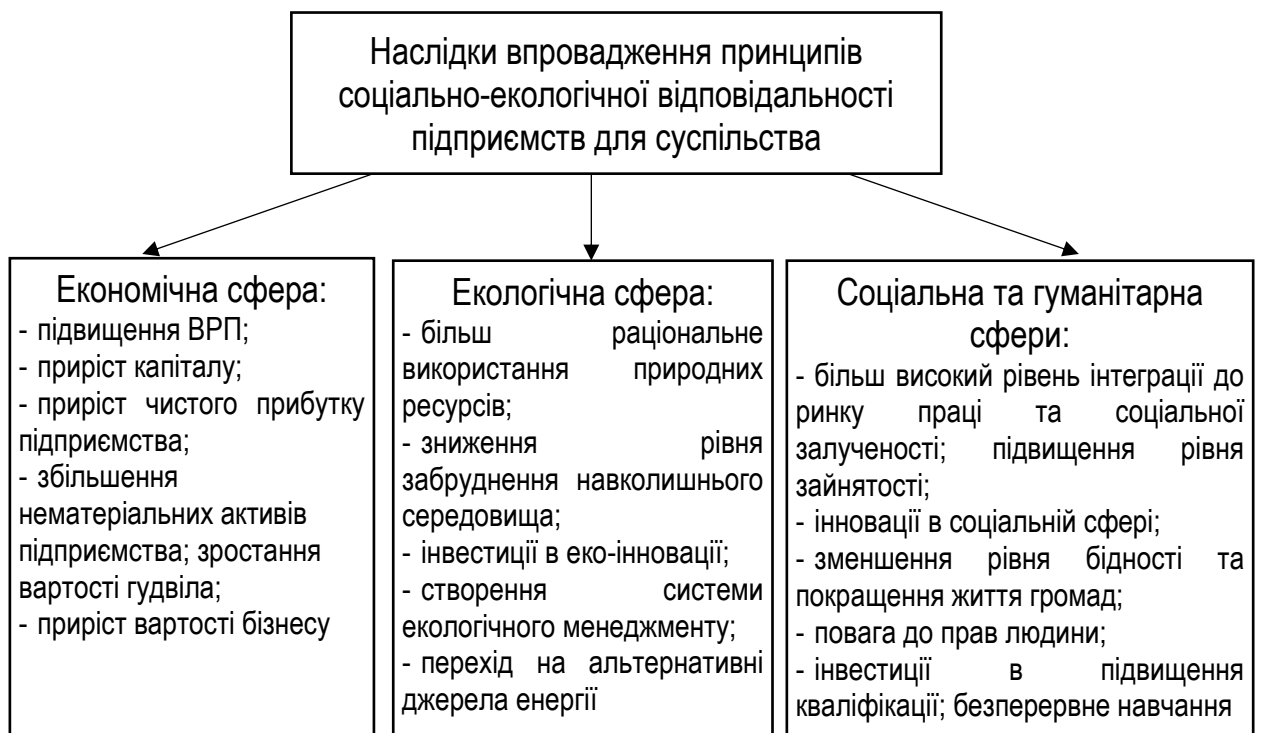

Рисунок 1.3 – Наслідки впровадження принципів соціально-екологічної відповідальності підприємств для суспільства (розроблено автором на основі [75])

Додатково міжнародний стандарт ISO 26000 допомагає підприємствам та організаціям ставати соціально відповідальними. В першу чергу, мова йде про етичну поведінку та прозорість діяльності заради сприяння здоров'ю та

добробуту суспільства. [187]. Таким чином, ISO 26000 має на меті сприяти сталому розвитку.

У міжнародному стандарті ISO 26000 зазначено, що «екологічна відповідальність є передумовою для виживання та добробуту людства», і що відповідні технічні інструменти з серії стандартів ISO 14000, мають бути взяті до уваги при оцінці екологічної діяльності компанії, у тому числі, при вимірі викидів парникових газів, при оцінці життєвого циклу, екологічному маркуванні тощо [187].

На сьогодні корпоративна соціальна відповідальність, і соціально-екологічна відповідальність підприємства зокрема, мають значення, проте вони не є визначальними аспектами бізнес-стратегій підприємств, особливо, якщо мова йде про Україну.

Більшість фірм наразі розглядає соціально-екологічну відповідальність підприємства як законні і добровільні види діяльності, які можуть збільшити конкурентоспроможність фірми і закріпити її репутацію під впливом різних соціальних та економічних агентів (стейкхолдерів). Під стейкхолдерами розуміємо групу людей або індивідів, які можуть впливати на роботу організації та відчують вплив від діяльності фірми [173]. Розрізняють внутрішні та зовнішні стейкхолдери. До внутрішніх стейкхолдерів належать акціонери, інвестори та працівники. Серед зовнішніх виділяють постачальників, бізнес-партнерів, споживачів, органи державної та місцевої влади, громадські організації, місцеву громаду, медіа, та міжнародні організації [181].

Ролі різних зацікавлених груп (стейкхолдерів) та їхні інтереси суттєво різняться. Основні протиріччя інтересів виникають у взаємодії зовнішніх та внутрішніх стейкхолдерів. При цьому внутрішні стейкхолдери зацікавлені у стабільному та прибутковому функціонуванні підприємства. Зовнішні стейкхолдери мають різні ролі і націлені на суспільно корисні результати. Це породжує проблему сумісництва економічно доцільної та соціально

відповідальної компонент у діяльності компанії, що в свою чергу викликає певне протиріччя корпоративного управління [131].

Як продемонстровано на рис. 1.4, кожний стейкхолдер має свої зобов'язання та відіграє певну роль в соціально-економічній системі, при цьому взаємодіє з іншими стейкхолдерами напряму або опосередковано.

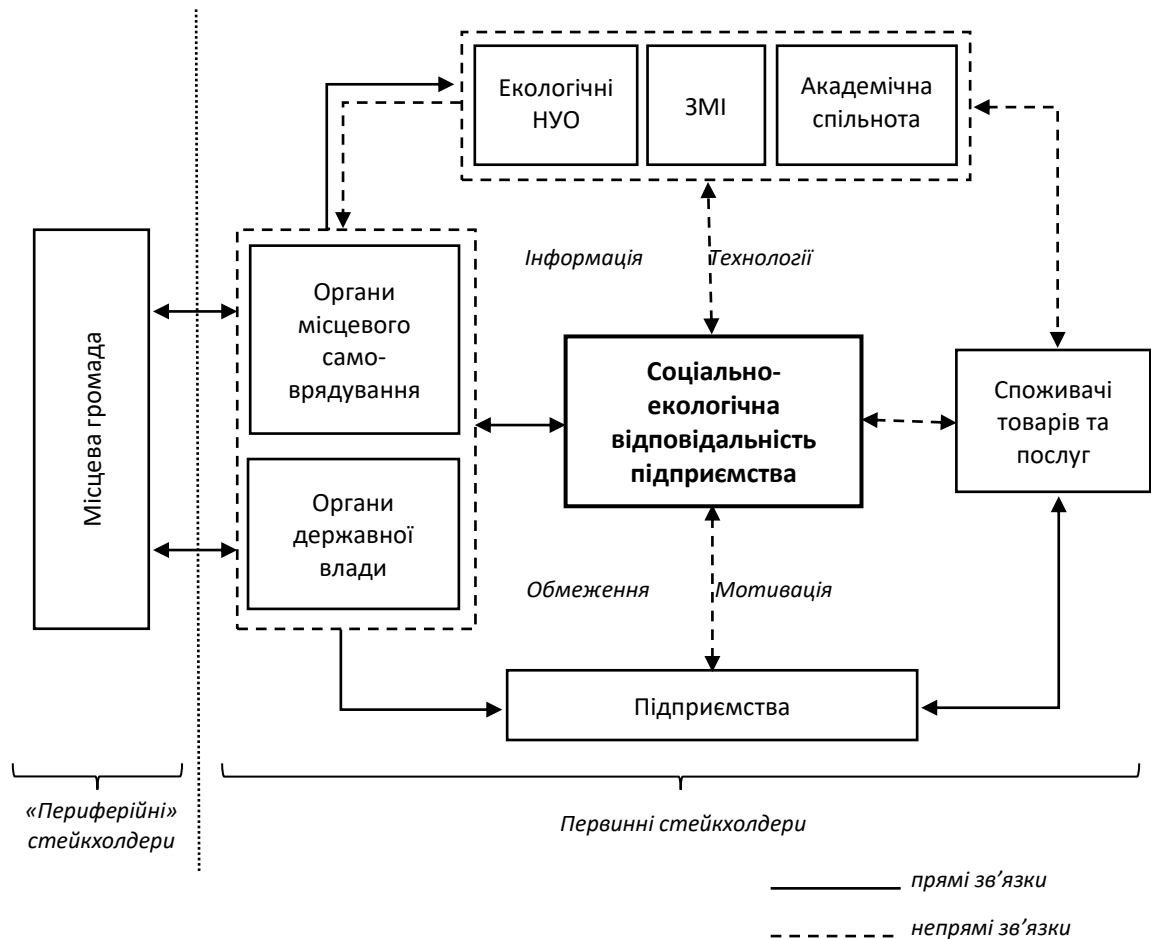

Рисунок 1.4 – Взаємозв'язки між стейкхолдерами в розрізі соціально-екологічної відповідальності підприємства (розроблено автором на основі [106; 231])

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування безпосередньо відповідальні за управління якістю навколишнього середовища. Через систему штрафів та обмежень, а також інших економічних, правових та адміністративних інструментів первинні стейкхолдери владного блоку можуть корегувати діяльність підприємств в напрямку запровадження

екологічної відповідальності. При цьому державна політика щодо соціально-екологічної відповідальності бізнесу – це методи боротьби із забрудненням навколишнього середовища, які включають ринковий механізм (наприклад, торгівлю квотами на викиди), інформаційний механізм (наприклад, інвентаризацію токсичних речовин), а також добровільні програми [194].

Засоби масової інформації можуть опосередковано впливати на роботу підприємства через висвітлення інформації стосовно його діяльності в розрізі впливу на навколишнє середовище, що в кінцевому результаті матиме вплив на репутацію підприємства. Аналогічну роль можуть відігравати неурядові організації, у тому числі екологічні. Академічна спільнота, в свою чергу, може проводити дослідження та з наукової точки зору доводити необхідність запровадження екологічної відповідальності суб'єктів господарювання на шляху до сталого розвитку суспільства. Університети передають підприємствам наукові розробки та технології, співпрацюючи при цьому з органами державної влади та місцевого самоврядування. При цьому зазначений інформаційний блок стейкхолдерів має найбільші очікування щодо екологічно сприятливої поведінки підприємства, і в свою чергу вони можуть надати кваліфіковану інформаційну допомогу у запровадженні екологічної відповідальності підприємства.

Споживачі товарів та послуг, з одного боку, зацікавлені в отриманні екологічно чистої сертифікованої продукції та підвищенні якості навколишнього середовища (тому використовують дані від інформаційного блоку стейкхолдерів); а з іншого боку, можуть постраждати від підвищення ціни продукції за рахунок зростання цін на ресурси та обмежувальних заходів щодо діяльності підприємства з боку органів влади.

При цьому місцева громада виступає у якості «периферійних» стейкхолдерів, так званих третіх осіб, які безпосередньо не пов'язані з роботою підприємства, але відчувають негативний вплив від його діяльності. Вони носять назву «периферійних» у зв'язку з низькою можливістю безпосереднього впливу на роботу підприємства, відсутністю прямої участі в

процесі прийняття рішень щодо запровадження екологічної відповідальності бізнесу.

Громадськість виступає кінцевим бенефіціаром екологічної відповідальності бізнесу і може виконувати контролюючу функцію в даному процесі.

При цьому підприємство має приділяти увагу взаємодії зі стейкхолдерами і активізуватись у напрямку впровадження соціальних та екологічних ініціатив, а також запровадження екологічної відповідальності бізнесу.

Для цього керівники компанії мають взяти на себе декілька функцій: окреслити корпоративні цінності та визначити наявні ресурси; відповідально ставитися до споживачів та місцевої громади; сформувавши стратегію розвитку компанії з урахуванням екологічної складової.

Згідно теорії стейкхолдерів, оскільки всі зацікавлені сторони є законними партнерами в бізнесі, суб'єкт господарювання має враховувати вплив своїх дій на всі групи зацікавлених сторін, і в тому числі, має нести відповідальність за шкоду, нанесену навколишньому середовищу [141].

Застосування теорії стейкхолдерів до концепції соціально-екологічної відповідальності підприємства включає визнання стейкхолдерами злободенності екологічних проблем, яке трансформується в стратегічні дії з метою поліпшення екологічної політики фірми, а також можливість інтеграції різних зацікавлених сторін [141]. Саме стейкхолдери можуть впливати на фірми і вимагати від них дотримання соціально-екологічної відповідальності. Від реакції фірми залежатиме її репутація. Репутація підприємства є важливим фактором конкурентоспроможності на ринку. На шляху до сталого розвитку репутація компанії має також враховувати вплив підприємства на навколишнє середовище та запровадження принципів соціально-екологічної відповідальності підприємства.

Більше того, фірми мають розглядати захист навколишнього середовища як конкурентні переваги, а не як додаткові витрати або відкладену загрозу [201]. Крім того, конкурентні переваги від запровадження принципів

соціально-екологічної відповідальності бізнесу можуть бути не просто внутрішніми, а переходити в розріз зовнішніх – соціальної законності, прозорості і співробітництва (рис. 1.5).

Превентивна щодо забруднення стратегія – «запобігання забрудненню» – полягає в зменшенні утворення шкідливих викидів та відходів з використанням новітнього обладнання та нових методів зменшення забруднення, а не на відловлюванні шкідливих газів «на кінці труби» (“end-of-pipe” method). Результатом такого підходу буде зменшення витрат, в чому і полягатимуть конкурентні переваги фірми [178; 179]. Цей підхід безпосередньо пов'язаний з дотриманням екологічних зобов'язань, у тому числі відповідно до екологічного законодавства. З точки зору суспільства зростає прозорість бізнесу.

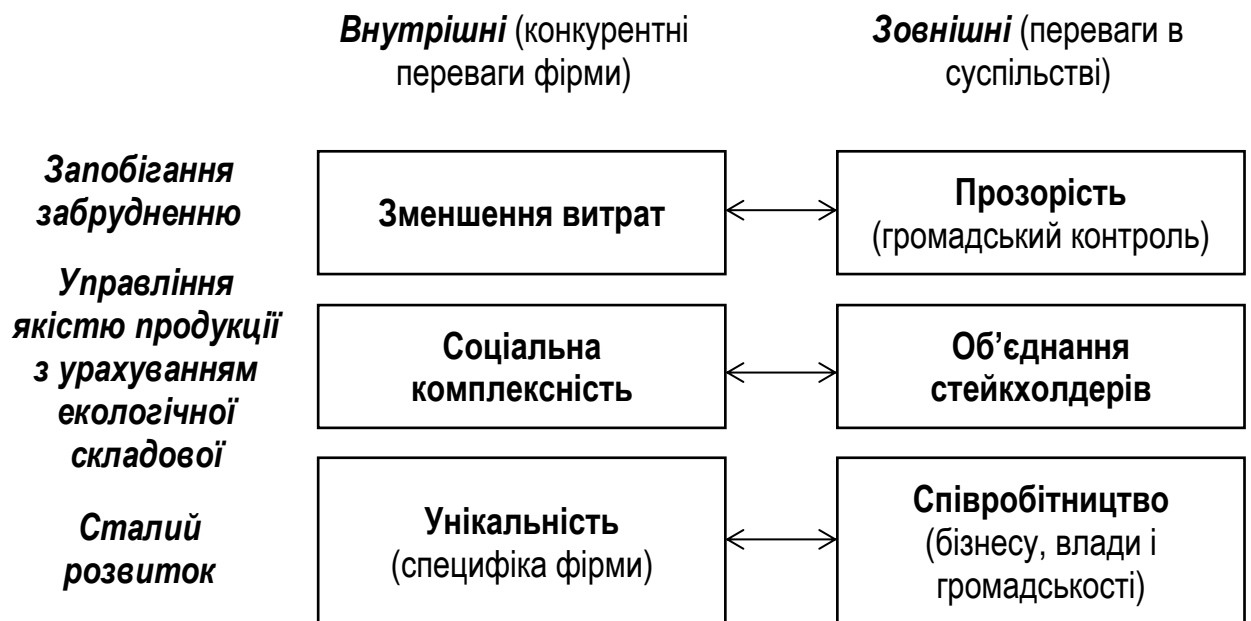

Рисунок 1.5 – Стратегії фірми та сталі конкурентні переваги (розроблено автором на основі [178])

При застосуванні стратегії «управління якістю продукції з урахуванням екологічної складової» конкурентними перевагами фірма матиме завоювання ринку збуту. При цьому важлива думка потенційних споживачів та інших

зацікавлених сторін – стейкхолдерів, які мають бути включені до стратегічного процесу.

Стратегія сталого розвитку пов'язана з досягненням соціальних та екологічних цілей поруч з економічними цілями, і забезпечує підґрунтя для корпоративних і конкурентних стратегій фірми. При цьому фірма здобуває довгострокові конкурентні переваги у вигляді всебічного співробітництва (між бізнесом, громадськістю та владою) та технологічної кооперації [178; 187; 209]. В результаті організація отримує високу суспільну репутацію та поліпшення іміджу (підвищується лояльність клієнтів, налагоджуються партнерські зв'язки), відбувається зростання вартості нематеріальних активів (підвищується ціна бренду). Також зростає здатність фірми привертати та утримувати робітників або членів, споживачів, клієнтів або користувачів. Крім того з'являється можливість підвищити доходи, насамперед через вирішення проблем з органами державної влади та контролюючими організаціями та через налагодження дієвих взаємовідносин з ними, а також з інвесторами, донорами, спонсорами, зі ЗМІ, іншими компаніями-партнерами та громадськістю; з'являється можливість розширення ринків збуту продукції завдяки відповідності міжнародним стандартам якості. Більше того, запровадження соціально-екологічної відповідальності надасть додаткову перевагу для підприємства: забезпечення збереження ресурсів, пов'язане із зростанням продуктивності та економного використання ресурсів, зменшення енерго- та водопостачання, зменшення відходів, використання цінних побічних продуктів та зростання доступності сировини. Своєчасний доступ до актуальної інформації з офіційних джерел гарантує більш ефективне управління ризиками [122; 187].

Крім того, значні переваги від запровадження соціально-екологічної відповідальності бізнесу отримує держава і суспільство: вирішення частини ключових екологічних питань, відповідність нормам і стандартам світової економіки з урахуванням екологічної складової, збереження здоров'я населення та ін.

Разом з тим постає питання, чому ж не всі підприємства та організації наразі готові запроваджувати принципи соціально-екологічної відповідальності у своїй практиці. Аргументи «за» та «проти» такої політики структуровано нами у табл. 1.8.

Таблиця 1.8 – Аргументи «за» та «проти» впровадження підприємством заходів та програм соціально-екологічної відповідальності з точки зору суб'єктів господарювання (складено на основі [53; 160])

Аргументи «за»	Аргументи «проти»
Довгострокова зацікавленість підприємства в суспільному процвітанні	Відмова від орієнтації на максимізацію прибутку
Підвищення суспільного іміджу підприємства	Втрати від соціально-екологічної активності підприємства
Підтримка життєздатності бізнесу як системи	Брак навичок щодо вирішення соціальних та екологічних проблем
Послаблення державного регулювання бізнесу	Розмивання основних цілей підприємства
Відповідність господарської діяльності соціокультурним нормам	Послаблення міжнародного платіжного балансу
Зниження ризиків акціонерів щодо диверсифікації інвестиційного портфеля	Надмірна концентрація влади в руках бізнесу
Нові шляхи вирішення соціальних та екологічних проблем	Слабкість суспільного контролю
Наявність у підприємства необхідних ресурсів	Брак широкої суспільної підтримки щодо впровадження СЕВП
Можливість «конвертації» соціальних та екологічних проблем у прибутковість бізнесу	Відкладений у часі соціальний та екологічний ефекти
Попередження соціальних та екологічних проблем дешевше за ліквідацію наслідків	Складність врахування нефінансових результатів від впровадження принципів СЕВП

Впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємства з метою досягнення сталого розвитку має стати стратегічним рішенням, яке вплине на внутрішній розвиток компанії, відносини зі стейкхолдерами,

організаціями і владою. Таким чином, фірми мають зосередитися на всіх аспектах сталого розвитку – економічному, екологічному і соціальному [217]. Йдеться про мінімізацію екологічного навантаження від розвитку та зростання підприємства [178]. Так, на шляху до сталого розвитку екологічна відповідальність повинна бути не просто атрибутом, що забезпечує відповідний імідж на міжнародній арені або вітчизняному ринку та прихильність споживачів, додаткові конкурентні переваги, популярність, а стати життєвою філософією для всіх людей, країн, урядів, корпорацій та компаній [29].

Таким чином, на шляху до сталого розвитку, соціально-екологічна відповідальність підприємства має стати не просто добровільними заходами, а такими, що підтримуються та заохочуються державою [222].

Згідно з проведеними опитуваннями у Німеччині основними мотивами діяльності підприємства щодо захисту навколишнього середовища є:

- 1) екологічна / соціальна відповідальність (30,5 %);
- 2) законодавство / державне регулювання (22,5 %);
- 3) гарантії життєздатності фірми / запобігання ризикам (12,1 %);
- 4) імідж (9,2 %);
- 5) інше (25,7 %) [215].

На сьогодні людством визначено шлях на досягнення сталого соціо-еколого-економічного розвитку. Соціально-екологічна відповідальність підприємства, як складова корпоративної соціальної відповідальності, може зробити внесок у розв'язання екологічних проблем, що назрівають, та запобігти можливим конфліктам у взаємовідносинах бізнесу, суспільства і влади, сприйняття вітчизняних товаровиробників на міжнародному рівні. При цьому для досягнення сталого розвитку країни соціально-екологічна відповідальність бізнесу має бути не поодинокими випадками, а має стати життєвою філософією для суспільства, підприємств та уряду. Лише за такої умови можливо досягти сталого розвитку соціо-еколого-економічної системи.

1.3 Соціально-екологічна відповідальність підприємств теплоенергетики

Енергетика належить до числа галузей, вплив яких на навколишнє середовище є особливо негативним [193]. Не є винятком і енергетична галузь України.

Останнім часом енергетичний сектор багатьох країн світу стикається з новими викликами щодо необхідності скорочення його негативного впливу на навколишнє середовище. Реалізація про-екологічної діяльності стає однією з основних цілей з огляду на те, що питання забезпечення екологічної безпеки набувають все більшої актуальності. З метою виконання вимог Кіотського протоколу країни-учасниці зобов'язались здійснювати політику в галузі підвищення енергоефективності, розширення можливостей використання відновлювальних джерел енергії, що має на меті зменшити навантаження на природне середовище.

В Україні важливим в цьому контексті документом, що має на меті створити умови для безпечного, надійного та сталого функціонування енергетики та її максимального ефективного розвитку, є «Енергетична стратегія України на період до 2030 року». Якісні інституційні зміни в енергетичному секторі України, в основі яких будуть закладені принципи еколого-енергетичної моделі зможуть вивести державу на шлях сталого економічного зростання, при цьому енергетика має перейти на енергозабезпечення сталого розвитку економіки. Це особливо важливо з огляду на очікуване зростання світового енергоспоживання на 70 % до 2030 року, причому більше половини споживання енергії припадатиме на країни, що розвиваються.

Питанням екологічної та енергетичної безпеки присвячено чимало робіт вітчизняних вчених, зокрема Баранніка В. О. [8], Боброва Є. А. [15], Гусєвої І. І. [31], Жулавського А. Ю. [46], Караєвої Н. В. [49], Середи Л. О. [91], Хлобистова Є. В. [125], Шевцова А. І. [44] та багатьох

інших. Питання енергоефективності та екологізації в управлінні підприємствами теплоенергетики досліджували такі науковці, як Балацький О. Ф. [7], Дергачова В. В. [33], Караєва Н. В. [70], Мазур І. М. [65], Недін І. В. [71], Новосад В. О. [73], Попова О. Ю. [83], Сегеда І. В. [90], Теліженко О. М. і Глівенко С. В. [117], Хвесик М. А. та Голян В. А. [124], Шалабай Л. П. [129], Яструбинський В. І. [135], Ященко Б. В. [136] та інші.

Разом з тим, недостатньо розкритим, на наш погляд, залишається питання соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики.

Теплоенергетика – галузь енергетики, яка займається перетворенням теплоти в інші види енергії, головним чином в електричну та механічну. Аналіз всіх взаємозв'язків між джерелами енергії (енергоресурсами), тепловою енергією і пристроями для отримання роботи (електроенергії) відноситься до сфери теплоенергетики [43].

Наразі в світі все більше набирає популярності так звана «зелена» енергетика, яка включає використання відновлювальних джерел енергії (енергії вітру, сонця, біомаси, термальних джерел тощо). Разом з тим, на сьогоднішній день показник в середньому в Європі не перевищує 20 % [169]. Незважаючи на частковий перехід на відновлювальні джерела енергії, багато країн світу (наприклад, США, Китай, Японія, Німеччина, Італія, Великобританія тощо) продовжує використовувати спалювання невідновлювальних енергоресурсів як одне з основних джерел видобутку електроенергії [157].

Більше того, саме теплоелектростанції (ТЕС) виробляють найбільший обсяг електроенергії в світі (67,4 %), та додатково ще й теплову енергію, необхідну для опалення. В країнах Європейського союзу 48 %, а в Україні 40 % виробленої електроенергії становить тепла [190].

У теплоенергетичному секторі у якості палива використовуються органічні палива: вугілля, нафта і нафтопродукти, а також природний газ; рідше – деревина та торф (в основному на невеликих підприємствах). Основними компонентами горючих матеріалів є вуглець, водень і кисень, в

меншому обсязі містяться сірка і азот, присутні також сліди металів і їх з'єднань, найчастіше за все оксиди і сульфідів.

Згідно даних [190], частка виробленої електроенергії в світі за такими джерелами, як природний газ та вугілля значно збільшилася на період 2013 року по відношенню до 1973 року, і становить 63 % проти 50,4 % у 1973 році, що демонструє значний розвиток сфери теплоенергетики в світі (рис. 1.6 та 1.7).

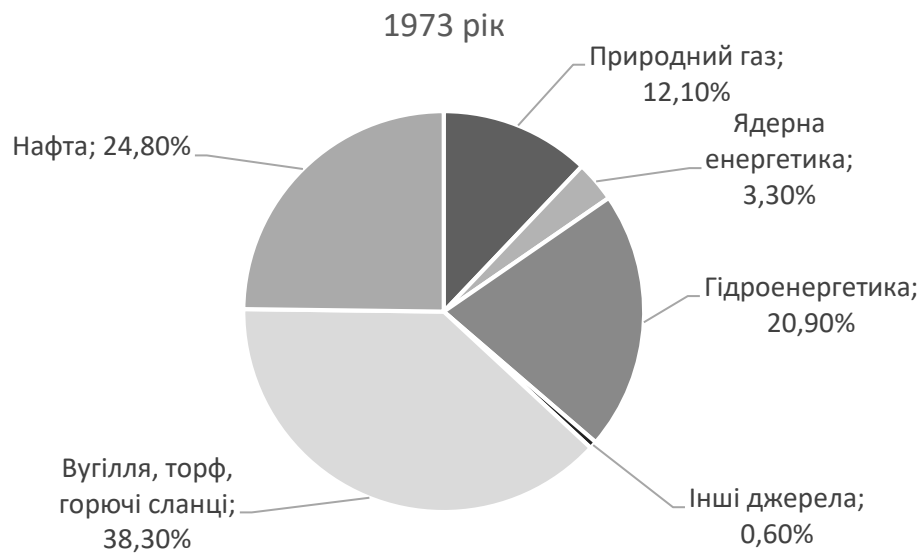

Рисунок 1.6 – Структура виробленої енергії в світі за джерелами в 1973 році [190]

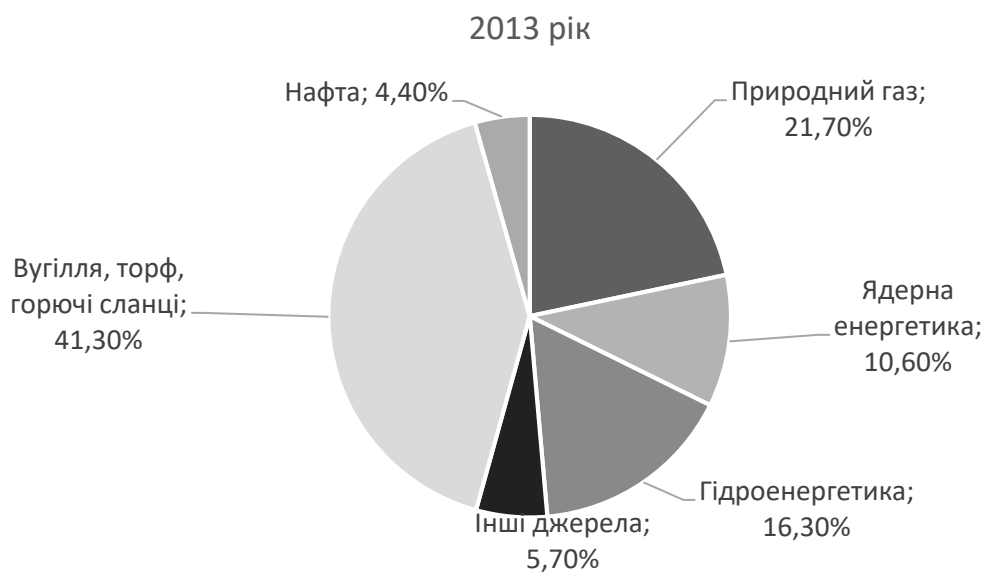

Рисунок 1.7 – Структура виробленої енергії в світі за джерелами в 2013 році [190]

Джерелом масованих атмосферних викидів і великотоннажних твердих відходів у цій галузі є ТЕС. Безпосередню екологічну небезпеку на локальному й регіональному рівнях створюють атмосферні викиди шкідливих речовин з продуктами згорання органічних палив – газоподібні оксиди сірки та азоту, тверді частинки (зола), леткі органічні сполуки (зокрема бензопірен), леткі сполуки важких металів (ртуті, ванадію, нікелю), надходження яких в повітряне середовище завдає великої шкоди як усім основним компонентам біосфери, так і підприємствам, об'єктам міського господарства, транспорту, і, відповідно, населенню міст. Поряд з газоподібними викидами теплоенергетика є «виробником» значних мас твердих відходів, до яких належать «хвости» вуглезбагачення, зола і шлаки. Відходи надходять у відвали, які пилять, «димлять» і різко погіршують атмосферний стан прилеглих територій, і відповідно негативно впливають на здоров'я мешканців прилеглих територій [118]. Крім того, видобуток та зберігання, а також захоронення золи та шлаків змінюють місцевий ландшафт. Певну екологічну небезпеку становлять ТЕС і як масштабні забруднювачі водних басейнів, адже на сучасні ТЕС припадає до 70 % промислового забору води з природних джерел [43].

З метою зниження перерахованого негативного впливу ТЕС до екологічно безпечного рівня мають бути застосовані нові природоохоронні технології з уловлювання шкідливих речовин в технологічних процесах підготовки палива, його спалювання та видалення газових і твердих продуктів згорання, безреагентних технологій підготовки води та ін. [43]

Крім того, тепла енергетика є одним з основних джерел викидів в атмосферу багатьох парникових газів (основними з них є водяна пара і вуглекислий газ), що утворюються при горінні органічних палив. Викид водяної пари ТЕС не призводить до помітного зростання його концентрації в атмосфері, він стає помітним при роботі ТЕС на природному газі. Разом з тим, викид ТЕС вуглекислого газу накопичується в атмосфері, сприяючи розвитку

парникового ефекту (щорічний викид CO₂ усіма ТЕС світу складає близько 30 % всіх антропогенних викидів парникових газів в атмосферу планети) [43].

Очевидно, що важко назвати виробництво електроенергії на теплових електростанціях екологічно чистим, що обумовлює необхідність впровадження низки заходів, основною метою яких є зниження їх впливу на навколишнє середовище.

Екологічно-орієнтовані заходи часто пов'язані з високими витратами та невимірюваними або складно вимірюваними ефектами. Незважаючи на це, підприємства енергетичного сектору, включаючи теплоенергетику, мають враховувати економіко-екологічні ефекти від їх діяльності [197]. Під підприємствами теплоенергетики ми розуміємо генеруючі теплові компанії, у тому числі теплові електростанції та теплоелектроцентралі (ТЕЦ).

Законодавство ЄС передбачає дотримання виробничими підприємствами екологічних норм. В Європі сформоване екологічне право [69]. ЄС ратифікував Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату у 1993 році. А в 1997 році прийняла Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, який набув чинності у 2005 році, і має на меті скорочення викидів газів, що сприяють глобальному потеплінню (документ ратифікований 125 країнами світу, на частку яких припадає понад 55 % сумарних викидів парникових газів). Додатково було прийнято декілька програм дій з навколишнього середовища [43].

Крім того, в країнах ЄС функціонують державні програми щодо підтримки та стимулювання соціальної (у тому числі екологічної) відповідальності підприємств. Такими програмами держава окреслює бажану поведінку суб'єктів господарювання, стимулюючи соціально відповідальну господарську діяльність.

Корпоративна соціальна відповідальність (та соціально-екологічна відповідальність бізнесу, як його складова) є поширеною практикою ведення бізнесу у країнах Європи. В деяких країнах (наприклад, Данії, Франції, Фінляндії, Швеції) корпоративна соціальна відповідальність інтегрована в

громадську політику, в інших країнах (наприклад, Греції, Ірландії, Нідерландах, Словенії) – заходи соціальної відповідальності бізнесу впроваджуються виключно за ініціативи самих суб'єктів господарювання. При цьому в ЄС основна роль соціально відповідального бізнесу полягає у підтримці сталого розвитку підприємства [114].

Крім того на Заході досить впливовий рух «зелених» організацій, які вимагають від підприємств запроваджувати природоохоронні заходи і дотримуватися лімітів на викиди. Цей потужний рух здатний зменшити вартість акцій компанії через падіння її іміджу і невідповідності стратегічним цілям країни, у тому числі принципам корпоративної соціально-екологічної відповідальності.

Так, підприємства теплоенергетики в країнах ЄС запроваджують принципи соціальної відповідальності. Це надзвичайно важливо з огляду на зменшення негативного впливу їх господарської діяльності на навколишнє середовище в результаті запровадження заходів та програм корпоративної соціальної відповідальності. Крім того застосування принципів соціальної відповідальності бізнесу дає можливість підприємствам теплоенергетики отримати одночасно економічний, екологічний та соціальний ефекти (стратегії потрібного впливу), що може розглядатися як основа підвищення конкурентоспроможності як окремих підприємств, так і економіки країни в цілому [114].

Серед негативних наслідків безвідповідальної діяльності теплоенергетичних компаній варто відзначити соціальні та екологічні. Соціальні наслідки пов'язують з ризиками підвищення цін на паливо, а відповідно і тарифів на електроенергію, ризиками зниження енергетичної безпеки регіону, а також погіршенням стану здоров'я мешканців прилеглих територій та збільшенням витрат на компенсацію цих збитків. Екологічні наслідки роботи підприємств теплоенергетики пов'язані переважно з накопиченням твердих відходів від спалювання вугілля, значними викидами в

атмосферу оксиду сірки та азоту, золи, летких сполук важких металів та інших забруднюючих речовин.

Варто зазначити таких «гігантів» у сфері теплоенергетики, як Engie (Франція), EDF (Франція), Fortum (Фінляндія), E.ON (Німеччина), RWE (Німеччина), Vattenfall (Швеція), J-Power (Японія), Adani Power (Індія), Thermal Powertech Corporation India Limited (Індія), Gas Natural Fenosa (Іспанія), які наразі запровадили принципи соціальної відповідальності бізнесу у своїй діяльності.

Компанія Engie з часів перших інвестицій, зроблених ще в 1996 році, стала однією з найбільших енергетичних компаній, яка сьогодні забезпечує робочими місцями 152 900 працівників з усього світу. Це перший незалежний виробник електроенергії в світі, четвертий найбільший в Європі. Engie розвиває свій бізнес на моделі, заснованій на відповідальному зростанні з урахуванням необхідності застосування енергозберігаючих та енергоефективних технологій та раціонального використання природних ресурсів. З огляду на те, що ТЕС виробляє багато CO₂, компанія проводить відповідні заходи щодо зниження негативного впливу на навколишнє середовище, зокрема наступні заходи по скороченню викидів вуглецю на своїх вугільних теплових електростанціях:

- використання біомаси з метою спільного спалювання для видобутку енергії;
- впровадження технології по зниженню вмісту діоксиду сірки;
- інвестиції в технології очищення [165].

А новостворені теплоелектростанції, які працюють на вугіллі, застосовують новітні технології, завдяки чому мають можливість отримати більш високий вихід електричної потужності за більш низького споживання вугілля. Крім того використовуються нові технології щодо уловлювання викидів в атмосферне повітря на вже існуючих електростанціях. Так, наприклад на електростанціях Токопілья і Мехільонес (Чилі) було встановлено рукавний фільтр, що дозволило значно скоротити викиди

вуглекислого газу на цих підприємствах. Найближчим часом планується запуск системи сіркоочищення, що дозволить зменшити викиди SO_2 і NO_x . В результаті зазначених заходів, електростанції компанії Engie стануть більш екологічно чистими [165].

Крім того, розвиток нових технологій дозволяє стабільно підвищувати якість мазуту з метою економії енергії і збереження навколишнього природного середовища.

Для досягнення цілей сталого розвитку компанія Engie намагається модернізувати свої електростанції шляхом об'єднання кількох видів палива, зокрема поєднання традиційних видів палива з біомасою [165].

В силу своєї діяльності, Engie несе відповідальність і відіграє важливу роль в забезпеченні енергетичної безпеки та охорони навколишнього середовища, що є глобальними цілями на шляху світу до сталого соціо-еколого-економічного розвитку.

Компанія EDF є світовим лідером в сфері виробництва та постачання електроенергії. Основним джерелом виробництва електроенергії є ядерне паливо, але більше 20 % виробничих потужностей EDF використовують природний газ та вугілля [163].

Загалом електростанції компанії виробляють більше 120 ГВт електроенергії в країнах Європи, Азії, Африки, Північної та Південної Америки.

EDF є соціально та екологічно відповідальною компанією. Її основні принципи роботи закладені в документі під назвою "Strategy CAP 2030", який визначає головну стратегію - стати лідером в низьковуглецевій енергетиці. Компанія виокремила шість основних цілей корпоративної соціальної відповідальності, взявши за основу 17 цілей сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй. Ці цілі пов'язані зі зміною клімату, розвитком персоналу, доступом до енергоресурсів, енергоефективністю, відкритістю компанії та збереженням біорізноманіття.

Також до 2030 року керівництво EDF ставить за мету втричі підвищити ділову активність за межами Франції задля стійкого зростання та зниження залежності від європейських цін на електроенергію.

Компанія Fortum є третьою за величиною генеруючих потужностей та найбільшим ритейлер електроенергії в країнах Північної Європи. Також компанія є одним зі світових лідерів у виробництві тепла. Зважаючи на те, що дві третини електроенергії компанія виробляє на атомних та гідроелектростанціях, вона є одним за найменших забруднювачів в Європі. На сьогоднішній день в компанії Fortum працює близько 8000 співробітників, виробничі потужності розміщені в країнах Скандинавії і Балтії, Росії, Польщі та Індії [172].

Соціальна відповідальність компанії Fortum пов'язана в першу чергу з безпекою умов праці, стійкому розвитку міст та етикою бізнес-операцій. Компанія знаходиться в активному діалозі з різними групами стейкхолдерів та враховує їх очікування в своїй діяльності. В компанії розроблений Кодекс поведінки, ключовим положенням якого є етична ділова практика і дотримання прав людини [172].

Компанія E.ON була утворена в червні 2000 року в результаті злиття двох найбільших промислових груп Німеччини - VEBA та Viag. На сьогоднішній день E.ON є однією з найбільших в світі приватних енергетичних груп. В кінці 2014 року компанія E.ON затвердила нову стратегію під назвою "Розширення прав і можливостей клієнтів. Формуючи ринки". Стратегія компанії націлена на перехід на відновлювані джерела енергії [166].

Компанія RWE та її підрозділ RWE Generation на сьогодні є однією з провідних енергогенеруючих компаній в Європі. Потужність виробництва електроенергії становить понад 40 ГВт, на 79 підприємствах працює близько 14 000 чоловік. Електростанції RWE виробляють третину всієї електроенергії Німеччини. Одним з головних принципів компанії є забезпечення виробництва електроенергії в майбутньому ще більш екологічно чистим способом [207].

Діяльність компанії заснована на принципах відповідальності по відношенню до навколишнього середовища, її співробітників і суспільства. Ключовими принципами компанії є забезпечення енергією, надійність та орієнтація на майбутнє [207]

Компанія Vattenfall є одним з найбільших підприємств роздрібною торгівлі в Європі електричної і теплової енергії та один з найбільших виробників електроенергії та тепла. Основними ринками Vattenfall є Данія, Фінляндія, Нідерланди, Німеччина, Великобританія і Швеція. В компанії працює близько 20000 співробітників. Vattenfall AB є 100 % власністю держави Швеція, штаб-квартира знаходиться в місті Солна (Швеція) [227].

Vattenfall в своїй діяльності підтримує і дотримується численних міжнародних принципів і стандартів соціальної та екологічної відповідальності. Стратегічною ціллю компанії є досягнення стійкого розвитку [227].

Компанія J-Power має 60-річну історію в якості постачальника енергії. За цей час компанія побудувала та наразі оперує 66 електростанціями загальною потужністю близько 17 000 МВт і мережею близько 2400 кілометрів ліній електропередач [188].

Компанія J-Power наголошує, що її місія – «задовольняти потреби людей в енергії без збоїв, та сприяти сталому розвитку Японії і всього світу» шляхом зведення до мінімуму впливу на навколишнє середовище, зниження екологічних ризиків (таких, як глобальне потепління), а також підвищення екологічної ефективності шляхом досягнення більш високої продуктивності за умови більш низького навантаження на навколишнє середовище, тим самим сприяючи підвищенню екологічної відповідальності при одночасному збільшенні економічних результатів [188].

J-Power визнає, що захист локального навколишнього середовища, включаючи збереження біорозмаїття, а також забезпечення безпеки місцевих жителів є основою для гармонійного співіснування з місцевими громадами, і, отже, прагне функціонувати в гармонії з місцевим навколишнім середовищем

через запровадження заходів щодо мінімізації впливу своєї виробничої діяльності на навколишнє середовище [188]. Так, з метою скорочення викидів CO₂ від виробництва електроенергії на вугіллі J-Power підтримує роботу з високим коефіцієнтом корисної дії, і здійснює інші заходи, включаючи розширення застосування змішаного горіння біомаси. Крім того, планується заміна застарілого обладнання теплових електростанцій, а також розгортання нового покоління вугільних електростанцій з високою ефективністю [188].

У своєму звіті зі сталого розвитку, підприємство вказує, що воно прагне об'єднати свій досвід і технології у використанні широкого спектра джерел енергії, в тому числі паливних корисних копалин, атомної енергії та відновлювальних джерел енергії, з метою забезпечення ефективної і безперебійної поставки енергії у тій потужності, яка необхідна для нормальної життєдіяльності та функціонування економічної діяльності [188].

Компанія Adani Power – найбільша за площею приватна теплоенергетична компанія, яка додатково ще виробляє сонячну енергію [139]. Згідно звіту про корпоративну соціальну відповідальність, компанія Adani Power застосовує екологічно чисті технології та прагне до економії енергії та захисту навколишнього середовища [139]. Компанія інвестує 3 % свого прибутку на ініціативи громади. Adani Power створює зелені зони не лише з метою скорочення CO₂, а й з метою корпоративної відповідальності перед громадянами, з метою створення іміджу «зеленого» підприємства [139]. Так, компанія проводить масове озеленення території. Результати зелених ініціатив наразі становлять 1538 га. Більше того, екологічні аспекти розглядаються як важливі на всіх стадіях реалізації проекту, від концептуалізації до реалізації проекту. При цьому йдеться не лише про відповідність екологічним цілям сьогодення, але й про вплив на навколишнє середовище в майбутньому [138]. У більшості проектів застосовуються новітні технології, які дозволяють зменшити використання викопних паливних ресурсів та зменшити викиди парникових газів [139].

Thermal Powertech Corporation India Limited – це теплоенергетична компанія, яка здійснює свою діяльність відповідно до Цілей Розвитку Тисячоліття ООН [221]. Компанія вирішила внести свій внесок у сталий розвиток енергетики через запровадження стратегії соціальної відповідальності бізнесу. Мета Thermal Powertech Corporation India Limited полягає у забезпеченні достойного рівня життя місцевих спільнот, особливо постраждалих внаслідок придбання земельних ділянок для побудови підприємства, що викликало певні соціально-економічні зміни та внесло певні зміни в спосіб життя місцевого населення. Тому політика соціальної відповідальності компанії полягає в розвитку її діяльності таким чином, щоб вона не загрожувала навколишньому середовищу і, крім того, сприяла повазі та захисту прав людини та її культурної самобутності.

Компанія запроваджує наступні заходи, що сприяють екологічній стійкості:

- заходи, які мають відчутний позитивний вплив на навколишнє середовище;
- проекти / заходи в галузі управління водними ресурсами, поводження з відходами, раціонального використання енергії;
- розвиток відновлюваних джерел енергії, збереження біорозмаїття
- озеленення (програми в галузі лісництва та озеленення міст);
- надання допомоги організаціям та установам, які займаються проблемами збереження екологічної рівноваги;
- організація семінарів, конференцій, симпозіумів з питань забезпечення здоров'я, безпеки та збереження навколишнього середовища.;
- заходи, направлені на збереження енергії, підвищення енергоефективності тощо [221].

Ще одним цікавим прикладом є компанія Gas Natural Fenosa, яка є піонером в поєднанні видобутку газу та виробництва електроенергії. Це багатонаціональна компанія, яка працює в більш ніж 30 країнах світу і з більш ніж 23 млн. клієнтів. У 2014 році було досягнуто 144 екологічні цілі, націлені

на екологічну стійкість. Крім того, компанія більше 10 років працює над пошуком альтернативних рішень неядерного палива [174]. Компанія запроваджує інноваційні проекти, пов'язані з відновлювальними джерелами енергії та сталим розвитком. Компанія Gas Natural Fenosa здійснює свою діяльність, приділяючи особливу увагу захисту навколишнього середовища та ефективному використанню природних ресурсів, які потрібні компанії для задоволення попиту клієнтів на електроенергію. Компанія заохочує постачальників та клієнтів використовувати енергію відповідально.

Серед основних принципів своєї діяльності керівництво Gas Natural Fenosa зазначає:

- сприяння сталому розвитку через екологічну ефективність, раціональне використання природних і енергетичних ресурсів, зведення до мінімуму впливу на навколишнє середовище, заохочення інновацій із використанням найкращих доступних технологій і процесів;
- внесення вкладу в зменшення наслідків зміни клімату за допомогою зниження викидів парникових газів і використання відновлюваних джерел енергії, стимулювання енергоефективності, застосування нових технологій та уловлювання вуглецю;
- інтегрування екологічних критеріїв в бізнес-процеси, в нові проекти, заходи, продукцію та послуги, а також урахування даних критеріїв при виборі постачальників;
- мінімізація негативного впливу на екосистеми та сприяння збереженню біорозмаїття;
- забезпечення запобігання забрудненню навколишнього середовища через постійне вдосконалення за рахунок оптимізації управління навколишнім середовищем, мінімізації екологічних ризиків і активне залучення співробітників до цього процесу.

Gas Natural Fenosa планує і здійснює свою діяльність з впевненістю, що ніщо не є більш важливим, ніж здоров'я і безпека [174].

Всі зазначені компанії публікують звіти не лише з фінансової діяльності, а й з нефінансових результатів – соціальної відповідальності бізнесу та / або сталого розвитку.

В результаті вони отримують ситуацію подвійного виграшу, адже, кошти, витрачені на природоохоронні заходи та на соціальну відповідальність, в результаті повертаються позитивним відношенням до компанії з боку споживачів та громадськості, збільшенням клієнтів, і фактично вкладаються в репутацію компанії, її бренд, що збільшує вартість нематеріальних активів компанії.

Наразі в Україні ряд компаній також почали замислюватися над даним питанням, хоча соціальна відповідальність бізнесу в Україні перебуває на стадії становлення. Найбільш активними у цьому питанні є представництва іноземних компаній в Україні, які переносять сучасні світові практики на українське підґрунтя; а також вітчизняні організації та підприємства, які протягом останніх 15 років застосовують в своїй діяльності принципи загального управління якістю [114]. Разом з тим, соціально-екологічну відповідальність, як і просто соціальну відповідальність підприємств, можна розглядати як винятково їх власну ініціативу. Наразі офіційно правовий аспект питання соціальної відповідальності досі не врегульований. З 2006 року в Україні існує місцева мережа Глобального договору ООН. У 2010 році Україна разом з багатьма іншими країнами світу підтримала прийняття міжнародного стандарту ISO 26000 «Керівництво із соціальної відповідальності». Підставою для розробки стандарту із соціальної відповідальності стало визнання значення ролі соціальної відповідальності у сталому розвитку організації на Всесвітньому Саміті з навколишнього середовища у Ріо-де-Жанейро у 1992 році та на Всесвітньому Саміті зі сталого розвитку у Південній Африці у 2002 році. Наразі підготовлено проект Стратегії сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні до 2020 року [114].

Але незважаючи на нерозвиненість законодавства України в питанні соціальної (та соціально-екологічної зокрема) відповідальності бізнесу, така компанія, як ДТЕК Енерго здійснює діяльність у відповідності до принципів корпоративної соціальної відповідальності. ДТЕК Енерго – це операційна компанія, що відповідає за видобуток вугілля, генерацію та дистрибуцію електроенергії в структурі енергетичного холдингу ДТЕК, який здійснює управління операційними компаніями з активами у вуглевидобутку, тепловій енергетиці і дистрибуції, а також в альтернативній енергетиці та у видобутку газу. Чисельність співробітників ДТЕК – 118 тисяч чоловік, які обслуговують 4,4 млн клієнтів. ДТЕК щорічно подає інтегрований звіт про фінансові та нефінансові показники, який включає розділ про корпоративне управління та сталий розвиток, в тому числі показники щодо енергозбереження та енергоефективності, захисту навколишнього середовища. Так, компанія у 2013 році повністю перейшла від «точкових» проектів до системного програмного підходу в розв’язанні завдань з енергоефективності та енергозбереження. Для підготовки до його впровадження компанія провела масштабний енергетичний аудит, який охопив 14 пілотних підприємств (4 шахти, 3 ЦЗФ, 3 ТЕС, 4 дистрибуційних компанії). Крім того, відповідно до вимог міжнародного стандарту з впровадження систем енергетичного менеджменту ISO 50001, у 2014 році сформовано комісії з енергозбереження на підприємствах. У 2015 році ДТЕК Енерго брав активну участь в розробці Національного плану скорочення викидів основних забруднюючих речовин від великих спалюючих установок України (питання стосується всіх ТЕС компанії). Крім того, на всіх генеруючих підприємствах ДТЕК Енерго постійно здійснюється моніторинг якості стічних і ґрунтових вод в районі розміщення золовідвалів. У 2015 році успішно пройдені наглядові аудити систем екологічного менеджменту на ДТЕК Східенерго, ДТЕК Західенерго, ДТЕК Дніпрообленерго, ДТЕК Високовольтні мережі, ДТЕК ПЕМ - Енерговугілля; ресертифікаційний аудит на ДТЕК Дніпроенерго на відповідність вимогам міжнародного стандарту ISO 14001, а також багато

інших заходів з охорони навколишнього середовища [40]. Окрім зазначеного, компанія ДТЕК запровадила і активно працює в рамках Програми соціального партнерства ДТЕК з територіями, на яких провадить свою діяльність. Основне завдання Програми соціального партнерства ДТЕК – створити сприятливі умови для життя і роботи в населених пунктах, де безпосередньо розташовані підприємства компанії. Стан інфраструктури, комунального сектора, системи охорони здоров'я, освіти, культури і спорту, а також екології визначають якість життя співробітників, а відповідно, і якість їх роботи. Очевидно і те, що життя в містах, де підприємства ДТЕК є містоутворюючими, може покращитися тільки за умови тісної співпраці бізнесу, місцевих органів влади, і, безумовно, за умови активної участі членів громади [84].

Разом з тим, слід зазначити, що таких компаній в Україні небагато і реалізація екологічного аспекту соціальної відповідальності є одним із найменш популярних для українських підприємств. За результатами опитування [48] виявилось, що половина українських підприємств (переважно малих та середніх підприємств приватної форми власності) взагалі не здійснює заходи з охорони навколишнього середовища (рис. 1.8).

Рисунок 1.8 – Розподіл відповідей на запитання «В яких напрямках Ваша компанія здійснювала екологічно відповідальні заходи?» (для 600 респондентів) [48]

Відповідно до дослідження [48], в Україні 80,4 % підприємств не впроваджують політику соціальної відповідальності. Разом з тим, 35,3 % підприємств задекларували впровадження соціальної відповідальності у своїх компаніях. У порівнянні з 2005 роком не змінилася частка підприємств (52 %), які здійснюють екологічно відповідальні заходи. На підприємствах, які дотримуються екологічної відповідальності, найпоширенішими є практики впровадження енергозберігаючих технологій (25,9 % підприємств) та програми сортування й утилізації відходів (26,6 %). Разом з тим, частка компаній, які впроваджують енергозберігаючі технології та програми утилізації відходів, знизилася у 1,5 рази у порівнянні з 2005 роком (ці показники становили у 2005 році – 42,8 % та 40,5 % відповідно) [48].

Найменш поширеними практиками соціально-екологічної відповідальності залишаються заходи по захисту водних, лісових, земельних та інших природних ресурсів та заходи зі зменшення викидів у навколишнє природне середовище. Разом з тим, частка підприємств, які впроваджують такі заходи, у порівнянні з 2005 роком, скоротилася майже у 5 разів. Зменшення частки підприємств, які впроваджують певні заходи із екологічної відповідальності, обумовлена, на думку [48], тим, що їх здійснення потребує достатньо великих інвестицій у модернізацію наявних на підприємствах технологій та устаткування, а через фінансово-економічну кризу більшість підприємств таких ресурсів не має. Найчастіше великі та середні компанії здійснюють природоохоронні заходи і впроваджують енергозберігаючі технології, адже вони мають на це фінансові ресурси.

Крім того, як показали результати опитування, керівництво підприємства часто не замислюється про наслідки негативного впливу виробничої діяльності або виробленої продукції на навколишнє середовище. 51 % українських компаній не має чіткої відповіді щодо процедури врахування підприємством можливих наслідків впливу виробництва або продукту на навколишнє середовище. 38,5 % підприємств вимірюють енерго- та водоспоживання, 14 % – вивчають думку громадськості. Результати

опитування [48] показали, що 58 % компаній вважають, що необхідно вкладати кошти в заходи щодо усунення негативного ефекту на навколишнє середовище, разом з тим, 42 % підприємств відповіли, що кошти вкладати не будуть. Подібні результати були отримані і в 2005 році: 62,3 % респондентів готові вкладати кошти для усунення негативного ефекту на навколишнє середовище [48].

Незважаючи на це, підприємство, яке впроваджує принципи соціально-екологічної відповідальності у свою діяльність, поєднує цілі максимізації прибутку з такими цілями сталого розвитку, як захист навколишнього середовища, підвищення добробуту населення, задоволення не лише потреб сьогодення, але й майбутніх поколінь (рис. 1.9).

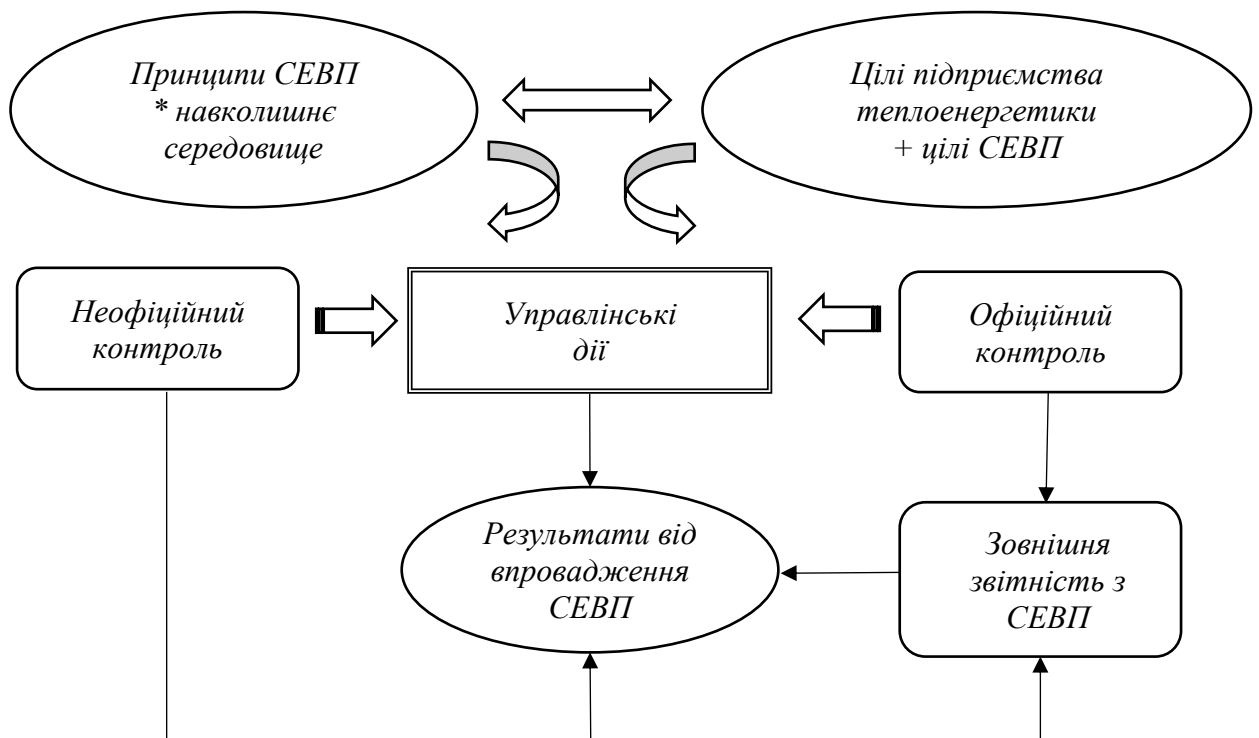

Рисунок 1.9 – Концептуальні засади розвитку підприємств теплоенергетики на основі принципів соціально-екологічної відповідальності підприємства (розроблено автором на основі [9])

При цьому для досягнення поставлених цілей має бути запроваджений певний контроль як з боку держави через систему нормативно-правових актів,

так і з боку громадськості (наприклад, через вплив неурядових організацій, у тому числі екологічних). Для цього підприємства теплоенергетики мають оприлюднювати звіти щодо своєї діяльності, при чому мова йде не лише про фінансові, але й про нефінансові результати діяльності, в тому числі про звіти зі сталого розвитку та звіти з соціальної (або соціально-екологічної) відповідальності бізнесу. Також набувають популярності так звані інтегровані звіти, в яких поєднані фінансові та нефінансові результати діяльності підприємства. Відповідно, після оприлюднення зазначених звітів очікується певна реакція з боку громадськості, що може викликати певні зміни в управлінських діях компанії в подальшому, адже результати від впровадження механізму соціальної (та соціально-екологічної) відповідальності бізнесу досить ефективні, вони створюють як матеріальну, так і нематеріальну винагороду для підприємства у довгостроковому періоді, забезпечують зміцнення позицій компанії на ринку, збереження споживчої бази, сприяють підвищенню репутації компанії, вартості бренду, мотивації персоналу та надають інші переваги [9].

Підсумовуючи, варто зазначити, що незважаючи на взятий багатьма країнами світу курс на досягнення сталого розвитку, частка теплоенергетики у виробництві електроенергії залишається значною навіть в країнах, які активно запроваджують «зелену» енергетику. Питання соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики досить гостро стоїть в країнах Західної Європи, на той час як в Україні лише починає набувати актуальності. Разом з тим, в Україні досі залишається неузгодженим природоохоронне законодавство, питання досягнення сталого розвитку звучить в нормативно-правових актах скоріше декларативно, аніж в прикладному аспекті. Наразі держава Україна не створює відповідних гарантій для запровадження соціально та екологічно значимих проектів. Досі не створено профільних законів, які б захищали та створювали відповідні умови, або заохочували підприємства до соціально та екологічно відповідальних дій, а наявні норми закону зачасту не виконуються.

Крім того, необхідно прийняти комплекс нормативно-правових актів у відповідності до вимог ефективного розвитку сфери енергетики. Державне регулювання таких процесів буде здійснюватися за допомогою цінової, податкової та митної політики в країні, а також за допомогою стандартизації, сертифікації та ліцензування діяльності суб'єктів енергетичного ринку. Це може бути як негативна (штрафи, адміністративне покарання тощо), так і позитивна мотивація (кредитування за зниженими ставками, пільгове оподаткування, гранти тощо).

Разом з тим, великі підприємства теплоенергетики вже починають усвідомлювати «вартість іміджу» і проводять природоохоронні заходи, деякі підключились до Глобального Договору ООН та публікують звіти з соціальної відповідальності та сталого розвитку. Наразі в Україні підготовлено проект Стратегії сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні до 2020 року [114], яка закріпить основні напрями сприяння розвитку соціально-екологічної відповідальності в Україні, організаційні механізми та умови для інтеграції принципів соціальної відповідальності у діяльність підприємств, у тому числі підприємств теплоенергетики, з метою забезпечення сталого розвитку України, зростання добробуту суспільства та вирішення питань, визначених у національних програмних документах.

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що діяльність підприємств теплоенергетики на основі принципів соціально-екологічної відповідальності бізнесу наближує країну до сталого соціо-еколого-економічного розвитку через досягнення енергетичної безпеки країни, зростання добробуту населення та збереження природного середовища.

Висновки до розділу 1

1. На основі аналізу наукової літератури у розділі узагальнено існуючі наукові підходи до розгляду соціальних та екологічних аспектів

корпоративної відповідальності. Проведений аналіз засвідчив, що в науковій літературі екологічна відповідальність підприємства досліджується переважно як: 1) складова корпоративної соціальної відповідальності; 2) елемент системи забезпечення сталого розвитку; 3) механізм взаємодії зі стейкхолдерами.

2. Узагальнення досліджень з питань соціальної та екологічної відповідальності підприємства дозволило стверджувати про наявність цілого ряду спільних аспектів соціальної та екологічної відповідальності, зокрема, щодо: 1) врахування інтересів стейкхолдерів; 2) орієнтації на відповідальність перед теперішніми та майбутніми поколіннями; 3) інтеграції бізнес-інтересів та суспільних цінностей; 4) механізмів організаційно-економічного забезпечення та ін. Відокремлений розгляд соціальних та екологічних аспектів відповідальності бізнесу унеможливорює формування системного уявлення про соціально-екологічну відповідальність підприємства.

3. Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних вчених показав, що завдяки поширенню ідеї сталого соціо-еколого-економічного розвитку у світі, зацікавлені сторони виказують нові очікування від бізнесу, а національні законодавства мають зазнати змін відповідно до необхідності врахування та оптимального збалансування соціальних, екологічних та економічних цілей в прийнятті рішень. З огляду на зазначене, концепція соціально-екологічної відповідальності бізнесу набуває прикладного значення.

4. Автором запропоновано ввести в термінологічний обіг поняття «соціально-екологічна відповідальність підприємства» та розуміти його як сукупність добровільних соціально-екологічних ініціатив підприємства, націлених на формування суб'єктно-об'єктного взаємозв'язку та взаємовигідних відносин з усіма стейкхолдерами в контексті забезпечення узгодженості поточних бізнес-інтересів з екологічними, економічними та соціальними інтересами майбутніх поколінь.

5. Обґрунтовано роль та місце соціально-екологічної відповідальності підприємств в забезпеченні сталого розвитку соціо-еколого-економічних

систем. В даному контексті соціально-екологічна відповідальність підприємств має розглядатися не як тимчасовий засіб підвищення суспільної репутації та іміджу, збільшення обсягу та лояльності клієнтської бази, зменшення трансакційних витрат, зменшення напруги в трикутнику взаємозв'язків «підприємство – держава – громада», а як глобальна філософська доктрина ведення бізнесу.

6. Доведено, що особливої актуальності запровадження соціально-екологічної відповідальності підприємств набуває саме для сфери теплоенергетики. Незважаючи на взятий багатьма країнами світу курс на досягнення сталого розвитку, питома вага теплоенергетики у виробництві електроенергії досі залишається значною навіть в країнах, які активно запроваджують «зелену» енергетику. Соціально-екологічна відповідальність підприємств теплоенергетики можлива за умови досягнення сталого розвитку підприємств, що відповідатиме їх довгостроковим бізнес-інтересам, які корелюватимуть з цілями сталого розвитку. Разом з тим, зазначений процес потребує як координації, так і стимулювання з боку держави, адже держава має створити відповідне правове поле, розробити комплекс необхідних стимулів щодо впровадження соціально-екологічної відповідальності бізнесу.

Основні положення розділу 1 знайшли відображення у працях [92; 94; 96; 97; 98; 101; 102; 105; 106; 109; 210; 211; 212].

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОБГРУНТУВАННЯ ВИБОРУ СТРАТЕГІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИКИ

2.1 Методичні засади оцінки можливостей підприємств теплоенергетики до впровадження соціально-екологічної відповідальності

Наголошуючи на важливості реалізації програм і заходів соціально-екологічної відповідальності на підприємствах теплоенергетики, постає питання оцінки можливостей підприємства до впровадження соціально-екологічної відповідальності, тобто наявності на підприємстві відповідних ресурсів, а також готовності підприємства до запровадження таких програм, тобто оцінки рівня соціально-екологічної відповідальності підприємств.

Основи кількісного та якісного оцінювання соціально-екологічної відповідальності було закладено наступними основними міжнародними ініціативами та стандартами [10; 20; 63; 76; 137; 176]:

- Глобальна ініціатива з надання звітності (GRI), в якій наведена методологія інтегрованої звітності, яка включає економічні, екологічні та соціальні результати компанії;
- EFQM Business Excellence Model – модель, яка описує досягнення ефективності в діяльності суб'єкта господарювання у відповідності до інтересів суспільства;
- AccountAbility (AA1000) – базовий стандарт, який надає рекомендації щодо вимірювання результатів діяльності компанії з етичної точки зору, враховуючи соціальну відповідальність бізнесу та вплив на зовнішнє середовище;

- ISO 14000 – це стандарт екологічного менеджменту, метою якого є зменшення негативного впливу виробничої діяльності на навколишнє середовище;
- SA 8000 – стандарт сертифікації суб'єктів господарювання у сфері трудових відносин, який окрім іншого включає норми до дотримання безпеки на підприємстві та здоров'я працівників.

При цьому базові принципи соціально-відповідальної діяльності підприємства закладені Глобальним Договором ООН та міжнародним стандартом з корпоративної соціальної відповідальності ISO 26000.

Вітчизняні та зарубіжні вчені наразі продовжують роботу з пошуку підходів до кількісної та якісної оцінки корпоративної соціальної відповідальності та соціально-екологічної відповідальності бізнесу.

Євтушенко В. А. в своїй роботі [45] надає детальний огляд підходів до оцінки корпоративної соціальної відповідальності. Разом з тим наголошує, що для всебічної оцінки соціальної відповідальності бізнесу необхідно поєднувати якісні та кількісні методи оцінки.

Так, наприклад, в дослідженнях Черних О. В. [127] пропонується набір показників для кількісного оцінювання індексу внутрішньої та зовнішньої соціальної відповідальності підприємства та індексу соціальної активності, а також для якісного оцінювання індексу рівня соціальної відповідальності. В результаті автор виводить інтегральний показник рівня соціальної відповідальності підприємства, який, на нашу думку, з деякою модифікацією може бути застосований для прийняття рішень щодо управління підприємством теплоенергетики на стратегічному рівні. Разом з тим, частка екологічної складової в запропонованій методиці залишається незначною і описується лише якісними показниками, такими, як: екологічний моніторинг результатів виробничої діяльності, програми з охорони навколишнього середовища та ресурсозбереження, участь у міжнародних екологічних ініціативах, застосування міжнародних екологічних стандартів якості

продукції. При цьому для зазначених показників застосовується критерій «присутність/відсутність даної ознаки».

Варто зазначити, що досвід використання якісних показників оцінювання рівня соціальної відповідальності підприємств є досить поширеним. Так, наприклад, у [59] застосовуються такі показники, як:

- наявність колективного договору на підприємстві;
- наявність організаційної структури на підприємстві, яка відповідає за проведення соціальної політики;
- публікація щорічного соціального звіту щодо заходів з корпоративної соціальної відповідальності, проведених відповідно до міжнародних стандартів;
- визначення відношення суспільства до заходів в галузі соціальної відповідальності бізнесу;
- конкретні заходи щодо підтримки добросесної ділової практики.

Березіна О. Ю. [10] пропонує враховувати дві основні складові в індексі соціальної відповідальності: «корпоративне громадянство» (сплата податків, інвестиції), а також благодійність та соціальне інвестування. При цьому автор враховує екологічну складову лише опосередковано через охорону здоров'я та охорону праці.

Товма Н. А. пропонує оцінювати корпоративну соціальну відповідальність за допомогою показника інтегральної ефективності соціальної програми, який враховує як кількісні, так і якісні показники. При цьому автор пропонує до складу інтегрального показника включити такі кількісні індикатори, як зростання заробітної плати, плинність кадрів, прийом молодих спеціалістів тощо. А серед якісних індикаторів зазначає наявність колективного договору, оформлення соціального звіту тощо [119].

Мазурик О. В. та Єрескова Т. В. [66] виокремлює інтегральний якісний індекс соціальних інвестицій, який складається з двох часткових індексів: якісного індексу соціальних інвестицій для певного підприємства та якісного індексу соціальних інвестицій для певної ознаки.

Кричевський Н. А. та Гончаров С. Ф. [59] пропонують з кількісних показників застосовувати показники корпоративної соціальної відповідальності перед працівниками, суспільством, а також показники екологічної відповідальності. До якісних індикаторів зазначені вчені, як в і попередній методиці, відносять наявність на підприємстві колективного договору, складання соціальних звітів тощо.

Ворона О. В. [20] для оцінки рівня соціальної відповідальності бізнесу використовує низку якісних показників, які об'єднує у чотири основні групи: «Персонал», «Бізнес», «Суспільство», «Імідж».

Цікавим, на наш погляд, є підхід, запропонований Асоціацією менеджерів, за яким автори пропонують перелік часткових показників кількісної та якісної оцінки індексу соціальних інвестицій. Серед кількісних індексів соціальних інвестицій запропоновано застосовувати три основні індекси [35; 36]:

- 1) індекс питомих соціальних інвестицій;
- 2) частку соціальних інвестицій в сумарному обсязі продажів;
- 3) частку соціальних інвестицій в сумарному обсязі прибутку до оподаткування.

Згідно даного науково-методичного підходу [36], індекс питомих соціальних інвестицій (IL_E), що характеризує суму соціальних інвестицій в розрахунку на одного робітника, запропоновано розраховувати за формулою:

$$IL_E = \frac{\sum_{i=1}^n CE_i}{\sum_{i=1}^n L_i}, \quad (2.1)$$

де CE_i – сума соціальних інвестицій i -ї компанії з урахуванням обов'язкових та добровільних витрат на соціальні програми;

L_i – середньообліковий склад персоналу i -ї компанії;

n - кількість компаній, що беруть участь у дослідженні.

Частка інвестицій в природоохоронні заходи в сумарному обсязі продажів IS_E :

$$IS_E = \frac{\sum_{i=1}^n CE_i}{\sum_{i=1}^n S_i} \cdot 100\%, \quad (2.2)$$

де CE_i – обсяг соціальних інвестицій в природоохоронні заходи та соціальний капітал i -ї компанії з урахуванням обов'язкових та добровільних витрат на соціальні програми;

S_i – валовий обсяг продажів i -ї компанії;

n - кількість компаній, що беруть участь у дослідженні.

Частка інвестицій в природоохоронні заходи та соціальний капітал в сумарному обсязі прибутку до оподаткування IP_E :

$$IP_E = \frac{\sum_{i=1}^n CE_i}{\sum_{i=1}^n P_i} \cdot 100\%, \quad (2.3)$$

де CE_i – обсяг інвестицій в природоохоронні заходи та соціальний капітал i -ї компанії з урахуванням обов'язкових та добровільних витрат на соціальні програми;

P_i – загальна сума прибутку i -ї компанії до оподаткування;

n - кількість компаній, що беруть участь у дослідженні.

Щодо якісних показників, згідно підходу [20; 35; 36] пропонується застосовувати наступні показники:

1) якісний індекс соціальних інвестицій для i -го підприємства ($IQ_E(i)$) має показувати рівень комплексності соціальної діяльності підприємства:

$$IQ_E(i) = \left(\frac{1}{m} \sum_{j=1}^m X_{ij} \right) \cdot 100\%, \quad (2.4)$$

де X_{ij} – булева змінна, яка приймає значення 1, коли j -а ознака має місце у i -ої компанії; та дорівнює 0, якщо ознака відсутня;

m – кількість ознак, за якими оцінюється соціальна діяльність компанії, що бере участь у дослідженні.

2) якісний індекс соціальних інвестицій для j -ої ознаки ($IQ_E(j)$) показує ступінь присутності цієї якісної ознаки в статистичній вибірці підприємства:

$$IQ_E(j) = \left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_{ij} \right) \cdot 100\%, \quad (2.5)$$

де n - кількість компаній, що беруть участь у дослідженні.

3) загальний якісний індекс соціальних інвестицій показує рівень комплексності соціальної діяльності підприємства:

$$IQ_E = \left(\frac{1}{nm} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m X_{ij} \right) \cdot 100\%. \quad (2.6)$$

Разом з тим наведений науково-методичний підхід не враховує екологічну складову діяльності підприємства, його вплив на навколишнє середовище та запровадження на підприємстві програм соціально-екологічної відповідальності.

Крім того, в наведеній методиці якісні показники не дають інформації щодо ступеня запровадження ресурсозберігаючих технологій або застосування альтернативних видів палива, а демонструють лише наявність або відсутність таких заходів на підприємстві.

Проведений огляд наявних підходів демонструє, що наразі відсутній єдиний підхід до оцінки соціально-екологічної відповідальності бізнесу загалом, і підприємств теплоенергетики зокрема.

Крім того, у зазначених підходах застосовується чи не єдиний екологічний показник – витрати на природоохоронну діяльність по відношенню до прибутку. Деякі автори [59] розглядають даний показник в динаміці до попереднього року.

Відповідно, виникає питання щодо необхідності введення додаткових показників екологічного спрямування до моделі оцінювання можливостей підприємств теплоенергетики до впровадження соціально-екологічної відповідальності.

Для оцінки можливостей підприємств теплоенергетики до впровадження соціально-екологічної відповідальності доцільно використовувати інтегральний індекс, який пропонуємо конструювати з фінансових та нефінансових показників, що відображають різні аспекти соціально-екологічної відповідальності підприємства, та можуть бути згруповані за наступними блоками.

Перший блок показників складає інвестиційну спроможність підприємства щодо впровадження програм та заходів соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики (I_{ICt}). Варто зауважити, що інвестування має бути соціально відповідальним, тобто орієнтованим на забезпечення сталого соціо-еколого-економічного розвитку та господарську діяльність відповідно до очікувань громади. При цьому екологічна складова соціально відповідального інвестування включає формування необхідних виробничих та обслуговуючих потужностей, що забезпечують охорону навколишнього середовища, ресурсозбереження та підвищення рівня соціально-екологічної безпеки як процесів виробництва, так і споживання продукції. До зазначеного блоку пропонуємо включити наступні кількісні показники:

1) інвестиції в програми та заходи соціально-екологічної відповідальності на одиницю виробленої електроенергії:

$$IE_{CEBt} = \frac{IE_t + IS_t + IN_t + IB_t}{VE_t}, \quad (2.7)$$

де IE_{CEBt} – інвестиції в програми та заходи соціально-екологічної відповідальності на одиницю виробленої на підприємстві електроенергії за період t , гр. од. / кВт·год;

IE_t – інвестиції в природоохоронні заходи та програми соціально-екологічної відповідальності за період t , гр. од.;

IS_t – інвестиції в соціальний капітал за період t , в т.ч. у підвищення освітнього рівня працівників підприємства в розрізі соціально-екологічної відповідальності, гр. од.;

IN_t – інвестиції в проекти соціального партнерства в розрізі соціально-екологічної відповідальності за період t , гр. од.;

IB_t – інвестиції в заходи внутрішньої соціально-екологічної безпеки виробництва, гр. од.;

VE_t – обсяг виробленої електроенергії підприємством теплоенергетики в періоді t , кВт·год.

2) прибуток в одиниці виробленої електроенергії:

$$IP_{CEBt} = \frac{Pr_t}{VE_t}, \quad (2.8)$$

де IP_{CEBt} – прибуток в одиниці виробленої електроенергії, гр. од. / кВт·год;

Pr_t – чистий прибуток підприємства в періоді t , гр. од..

3) частка поточних витрат на реалізацію програм та заходів соціально-екологічної відповідальності у загальних поточних витратах підприємства теплоенергетики:

$$ITC_{CEBt} = \frac{C_{CEBП} + П_e}{TC_t}, \quad (2.9)$$

де ITC_{CEBt} – частка поточних витрат на реалізацію програм та заходів соціально-екологічної відповідальності у загальних поточних витратах підприємства теплоенергетики в періоді t ;

C_{CEBt} – поточні витрати на реалізацію програм та заходів соціально-екологічної відповідальності, гр. од.;

P_e – екологічний податок, гр. од.;

TC_t – загальні поточні витрати підприємства теплоенергетики в періоді t , гр. од.

4) інвестиції в програми та заходи соціально-екологічної відповідальності на 1 гр. од. попередженого збитку навколишньому середовищу:

$$ID_{CEBt} = \frac{IE_t + IS_t + IN_t + IB_t}{D_{nt}}, \quad (2.10)$$

де ID_{CEBt} – інвестиції в програми та заходи соціально-екологічної відповідальності на 1 гр.од. попередженого збитку навколишньому середовищу;

D_{nt} – попереджений збиток навколишньому середовищу від виробничої діяльності підприємства теплоенергетики, гр. од.

Стабільність стану та успішність екологічно-сталого розвитку регіону значною мірою залежать від інноваційної активності в ньому, розробки та просування на ринку нової екологічно чистої продукції. Таким чином, інвестиційна спроможність підприємства щодо впровадження програм та заходів соціально-екологічної відповідальності є визначальною при виявленні можливостей підприємств теплоенергетики до впровадження соціально-екологічної відповідальності бізнесу.

Таким чином, другий блок показників стосується трудового потенціалу підприємства до реалізації програм та заходів соціально-екологічної відповідальності ($I_{ТПt}$). Він характеризує рівень кваліфікації та усвідомлення

працівниками важливості запровадження програм соціально-екологічної відповідальності на підприємстві. До даного блоку пропонуємо віднести наступні показники:

- 1) інвестиції в соціальний капітал в розрахунку на одного працівника:

$$ILS_t = \frac{IS_t}{L_t}, \quad (2.11)$$

де ILS_t – інвестиції в соціальний капітал в розрахунок на одного працівника в періоді t , гр. од./особа;

L_t – середньообліковий склад працівників підприємства теплоенергетики в періоді t , осіб.

- 2) частка працівників, які підвищили освітній та кваліфікаційний рівень, у середньообліковому складі працівників:

$$K_{opt} = \frac{L_{opt}}{L_t}, \quad (2.12)$$

де K_{opt} – частка працівників, які підвищили освітній та кваліфікаційний рівень, у середньообліковому складі працівників в періоді t ;

L_{opt} – кількість працівників, які підвищили свій освітній та кваліфікаційний рівень в періоді t , осіб;

L_t – середньообліковий склад працівників підприємства теплоенергетики в періоді t , осіб.

- 3) коефіцієнт захворюваності персоналу підприємства, обумовленої станом навколишнього середовища:

$$K_{3t} = \frac{3_t}{L_t}, \quad (2.13)$$

де K_{3t} – коефіцієнт захворюваності персоналу підприємства, обумовленої станом навколишнього середовища, в періоді t ;

Z_t – кількість випадків захворювань, обумовлених станом навколишнього середовища на підприємстві в періоді t , од.

Крім зазначених кількісних показників, вважаємо за доцільне застосування якісного показника, який би продемонстрував наявність або відсутність відповідної офіційної документації (нефінансової звітності, стратегії соціально-екологічної відповідальності тощо) на підприємстві. Для цього пропонуємо застосовувати індикатор соціально-екологічної активності підприємства (I_{CEAt}):

$$I_{CEAt} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n A_{it}, \quad (2.14)$$

де A_{it} – булева змінна, яка приймає значення «1», коли i -та ознака має місце на підприємстві теплоенергетики; дорівнює «0», коли i -та ознака відсутня;

n - кількість ознак, за якими оцінюється діяльність з соціально-екологічної відповідальності на підприємстві теплоенергетики, од.

До A_{it} будемо відносити наступні змінні:

A_{3t} – формування нефінансової звітності підприємства (звіт зі сталого розвитку, інтегрований звіт тощо);

$A_{Пt}$ – запровадження програм соціально-екологічної відповідальності на постійній основі;

$A_{Ст}$ – наявність стратегії соціально-екологічної відповідальності на підприємстві теплоенергетики;

$A_{Дt}$ – урахування принципів соціально-екологічної відповідальності в офіційній документації;

$A_{Тt}$ – участь у міжнародних, національних, регіональних програмах розвитку територій.

Зазначений індекс (I_{CEA}) являє собою третій блок з інтегральних показників, які можуть бути згруповані в інтегральний індекс можливостей підприємств теплоенергетики до впровадження соціально-екологічної відповідальності (рис. 2.1).

Рисунок 2.1 – Складові індексу можливостей підприємств теплоенергетики до впровадження соціально-екологічної відповідальності

Для формування інтегрального індексу можливостей підприємств теплоенергетики до впровадження соціально-екологічної відповідальності

($I_{МПТ}$) пропонуємо застосувати наступний підхід до узагальнення показників (рис. 2.2).

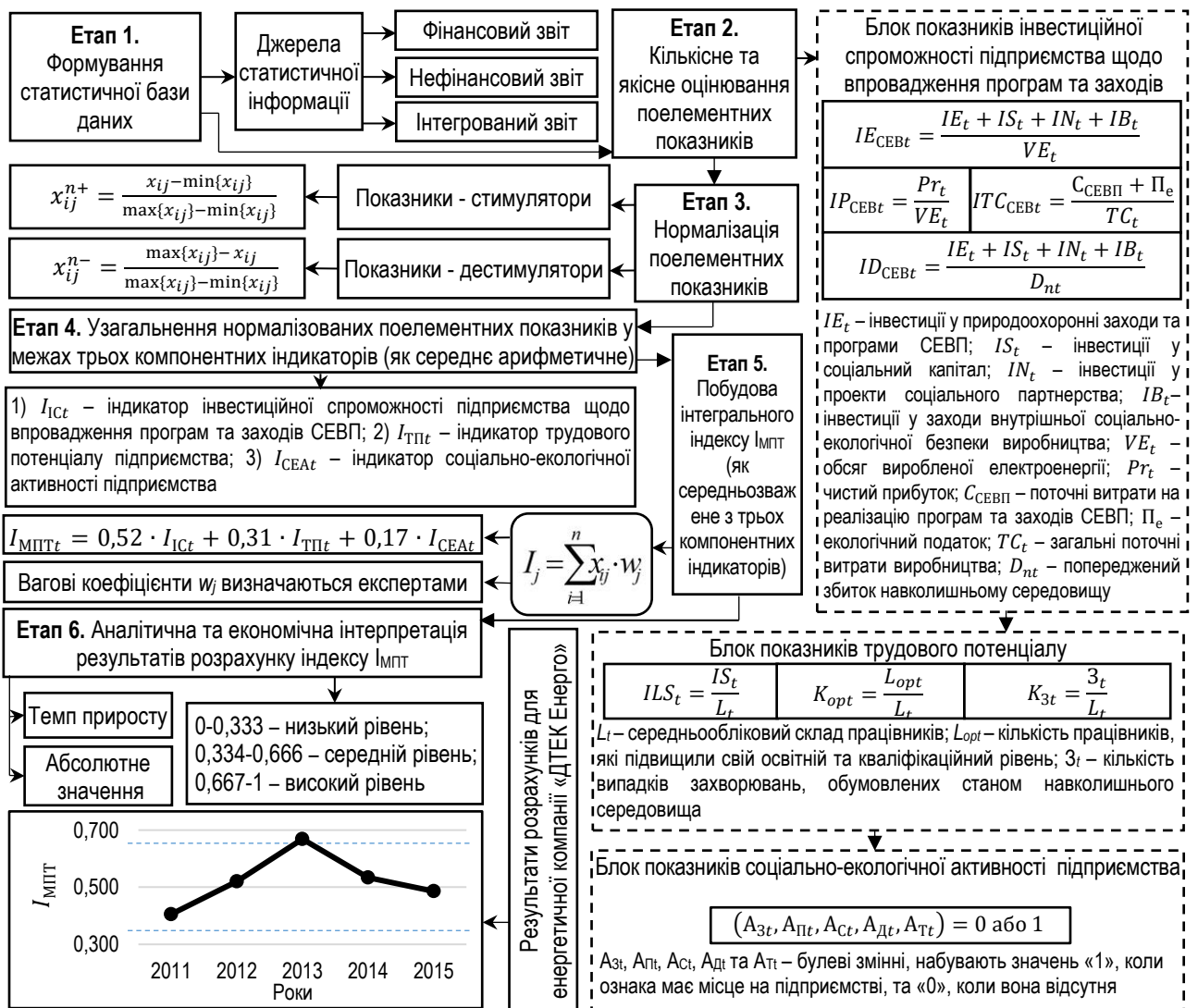

Рисунок 2.2 – Структурно-логічна послідовність розрахунку інтегрального індексу можливостей до впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики (розроблено автором)

На першому етапі відбувається збір статичних даних за переліком показників. При цьому вихідні статистичні показники беруться із наявних статистичних джерел або безпосередньо на підприємстві.

На другому етапі – узагальнення показників за блоками з визначенням вагових коефіцієнтів кожного показника. Узагальнення відбувається за наступними блоками:

- 1) інвестиційна спроможність підприємства щодо впровадження програм та заходів соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики;
- 2) трудовий потенціал підприємства;
- 3) соціально-екологічна активність підприємства.

На цьому етапі, відповідно, постає необхідність нормалізації показників по кожному з блоків. Для обчислення нормалізованих значень показників-дестимуляторів застосовується наступна формула [34]:

$$x_{ij}^{n-} = \frac{\max\{x_{ij}\} - x_{ij}}{\max\{x_{ij}\} - \min\{x_{ij}\}}, \quad (2.15)$$

де x_{ij}^{n-} – нормалізоване значення j -го показника-дестимулятора для i -го року;

x_{ij} – значення j -го показника для i -го року;

$\min\{x_{ij}\}$ – мінімальне значення j -го показника за i років;

$\max\{x_{ij}\}$ – максимальне значення j -го показника за i років;

$i = 1-n$ – порядковий номер року.

Для обчислення нормалізованих значень показників-стимуляторів, застосовується, відповідно, така формула [34; 111]:

$$x_{ij}^{n+} = \frac{x_{ij} - \min\{x_{ij}\}}{\max\{x_{ij}\} - \min\{x_{ij}\}}, \quad (2.16)$$

де x_{ij}^{n+} – нормалізоване значення j -го показника-стимулятора для i -го року.

При цьому нормалізовані показники приймають значення від 0 до 1.

На третьому етапі відбувається узагальнення показників за трьома блоками

Розрахунок інтегральних показників, які характеризують окремі аспекти можливостей підприємства до впровадження соціально-екологічної

відповідальності, здійснюється як середньоарифметичне нормалізованих показників.

Інвестиційну спроможність підприємства щодо впровадження програм та заходів соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики визначають за формулою:

$$I_{ICt} = \frac{\widetilde{I}E_{CEBt} + \widetilde{I}P_{CEBt} + \widetilde{I}TC_{CEBt} + \widetilde{I}D_{CEBt}}{4}, \quad (2.17)$$

де $\widetilde{I}E_{CEBt}$, $\widetilde{I}P_{CEBt}$, $\widetilde{I}TC_{CEBt}$ та $\widetilde{I}D_{CEBt}$ – нормалізовані значення компонент індикатора I_{ICt} в періоді t .

Трудовий потенціал оцінюється за формулою:

$$I_{ТПt} = \frac{\widetilde{I}LS_t + \widetilde{K}_{opt} + \widetilde{K}_{3t}}{3}, \quad (2.18)$$

де $\widetilde{I}LS_t$, \widetilde{K}_{opt} та \widetilde{K}_{3t} – нормалізовані значення компонент індикатора $I_{ТПt}$.

На четвертому (заключному) етапі відбувається конструювання інтегрального індексу можливостей підприємств теплоенергетики до впровадження соціально-екологічної відповідальності. Даний індекс розраховується, виходячи з інтегральних показників окремих його аспектів, і є урахуванням коефіцієнтів вагомості кожного складового елемента. Коефіцієнти вагомості визначаються експертним шляхом.

Таким чином, інтегральний індекс можливостей підприємств теплоенергетики до впровадження соціально-екологічної відповідальності розраховується за формулою:

$$I_{МПТt} = w_1 \cdot I_{ICt} + w_2 \cdot I_{ТПt} + w_3 \cdot I_{CEAt}, \quad (2.19)$$

де w_1 , w_2 та w_3 – коефіцієнти вагомості складових елементів індексу можливостей підприємств теплоенергетики до впровадження соціально-екологічної відповідальності.

Застосування запропонованого показника надає можливість проаналізувати потенціал підприємства до запровадження програм соціально-екологічної відповідальності. Якщо отримане значення знаходиться в діапазоні 0–0,333 – потенціал низький, 0,334–0,666 – середній, 0,667–1 – високий.

Апробуємо запропонований вище науково-методичний підхід на прикладі компанії «ДТЕК Енерго» та спробуємо визначити потенціал компанії «ДТЕК Енерго» до впровадження соціально-екологічної відповідальності.

«ДТЕК Енерго» – операційна компанія в структурі енергетичного холдингу ДТЕК, який є найбільшою приватною вертикально-інтегрованою енергетичною компанією України, чиї підприємства ефективно працюють у сферах видобутку та збагачення вугілля, а також на ринках генерації та постачання електроенергії. Більша частина видобутого вугілля ДТЕК збагачується на власних фабриках і постачається переважно на підприємства генеруючого сегмента ДТЕК. Вироблена ТЕС електроенергія постачається на оптовий ринок електроенергії України, де ДТЕК виступає одним із ключових операторів [39].

Проаналізуємо основні показники соціально-екологічної відповідальності підприємств ДТЕК за період 2011-2015 років (табл. 2.1).

Для визначення показника «інвестиції в природоохоронні заходи та програми соціально-екологічної відповідальності підприємства» було використано значення капітальних інвестицій в охорону довкілля.

Як бачимо з табл. 2.1, усі показники зростали в 2012 році по відношенню до 2011 і в 2013 році по відношенню до 2012 року. У 2013 році зазначені показники ДТЕК досягли свого максимального значення. Разом з тим, в зв'язку з кризовими явищами в економіці, обумовленими подіями на Сході України, показники діяльності підприємств ДТЕК знизились в 2014 році по

відношенню до 2013 року, і продовжили зменшуватися по результатах 2015 року.

Таблиця 2.1 – Часткові показники інвестицій в програми соціально-екологічної відповідальності підприємств ДТЕК

Показник	Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
Інвестиції в природоохоронні заходи та програми соціально-екологічної відповідальності підприємства, млн. грн	IEt	77,5	367,9	370,8	203,2	101,9
Інвестиції в соціальний капітал (в навчання співробітників), млн. грн	ISt	23,37	47,06	50,46	38,98	27,19
Інвестиції в проекти соціального партнерства, млн грн	INt	39,2	63,0	130,8	77,6	40,87
Інвестиції в охорону праці та промислову безпеку млн. грн	IVt	328,5	577,3	691,3	436,7	319,89

В табл. 2.2 наведені економічні показники діяльності підприємств ДТЕК в 2011-2015 рр., а саме: обсяг виробленої електроенергії, чистий прибуток, загальні поточні витрати, витрати на охорону навколишнього середовища та сплачений екологічний податок підприємствами ДТЕК.

З метою розрахунку інвестицій в програми соціально-екологічної відповідальності на одиницю виробленої на підприємстві електроенергії в кожному році, що підлягає аналізу, застосуємо формулу (2.7).

Так, показник для 2015 року розраховуватиметься наступним чином:

$$IE_{\text{СЕВ } 2015} = \frac{IE_{2015} + IS_{2015} + IN_{2015} + IB_{2015}}{VE_{2015}}$$

Таблиця 2.2 – Економічні показники діяльності підприємств ДТЕК в 2011-2015 рр.

Показник	Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
Обсяг виробленої електроенергії, млн. кВт·год	VE_t	17135	51383	53054	47790	38284
Чистий прибуток, млн. грн	Pr_t	3522	5954	3332	19660	41890
Загальні поточні витрати підприємства теплоенергетики, млн. грн	TC_t	28110	67175	78390	77193	79363
Поточні витрати на реалізацію програм соціально-екологічної відповідальності, млн. грн	$C_{\text{СЕВ}Pt}$	320,3	916,4	976	777,2	822,5
Екологічний податок, млн. грн	Pe	394,1	1181,8	1221,9	1134,2	518,67

Підставляючи дані з табл. 2.1 та табл. 2.2, отримаємо наступний результат:

$$IE_{\text{СЕВ } 2015} = \frac{101,9 + 27,19 + 40,87 + 319,89}{38284,1} = 0,0128 \text{ (грн/кВт} \cdot \text{ год)}.$$

Зведені дані щодо інвестицій в програми соціально-екологічної відповідальності на одиницю виробленої на підприємствах «ДТЕК Енерго» електроенергії за період 2011-2015 рр. наведені в табл. 2.3.

Таблиця 2.3 – Інвестиції в програми соціально-екологічної відповідальності на одиницю виробленої на підприємствах «ДТЕК Енерго» електроенергії за період 2011-2015 рр., грн/кВт·год

Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
IE_{CEBt}	0,0273	0,0205	0,0234	0,0158	0,0128

Для визначення прибутку в одиниці виробленої електроенергії застосуємо формулу (2.8).

Для 2015 року зазначений показник матиме вигляд:

$$IP_{CEB 2015} = \frac{Pr_{2015}}{VE_{2015}}$$

Підставимо дані з табл. 2.2 та отримаємо наступний результат:

$$IP_{CEB 2015} = \frac{41890}{38284,1} = 1,0942 \text{ (грн/кВт} \cdot \text{год)}.$$

Зведена інформація стосовно прибутку в одиниці виробленої електроенергії на підприємствах ДТЕК за період 2011-2015 рр. наведена в табл. 2.4.

Таблиця 2.4 – Прибуток в одиниці виробленої електроенергії на підприємствах ДТЕК за період 2011-2015 рр., грн/кВт·год

Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
IP_{CEBt}	0,2055	0,1159	0,0628	0,4114	1,0942

Для визначення частки поточних витрат на реалізацію програм соціально-екологічної відповідальності в загальних поточних витратах підприємств ДТЕК у 2015 році застосовуємо формулу (2.9) та дані табл. 2.2:

$$ITC_{\text{СЕВ } 2015} = \frac{822,5 + 518,67}{79363} = 0,0169.$$

Результати розрахунку за період 2011-2015 рр. наведені в табл. 2.5.

Таблиця 2.5 – Частка поточних витрат на програми соціально-екологічної відповідальності в загальних поточних витратах підприємств ДТЕК за період 2011-2015 рр.

Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
$ITC_{\text{СЕВ}t}$	0,0254	0,03124	0,00280	0,0248	0,0169

Четверта складова інвестиційної спроможності підприємства щодо впровадження програм та заходів соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики – інвестиції в програми соціально-екологічної відповідальності на 1 гр. од. попередженого збитку навколишньому середовищу, розраховується за формулою (2.10). Попереджений економічний збиток від забруднення навколишнього середовища оцінюють як різницю між розрахунковими величинами збитку до і після проведення природоохоронного заходу. Дані щодо попередженого збитку навколишнього середовищу від виробничої діяльності підприємств ДТЕК за період 2011-2015 рр. наведені в табл. 2.6.

Таблиця 2.6 – Попереджений збиток навколишньому середовищу від виробничої діяльності підприємств ДТЕК за період 2011-2015 рр., млн. грн

Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
D_{nt}	312,1	472,0	526,5	507,9	659,7

Враховуючи значення попередженого збитку за певний період (табл. 2.6), отримаємо наступні дані щодо показника в 2015 році:

$$ID_{\text{СЕВ } 2015} = \frac{101,9 + 27,19 + 40,87 + 319,89}{659,7} = 0,7425.$$

В таблиці 2.7 наведені результати розрахунків інвестицій в програми соціально-екологічної відповідальності підприємств ДТЕК на 1 гр. од. попередженого збитку навколишньому середовищу за період 2011-2015 рр.

Таблиця 2.7 – Інвестиції в програми соціально-екологічної відповідальності підприємств ДТЕК на 1 гр. од. попередженого збитку навколишньому середовищу за період 2011-2015 рр.

Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
$ID_{\text{СЕВ}t}$	1,5013	2,2357	2,3616	1,4894	0,7425

Для розрахунку інтегрального індикатора інвестиційної спроможності підприємства щодо впровадження програм та заходів соціально-екологічної відповідальності необхідно узагальнити часткові показники, але спочатку їх необхідно нормалізувати. Необхідно зазначити, що в зазначеному блоці усі показники є показниками-стимуляторами. Відповідно, для обчислення нормалізованих значень часткових показників застосовується формула (2.16). Результати нормалізації наведені в табл. 2.8.

Таблиця 2.8 – Нормалізовані часткові показники індикатора інвестиційної спроможності підприємства щодо впровадження програм та заходів СЕВП

Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
$\widehat{IE}_{\text{СЕВ}t}$	1	0,5321	0,7313	0,2085	0
$\widehat{IP}_{\text{СЕВ}t}$	0,1384	0,0515	0	0,3380	1
$\widehat{ITC}_{\text{СЕВ}t}$	0,5940	1	0,7770	0,5484	0
$\widehat{ID}_{\text{СЕВ}t}$	0,4687	0,9223	1	0,4613	0

Для узагальнення часткових показників індикатора інвестиційної спроможності підприємства щодо впровадження програм та заходів соціально-екологічної відповідальності застосовуємо формулу (2.17):

$$I_{IC\ 2015} = \frac{0 + 1 + 0 + 0}{4} = 0,25.$$

Результати розрахунку індикатора інвестиційної спроможності підприємств ДТЕК щодо впровадження програм та заходів соціально-екологічної відповідальності в 2011-2015 рр. наведені в табл. 2.9.

Таблиця 2.9 – Результати розрахунку індикатора інвестиційної спроможності підприємств ДТЕК щодо впровадження програм та заходів СЕВП в 2011-2015 рр.

Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
I_{ICt}	0,5503	0,6265	0,6271	0,3891	0,2500

В таблиці 2.10 наведені дані для оцінки трудового потенціалу підприємств ДТЕК за період 2011-2015 рр.

Таблиця 2.10 – Показники трудового потенціалу підприємств ДТЕК за період 2011-2015 рр.

Показник	Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
Середньообліковий склад працівників підприємства, осіб	L_t	136248	140000	111182	104067	95119
Кількість працівників, які підвищили свій освітній та кваліфікаційний рівень, осіб	L_{opt}	12200	21600	79576	58544	51639
Кількість випадків захворювань, обумовлених станом НС на підприємстві, од.	Z_t	1362	1372	1201	916	571

Для визначення часткових показників другого блоку, а саме трудового потенціалу підприємств ДТЕК, застосуємо формули (2.11)-(2.13), а також дані табл. 2.1 та 2.10.

Так, інвестиції в соціальний капітал в розрахунку на одного працівника підприємств ДТЕК в 2015 році становили:

$$ILS_{2015} = \frac{27190000}{95119} = 285,85 \frac{\text{грн}}{\text{особа}}$$

Зведені дані за період 2011-2015 років наведені в табл. 2.11.

Таблиця 2.11 – Частка інвестицій в соціальний капітал в розрахунку на одного працівника підприємств ДТЕК за період 2011-2015 рр., грн/особа

Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
ILS_t	171,53	336,14	453,85	374,57	285,85

Частка працівників підприємств ДТЕК, які в 2015 році підвищили освітній та кваліфікаційний рівень, у середньообліковому складі працівників розраховується за формулою (2.12) на основі даних табл. 2.10:

$$K_{op\ 2015} = \frac{51639}{95119} = 0,5429.$$

Результати розрахунків за період 2011-2015 років наведені в табл. 2.12.

Таблиця 2.12 – Частка працівників підприємств ДТЕК, які підвищили освітній та кваліфікаційний рівень, у середньообліковому складі працівників, в періоді 2011-2015 рр.

Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
K_{op}	0,0895	0,1543	0,7157	0,5626	0,5429

Коефіцієнт захворюваності персоналу підприємства, обумовленої станом навколишнього середовища, на підприємствах ДТЕК у 2015 році розраховується за формулою (2.13) на основі даних, наведених в табл. 2.10:

$$K_{з\ 2015} = \frac{571}{95119} = 0,0060.$$

Зведені результати за період 2011-2015 рр. наведені в табл. 2.13.

Таблиця 2.13 – Коефіцієнт захворюваності персоналу підприємства, обумовленої станом НС, на підприємствах ДТЕК в 2011-2015 рр.

Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
$K_з$	0,0100	0,0098	0,0108	0,0088	0,0060

Для розрахунку інтегрального індикатора за блоком «трудоий потенціал» необхідно узагальнити часткові показники за даним блоком з попередньою їх нормалізацією. Необхідно зазначити, що в зазначеному блоці є показники-стимулятори та показники-дестимулятори.

До показників-стимуляторів відносяться наступні:

- 1) інвестиції в соціальний капітал в розрахунку на одного працівника;
- 2) частка працівників, які підвищили освітній та кваліфікаційний рівень, у середньообліковому складі працівників.

Для них застосовується формула (2.16).

До показників-дестимуляторів відноситься коефіцієнт захворюваності персоналу підприємства, обумовленої станом навколишнього середовища. До зазначеного часткового показника застосовується формула (2.15).

Результати нормалізації наведені в табл. 2.14.

Для узагальнення часткових показників по блоку «трудоий потенціал» застосовуємо формулу (2.18).

В результаті отримуємо безрозмірну величину – інтегральний індикатор трудового потенціалу підприємства (табл. 2.15).

Таблиця 2.14 – Нормалізовані часткові показники блоку «трудоий потенціал»

Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
\widetilde{ILS}_t	0	0,5831	1	0,7192	0,4049
\widetilde{K}_{opt}	0	0,1034	1	0,7554	0,7240
\widetilde{K}_{3t}	0,1679	0,2088	0	0,4168	1

Таблиця 2.15 – Інтегральний індикатор трудового потенціалу підприємства

Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
$I_{Tпт}$	0,0560	0,2984	0,6667	0,6304	0,7096

Третій інтегральний індикатор, який показує соціально-екологічну активність підприємства, розраховується за формулою (2.14).

Часткові показники індикатору соціально-екологічної активності підприємств ДТЕК за 2011-2015 рр. наведені в табл. 2.16.

Таблиця 2.16 – Часткові показники індикатору соціально-екологічної активності підприємств ДТЕК за 2011-2015 рр.* (складено автором)

Показник	Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
Формування нефінансової звітності підприємства	A_{3t}	1	1	1	1	1
Запровадження підприємством теплоенергетики програми СЕВП на постійній основі	$A_{пт}$	0	0	1	1	1
Наявність стратегії СЕВП на підприємстві теплоенергетики	$A_{ст}$	0	0	0	0	0
Урахування принципів СЕВП або сталого розвитку в офіційній документації	$A_{дт}$	1	1	1	1	1
Участь у міжнародних, національних, регіональних програмах розвитку територій	$A_{Тт}$	1	1	1	1	1

* булеві змінні (приймають значення «1» або «0»)

Індикатор соціально-екологічної активності підприємств ДТЕК за 2015 рік розраховуємо згідно даних табл. 2.16 за формулою (2.14):

$$I_{CEA\ 2015} = \frac{1}{5} (1 + 1 + 0 + 1 + 1) = 0,8.$$

Результати розрахунку цього індикатора за період 2011-2015 рр. наведені в табл. 2.17.

Таблиця 2.17 – Індикатор соціально-екологічної активності підприємств ДТЕК в 2011-2015 рр.

Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
I_{CEAt}	0,6	0,6	0,8	0,8	0,8

Для розрахунку інтегрального індексу можливостей підприємства до впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємства необхідно узагальнити розраховані інтегральні індикатори за трьома блоками. Для цього застосовуємо формулу (2.19), попередньо визначивши коефіцієнти вагомості експертним шляхом (табл. 2.18).

Розрахункове значення інтегрального індексу можливостей підприємств ДТЕК до впровадження соціально-екологічної відповідальності в 2015 році:

$$I_{МПТ\ 2015} = 0,52 \cdot 0,2500 + 0,31 \cdot 0,7096 + 0,17 \cdot 0,8 = 0,486.$$

Результати розрахунку інтегрального індексу можливостей підприємств ДТЕК до впровадження соціально-екологічної відповідальності за період 2011-2015 рр. наведено в табл. 2.19.

За результатами табл. 2.19 можна зробити висновок щодо поступового збільшення можливостей підприємств ДТЕК до впровадження соціально-екологічної відповідальності в 2011-2013 рр. та зниження в 2013-2015 рр.

Таблиця 2.18 – Матриця переваг для визначення коефіцієнта вагомості складових інтегрального індексу можливостей підприємства до впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємства

Експерт	Оцінка вагомості складової інтегрального індексу можливостей підприємства до впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємства (за п'ятибальною шкалою)		
	I_{Ct}	I_{Ptt}	I_{CEAt}
Експерт 1	5	2	2
Експерт 2	5	2	2
Експерт 3	5	2	1
Експерт 4	5	3	2
Експерт 5	5	3	1
Експерт 6	5	3,5	2,5
Експерт 7	5	3	2
Експерт 8	5	3	1
Експерт 9	5	5	1
Експерт 10	5	3	2
Середній бал	5	2,95	1,65
Коефіцієнти вагомості	0,52	0,31	0,17

Таблиця 2.19 – Інтегральний індекс можливостей підприємств ДТЕК до впровадження соціально-екологічної відповідальності в 2011-2015 рр.

Позначення	2011	2012	2013	2014	2015
I_{MPTt}	0,405	0,520	0,669	0,534	0,486

Причому, якщо у 2013 році рівень можливостей зазначеної компанії можна охарактеризувати як «високий» (адже значення підпадає у діапазон 0,667–1), то у всі інші досліджувані періоди часу – середнє значення.

Зниження рівня можливостей підприємств ДТЕК до впровадження соціально-екологічної відповідальності в 2014-2015 році можна пояснити в тому числі військовими подіями на Сході України, а також кризовими економічними явищами.

Таким чином, застосування запропонованого показника надасть можливість проаналізувати потенціал підприємства щодо впровадження соціально-екологічної відповідальності, що в подальшому може бути використано для вибору стратегії розвитку підприємства.

Застосування наведеного показника в динаміці надасть можливість проаналізувати поведінку підприємства з точки зору окремих аспектів його соціально-екологічної відповідальності та визначити напрями необхідних змін з метою прийняття управлінських рішень щодо впровадження програм і заходів соціально-екологічної відповідальності.

2.2 Науково-методичний підхід до оцінки рівня соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики

Наявність ресурсів на підприємстві ще не означає, що підприємство впроваджуватиме соціально-екологічну відповідальність. Неабияку роль в цьому питанні відіграє усвідомлення керівництвом підприємства стратегічної ролі соціально-екологічної відповідальності для бізнесу, готовність підприємства до впровадження таких програм і заходів. З метою визначення рівня соціально-екологічної відповідальності підприємства теплоенергетики для прийняття управлінських рішень пропонуємо використовувати інтегральний індекс соціально-екологічної відповідальності для підприємств теплоенергетики ($I_{\text{СЕВТ}}$).

Так, для розрахунку інтегрального індексу соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики пропонуємо включити показники, які умовно можна поділити на три основні групи (рис. 2.3).

Вибір зазначених показників обумовлений тим, що дані показники описують безпосередній вплив підприємства теплоенергетики на навколишнє природне середовище та людину.

Крім того, окреслений розподіл показників корелює з іншими підходами до визначення соціальної відповідальності бізнесу, наприклад, індекси, запропоновані такими рейтинговими агенціями, як RobecoSAM Agency [206], CDP Carbon Disclosure Project [151], Vigeo Eiris [228], STOXX ESG Leaders Index (Sustanalytics) [216], STOXX ESG Environment [216] та інші.

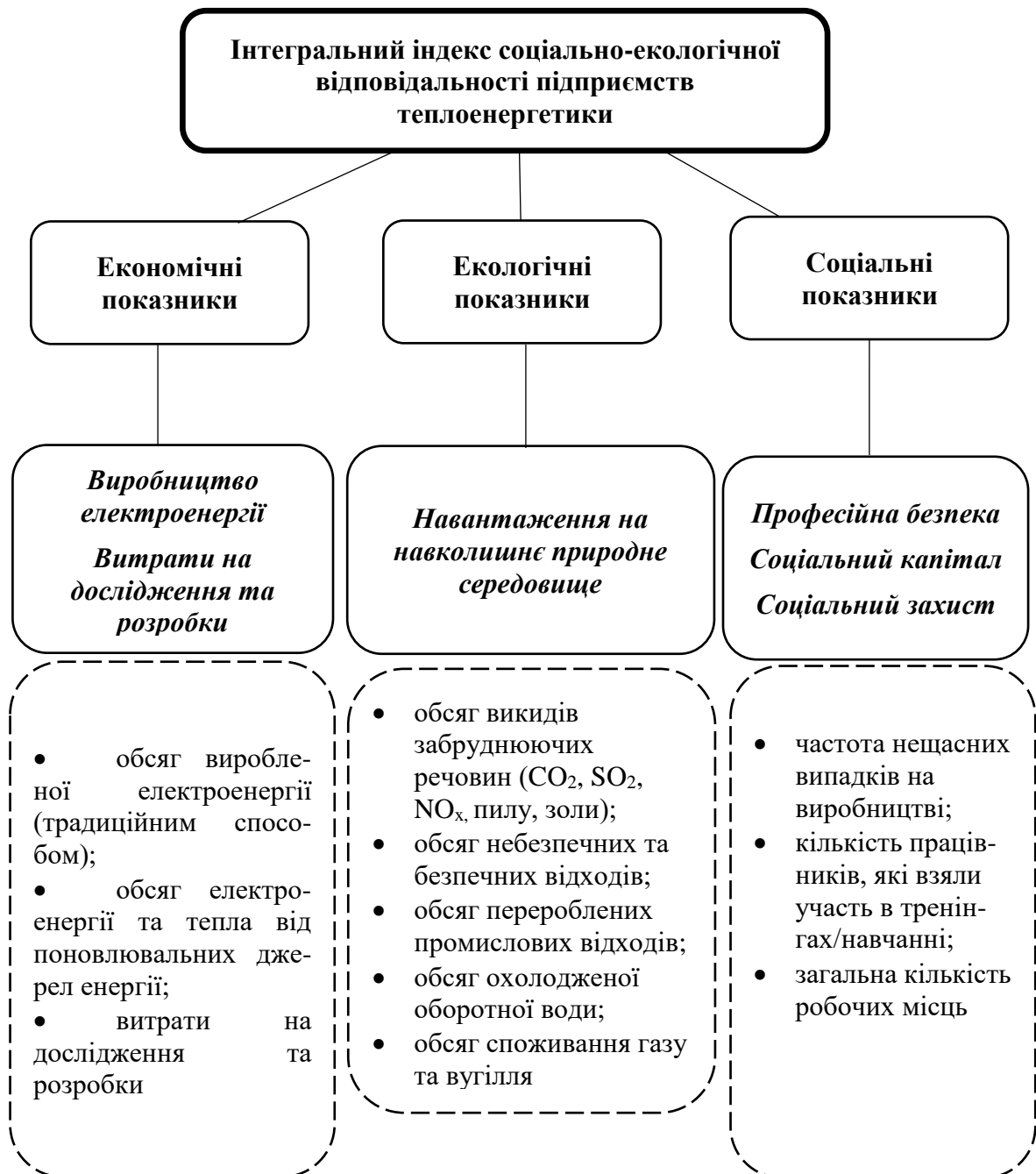

Рисунок 2.3 – Складові інтегрального індексу соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики (складено автором)

Склад показників, обраних для моделі, та їх розподіл відрізняється від зазначених в інших методиках з огляду на те, що нас цікавить саме галузь теплоенергетики та соціально-екологічна відповідальність підприємств цієї галузі, а не соціальна або екологічна відповідальність підприємств окремо.

З метою формування інтегрального індексу соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики у роботі нами визначено вагу кожного показника, який увійшов до складу інтегрального індикатора. Для цього було обрано ряд провідних підприємств теплоенергетики Західної Європи, які є основними гравцями на ринку електроенергії Європейського Союзу. Це такі підприємства, як:

- Electricite de France (EDF) (Франція);
- Engie (Франція);
- E.ON (Німеччина);
- RWE (Німеччина);
- EnBW (Німеччина);
- Vattenfall (Швеція);
- Fortum (Фінляндія);
- CEZ (Чехія).

Дані зазначених підприємств за період 2006-2015 р. було використано в якості вихідної бази цього дослідження. Оброблення даних було здійснено методом головних компонент (principal component analysis). Зазначений метод дозволяє визначити головні компоненти, зменшуючи кількість змінних. Проте нас цікавлять вагові коефіцієнти, які при цьому надаються кожному параметру.

Метод головних компонент здійснює перехід до нової системи координат y_1, \dots, y_p у вихідному просторі ознак x_1, \dots, x_p , яка є системою ортонормованих лінійних комбінацій [42]:

$$\begin{cases} y_j(x) = w_{1j}(x_1 - m_1) + \dots + w_{pj}(x_p - m_p); \\ \sum_{i=1}^p w_{ij}^2 = 1, & (j = \overline{1, p}); \\ \sum_{i=1}^p w_{ij}w_{ik} = 0, & (j, k = \overline{1, p}, j \neq k), \end{cases} \quad (2.20)$$

де m_i - математичне очікування ознаки x_i .

Лінійні комбінації вибираються таким чином, що серед усіх можливих лінійних нормованих комбінацій вихідних ознак перша головна компонента $y_1(x)$ має найбільшу дисперсію. Геометрично це виглядає як орієнтація нової координатної осі y_1 вздовж напрямку найбільшої витягнутості еліпсоїда розсіювання об'єктів досліджуваної вибірки в просторі ознак x_1, \dots, x_p . Друга головна компонента має найбільшу дисперсію серед усіх лінійних перетворень, що залишилися та не корелюють з першою головною компонентою. Вона інтерпретується як напрямок найбільшої витягнутості еліпсоїда розсіювання, який є перпендикуляром до першої головної компоненти. Наступні головні компоненти визначаються за аналогічною схемою [42].

Розрахунок коефіцієнтів головних компонент w_{ij} заснований на тому факті, що вектори $w_1 = (w_{11}, \dots, w_{p1})'$, \dots , $w_p = (w_{1p}, \dots, w_{pp})'$ є власними векторами кореляційної матриці. У свою чергу, відповідні власні значення даної матриці дорівнюють дисперсії проєкцій множини об'єктів на осі головних компонент.

З метою аналізу взаємозв'язку між визначеними показниками (факторами соціально-екологічної відповідальності), пропонуємо побудувати кореляційну матрицю (рис. 2.4).

Дані, представлені на рис. 2.4, демонструють наявність тісного зв'язку між деякими факторами. З обраної для аналізу вибірки з 17 факторів за критерієм Кайзера визначаємо головні компоненти, максимальну кількість яких встановлюємо на рівні загальної кількості вихідних показників.

	CO2	SO2	NOx	AFR	EP	EPE	RE	AP	HW	NHW	D	W	CC	GC	ET	CIW	TW
CO2	1																
SO2	-0.0460	1															
NOx	0.6171	0.0315	1														
AFR	0.1099	-0.4512	-0.1375	1													
EP	0.0065	0.3397	0.2253	-0.0190	1												
EPE	0.6069	-0.3081	0.3027	0.0979	0.1773	1											
RE	0.2920	0.0383	0.0692	0.1065	0.1244	0.1997	1										
AP	-0.2095	0.1931	-0.0527	0.1986	0.0271	-0.4008	0.0768	1									
HW	-0.0262	0.4982	-0.0067	-0.2631	0.1987	-0.2765	0.1704	0.4059	1								
NHW	-0.3441	0.2309	-0.0443	-0.1827	-0.0963	-0.4184	-0.3413	0.3660	0.3502	1							
D	0.2846	0.0094	-0.1967	-0.0980	-0.5548	0.0973	-0.0774	-0.2475	-0.0504	-0.0050	1						
W	0.1861	-0.4505	-0.1272	0.3671	-0.3766	0.1917	-0.1204	-0.1248	-0.2408	-0.0266	0.3900	1					
CC	-0.3476	0.4164	-0.2820	-0.2120	-0.2168	-0.4972	-0.1750	0.6102	0.5354	0.7032	0.1560	0.0171	1				
GC	-0.3200	0.3928	-0.3713	-0.1470	-0.2221	-0.4604	0.0559	0.5780	0.5131	0.4244	0.1520	0.0223	0.8891	1			
ET	0.0287	0.2778	-0.2458	-0.3282	-0.3920	-0.0988	-0.1916	0.0312	0.1160	0.1323	0.7295	0.2249	0.4513	0.5036	1		
CIW	-0.4505	-0.1115	-0.1870	0.2013	0.3698	-0.0481	-0.1861	-0.0547	-0.1455	0.0165	-0.5991	-0.1867	-0.1826	-0.1726	-0.5592	1	
TW	-0.3471	-0.0403	-0.3064	0.1606	0.0645	-0.0307	-0.2934	-0.1059	-0.1725	0.0711	-0.1476	-0.0190	-0.0438	-0.0273	-0.2218	0.8068	1

Рисунок 2.4 – Кореляційна матриця оцінювання рівня взаємозв'язку між факторами соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики

Табл. 2.20 демонструє значення компонент, частку загальної дисперсії та кумулятивну дисперсію, що пояснює кожна компонента.

Графічне відображення власних значень головних компонент запропонованої моделі наведено на рис. 2.5.

Як демонструють наведені в табл. 2.20 та на рис. 2.5 дані, п'ять компонент мають значення більше одиниці, а саме: значення першої компоненти є найбільшим і складає 4,38588, другої компоненти – 3,22308, третьої – 2,5146, четвертої – 1,6065, і п'ятої – 1,18296. Зазначені п'ять компонент кумулятивно на 75,96 % пояснюють мінливість ознак. Враховуючи досить незначний внесок 6-17-ої головних компонент в кумулятивну дисперсію, є доцільним їх виключення з подальшого аналізу, вважаючи їх шумом при аналізі вищезазначених даних.

Таблиця 2.20 – Статистичні характеристики головних компонент соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики

Характери- Ком- понента	Значення	Відхилення	Частка загальної дисперсії, %	Кумулятивна дисперсія, %
Компонента 1	4,38588	1,1628	25,80	25,80
Компонента 2	3,22308	0,708475	18,96	44,76
Компонента 3	2,5146	0,908102	14,79	59,55
Компонента 4	1,6065	0,423544	9,45	69,00
Компонента 5	1,18296	0,19915	6,96	75,96
Компонента 6	0,983806	0,366833	5,79	81,75
Компонента 7	0,616972	0,0438744	3,63	85,38
Компонента 8	0,573098	0,0755314	3,37	88,75
Компонента 9	0,497566	0,107891	2,93	91,67
Компонента 10	0,389676	0,00933879	2,29	93,97
Компонента 11	0,380337	0,177759	2,24	96,20
Компонента 12	0,202577	0,0271575	1,19	97,39
Компонента 13	0,17542	0,0682442	1,03	98,43
Компонента 14	0,107176	0,0178984	0,63	99,06
Компонента 15	0,0892772	0,0409601	0,53	99,58
Компонента 16	0,0483171	0,0255473	0,28	99,87
Компонента 17	0,0227698	0,00	0,13	100,00

Далі формуємо матрицю факторних навантажень (табл. 2.21). При цьому факторне навантаження – це показник кореляції між змінними (вихідними ознаками) та отриманим новим агрегованим показником (головною компонентою).

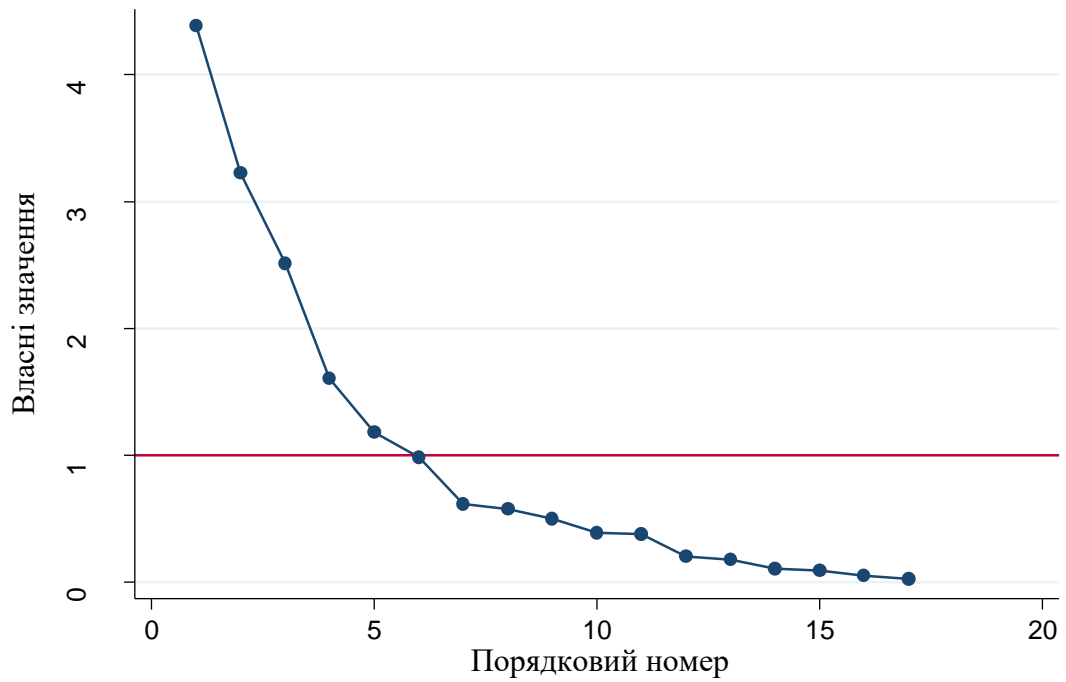

Рисунок 2.5 – Власні значення головних компонент

Таблиця 2.21 – Матриця факторних навантажень (до обертання)

Показник	Компo- нента 1	Компo- нента 2	Компo- нента 3	Компo- нента 4	Компo- нента 5
1	2	3	4	5	6
Обсяг викидів CO ₂	-0,2155	0,3275	0,2676	0,1117	0,1485
Обсяг викидів SO ₂	0,2545	-0,0598	0,3360	-0,2818	-0,1619
Обсяг викидів NO _x	-0,1718	0,0790	0,3816	0,0012	0,5386
Частота нещасних випадків на виробництві	-0,1551	-0,0608	-0,2312	0,5612	-0,0120
Обсяг виробленої електроенергії (традиційним способом)	-0,1012	-0,2953	0,3467	-0,0567	-0,0587
Витрати на дослідження та розробки	-0,3151	0,1674	0,0866	-0,0155	-0,0116

Продовження таблиці 2.21

1	2	3	4	5	6
Обсяг виробленої електроенергії та тепла від поновлювальних джерел енергії	-0,0792	0,0701	0,2863	0,3585	-0,5308
Обсяг викидів золи	0,2769	-0,1214	0,0984	0,4792	0,1168
Обсяг небезпечних відходів	0,2848	-0,0440	0,3115	0,0991	-0,0596
Обсяг безпечних відходів	0,3135	-0,0985	-0,0453	-0,0177	0,5019
Обсяг викидів пилю	0,0896	0,4476	-0,1867	-0,1743	-0,1192
Обсяг споживання води	-0,0545	0,2569	-0,3478	0,2454	0,1623
Обсяг споживання вугілля	0,4480	0,0078	-0,0265	0,1035	0,1229
Обсяг споживання природнього газу	0,4181	0,0284	-0,0237	0,1718	-0,1689
Кількість працівників, які взяли участь в тренінгах/навчанні	0,2539	0,3599	-0,1004	-0,2282	-0,1258
Обсяг перероблених промислових відходів	-0,1057	-0,4816	-0,1776	-0,0720	-0,0365
Загальна кількість робочих місць	-0,0361	-0,3225	-0,3151	-0,1826	-0,0757

Далі з метою спрощення інтерпретації моделі проводимо обертання факторів. Така математична процедура дозволяє пояснити зміст обраних головних компонент, усі навантаження факторів стають або максимально великими або незначними за своїми значеннями. Для процедури обертання

було застосовано метод VARIMAX (обертання, що максимізує дисперсію) з використанням пакету програмного забезпечення Stata 13. Зазначений метод обертання є найбільш поширеним методом обертання, при цьому обертання полягає в уточненні цілеспрямованого проектування при визначенні напрямків головних компонент.

В результаті було отримано нову матрицю факторних навантажень агрегованих показників (табл. 2.22).

Перевіримо модель за критерієм Kaiser-Meyer-Olkin, який дозволяє оцінити адекватність моделі. Загальний коефіцієнт $k_{mo} = 54,79\%$ (додаток А).

Далі з метою побудови економіко-математичної моделі визначимо вагу кожного показника в інтегральному індексі соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики. Для цього застосуємо дві перші головні компоненти з огляду на те, що вони мають найбільші значення та кумулятивно пояснюють найбільшу частину дисперсії (перша компонента пояснює 25,80% мінливості ознак, друга компонента – 18,96%, третя компонента – 14,79%, четверта компонента – 09,45%, п'ята компонента – 06,96%) – 75,96%.

Таблиця 2.22 – Матриця факторних навантажень (після обертання)

Показник	Компо- нента 1	Компо- нента 2	Компо- нента 3	Компо- нента 4	Компо- нента 5
1	2	3	4	5	6
Обсяг викидів CO ₂	-0,0829	0,1238	0,4608	0,0703	0,1427
Обсяг викидів SO ₂	0,1	0,0215	-0,0197	-0,5195	0,0782
Обсяг викидів NO _x	-0,0013	-0,1404	0,6392	-0,046	-0,2027
Частота нещасних випадків на виробництві	0,1336	-0,1521	-0,0491	0,5671	0,1771

Продовження таблиці 2.22

1	2	3	4	5	6
Обсяг виробленої електроенергії (традиційним способом)	-0,028	-0,3574	0,0943	-0,2608	0,1373
Витрати на дослідження та розробки	-0,2686	0,0356	0,2007	0,0673	0,1302
Обсяг виробленої електроенергії та тепла від поновлювальних джерел енергії	0,0888	-0,0268	-0,0276	0,0135	0,7028
Обсяг викидів золи	0,5244	-0,1487	0,076	0,187	0,0805
Обсяг небезпечних відходів	0,3339	-0,0331	0,0785	-0,2284	0,1501
Обсяг безпечних відходів	0,3217	-0,0407	0,1357	-0,0073	-0,4884
Обсяг викидів пилю	-0,1175	0,5186	-0,0703	-0,0031	-0,0085
Обсяг споживання води	0,02	0,2264	0,0243	0,4608	-0,1092
Обсяг споживання вугілля	0,4308	0,118	-0,0557	-0,04	-0,1519
Обсяг споживання природнього газу	0,3978	0,1511	-0,199	-0,0388	0,1097
Кількість працівників, які взяли участь в тренінгах/навчанні	0,0112	0,4825	-0,1081	-0,1606	-0,0392
Обсяг перероблених промислових відходів	-0,1082	-0,4043	-0,2976	0,0147	-0,1313
Загальна кількість робочих місць	-0,1568	-0,1831	-0,384	0,0093	-0,1949

Коефіцієнти, отримані для двох перших головних компонент з оберненої матриці факторних навантажень, було скореговано згідно їх внеску (ваги) у зазначених 75,96% (табл. 2.23). Вагу кожного показника в інтегральному індексі соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики (вагові коефіцієнти) було визначено методом спільностей (communalities). [170] Для цього підсумовуються квадрати факторних навантажень за всіма показниками (ця частка носить назву «спільність»). Факторна матриця дозволяє виявити частку перекриття між кожним показником і всіма загальними факторами. У разі високої спільності спостерігається велика ступінь перекриття з одним або більше загальним фактором.

З метою визначення спільностей було розраховано суму квадратів кожного показника за головними компонентами (формула (2.21)).

$$\hat{h}_i = \sum_{j=1}^m \hat{l}_{ij}^2, \quad (2.21)$$

де \hat{h}_i – і-та спільність, що відповідає і-му показнику;

\hat{l}_{ij} – значення j-го фактору (головної компоненти) для і-го показника

[170].

Результати розрахунків наведено в табл. 2.23.

Таблиця 2.23 – Визначення вагових коефіцієнтів інтегрального індексу $I_{\text{СЕВТ}}$ методом спільностей

Показник	Зважене значення квадрату компоненти 1	Зважене значення квадрату компоненти 2	Зважене значення квадрату компоненти 3	Зважене значення квадрату компоненти 4	Зважене значення квадрату компоненти 5	Вагові коефіцієнти методом спільностей
1	2	3	4	5	6	7
Обсяг викидів CO ₂	0,00233	0,00383	0,04134	0,00061	0,001866	0,050

Продовження таблиці 2.23

1	2	3	4	5	6	7
Обсяг викидів SO ₂	0,00340	0,00012	7,5564E-05	0,03358	0,00056	0,038
Обсяг викидів NO _x	5,7401E-07	0,00492	0,07955	0,00026	0,00376	0,089
Частота нещасних випадків на виробництві	0,00606	0,00577	0,00047	0,04001	0,00287	0,055
Обсяг виробленої електроенергії (традиційним способом)	0,00027	0,03188	0,00173	0,00846	0,00173	0,044
Витрати на дослідження та розробки	0,02450	0,00032	0,00784	0,00056	0,00155	0,035
Обсяг виробленої електроенергії та тепла від поновлювальних джерел енергії	0,00268	0,00018	0,00015	2,2673E-05	0,04526	0,048
Обсяг викидів золи	0,09340	0,00552	0,00112	0,00435	0,00059	0,105
Обсяг небезпечних відходів	0,03787	0,00027	0,00120	0,00649	0,00206	0,048
Обсяг безпечних відходів	0,035151	0,00041	0,00359	6,6297E-06	0,02186	0,061
Обсяг викидів пилу	0,00469	0,06713	0,00096	1,1956E-06	6,6201E-06	0,073
Обсяг споживання води	0,000136	0,01279	0,00011	0,02641	0,00109	0,041
Обсяг споживання вугілля	0,063036	0,00348	0,00060	0,00020	0,00211	0,069

Продовження таблиці 2.23

1	2	3	4	5	6	7
Обсяг споживання природнього газу	0,05375	0,00570	0,00771	0,00019	0,00110	0,068
Кількість працівників, які взяли участь в тренінгах/навчанні	4,2606E-05	0,05811	0,00228	0,00321	0,00014	0,064
Обсяг перероблених промислових відходів	0,00398	0,04080	0,01724	2,6883E-05	0,00158	0,064
Загальна кількість робочих місць	0,00835	0,00837	0,02871	1,076E-05	0,00348	0,049

В результаті інтегральний індекс соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики пропонуємо розраховувати за формулою:

$$I_{CEBT} = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n), \quad (2.22)$$

де I_{CEBT} – інтегральний індекс соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики;

x_i – i -й показник, $i = 1 \dots n$.

В результаті, отримуємо наступну модель:

$$I_{CEBT} = 0,050 \cdot CO_2 + 0,038 \cdot SO_2 + 0,089 \cdot NO_x + 0,055 \cdot AFR + 0,044 \cdot EP + \\ + 0,035 \cdot EPE + 0,048 \cdot RE + 0,105 \cdot AP + 0,048 \cdot HW + 0,061 \cdot NHW + 0,073 \cdot D + \\ + 0,041 \cdot W + 0,069 \cdot CC + 0,068 \cdot GC + 0,064 \cdot ET + 0,064 \cdot CIW + 0,049 \cdot TW, \quad (2.23)$$

- де CO_2 – обсяг викидів CO_2 ;
 SO_2 – обсяг викидів SO_2 ;
 NO_x – обсяг викидів NO_x ;
 AFR – частота нещасних випадків на виробництві;
 EP – обсяг виробленої електроенергії (традиційним способом);
 EPE – витрати на дослідження та розробки;
 RE – обсяг електроенергії, виробленої з поновлювальних джерел енергії;
 AP – обсяг викидів золи;
 HW – обсяг небезпечних відходів;
 NHW – обсяг безпечних відходів;
 D – обсяг викидів пилу;
 W – обсяг споживання води;
 CC – обсяг споживання вугілля;
 GC – обсяг споживання природного газу;
 ET – кількість працівників, які взяли участь в тренінгах/навчанні;
 CIW – обсяг перероблених промислових відходів;
 TW – загальна кількість робочих місць.

Інтегральний індекс соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики приймає значення від 0 до 1. У випадку, коли значення інтегрального індексу соціально-екологічної відповідальності знаходиться в діапазоні 0–0,333, мова йде про низький рівень, 0,334–0,666 – середній рівень, 0,667–1 – високий рівень.

З метою перевірки достовірності моделі ми розрахували запропонований нами інтегральний індекс соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики для окремих теплоенергетичних компаній Західної Європи, які підлягали аналізу в нашій роботі. Для розрахунку було застосовано нормалізовані значення показників в зв'язку з наявністю в моделі як показників-дестимуляторів, так і показників-стимуляторів. Показники-дестимулятори – це показники, збільшення значень яких зменшує значення

результуючого показника. З іншого боку, показники-стимулятори – це показники, збільшення значень яких збільшує значення результуючого показника.

До показників-дестимуляторів було віднесено наступні:

- обсяг викидів CO₂;
- обсяг викидів SO₂;
- обсяг викидів NO_x;
- обсяг викидів золи / попилу;
- обсяг небезпечних відходів;
- обсяг відходів – безпечних речовин;
- обсяг викидів пилу;
- обсяг охолодженої оборотної води;
- обсяг використання вугілля;
- обсяг споживання газу;
- частота нещасних випадків на виробництві.

Нормалізація показників-дестимуляторів здійснювалася за формулою (2.15).

До показників-стимуляторів було віднесено наступні:

- обсяг виробленої електроенергії (традиційним способом);
- обсяг електроенергії та тепла від поновлюваних джерел енергії;
- обсяг перероблених звичайних промислових відходів;
- витрати на дослідження та розробки;
- кількість працівників, які взяли участь в тренінгах/навчанні;
- загальна кількість робочих місць на підприємстві.

Для нормалізації показників-стимуляторів, відповідно, було застосовано формулу (2.16).

Результати обрахунку значення інтегрального індексу соціально-екологічної відповідальності для окремих підприємств теплоенергетики Західної Європи наведені в табл. 2.24.

Графічне відображення отриманих даних наведено на рис. 2.6.

Таблиця 2.24 – Значення інтегрального індексу соціально-екологічної відповідальності для окремих підприємств теплоенергетики Західної Європи (розраховано автором)

Підприємство	2011	2012	2013	2014	2015
EDF	0,457	0,429	0,414	0,544	0,617
Fortum	0,470	0,535	0,450	0,560	0,698
E.ON	0,319	0,330	0,499	0,606	0,613
Engie	0,480	0,329	0,555	0,579	0,726
Vattenfall	0,346	0,650	0,526	0,663	0,602
RWE	0,726	0,293	0,502	0,521	0,501

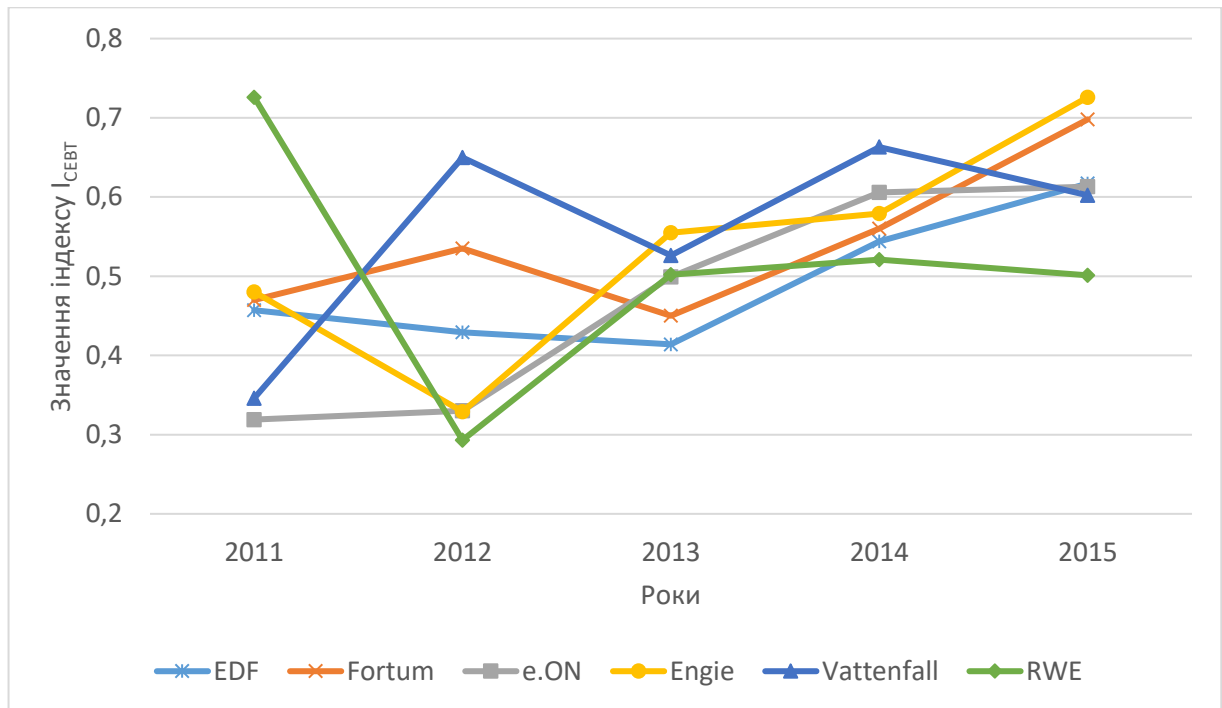

Рисунок 2.6 – Порівняльна характеристика індексу соціально-екологічної відповідальності для окремих підприємств теплоенергетики Західної Європи

Розглядаючи зазначений показник в динаміці за 10 років для компанії EDF, варто зазначити, що зростання показника відбувалося поступово, починаючи з 2010 року з незначним зменшенням у 2012-2013 рр. (рис. 2.7).

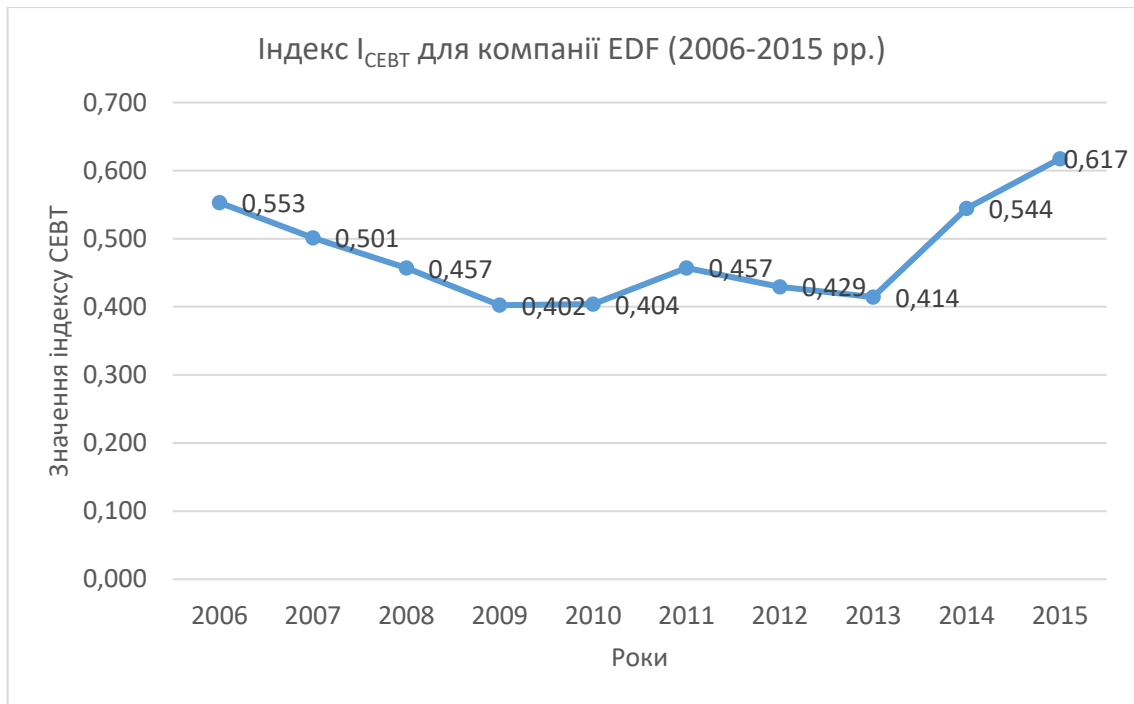

Рисунок 2.7 – Індекс соціально-екологічної відповідальності для компанії EDF за період 2006-2015 рр.

За результатами кореляційного аналізу двох рядів даних, а саме отриманих даних інтегрального індексу соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики (табл. 2.25) та значень інших досить поширених індексів соціальної відповідальності бізнесу та індексів, що описують екологічну складову корпоративної відповідальності бізнесу, за якими підприємства подають інтегровані звіти та звіти зі сталого розвитку (для кожного такого індексу було проведено окремий аналіз), можна дійти висновку, що запропонована модель інтегрального індексу соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики має право на існування і доволі достовірно вимірює кількісно соціально-екологічну відповідальність підприємств.

Так, індекс корпоративної стійкості, запропонований та розрахований агенцією RobecoSAM (RobecoSAM's Corporate Sustainability Assessment) включає показники за трьома основними вимірами – екологічні (12 показників), економічні (13 показників) та соціальні (13 показників).

Таблиця 2.25 – Результати кореляційного аналізу інтегрального індексу соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики та відповідних показників соціальної відповідальності бізнесу (розраховано автором)

Назва агенції I _{CEVT}	Показники соціальної відповідальності бізнесу, запропоновані відповідними рейтинговими агенціями				
	Robeco SAM Agency	CDP Carbon Disclosure Project	Vigeo Eiris	STOXX Global ESG Leaders Index (Sustainalytics)	STOXX ESG Environmental Leaders Index
Коефіцієнт кореляції	0,836	0,563	0,518	0,593	0,668

Вага кожної групи показників різна для різних галузей економіки і відповідає сумі ваги окремих показників в кожній групі. Дані для розрахунку індексу корпоративної стійкості отримані з добровільного опитування підприємств. Підприємства оцінені на основі фінансово релевантних критеріїв стійкості. При цьому до переліку екологічних показників включено наступні: біорозмаїття, управління зміною клімату, вплив на навколишнє середовище, екологічна політика, екологічна звітність, ризики, пов'язані з використанням водних ресурсів, бізнес-ризики, виробництво електроенергії, операційна екологічна ефективність тощо. Крім того, до соціальних показників віднесено наявність соціальної звітності та залученість стейкхолдерів. Разом з тим показник «залученість стейкхолдерів» введено і до переліку економічних показників за даною методикою. Наведена методика має свої недоліки через суб'єктивність оцінки, наданої самою фірмою в процесі добровільного анкетування.

Глобальний індекс лідерів за показниками «екологія–соціальна сфера–управління» (STOXX Global ESG Leaders Index), розрахований STOXX сумісно з компанією Sustainalytics, складається з трьох основних субіндексів:

- 1) екологічний: STOXX ESG Environmental Leaders Index;
- 2) соціальний: STOXX ESG Social Leaders Index;

3) управлінський: STOXX ESG Governance Leaders Index.

При цьому екологічний індекс включає такі складові, як: формальна екологічна політика, зовнішня сертифікація EMS, екологічні штрафи та нефінансові санкції, програми і цілі щодо скорочення викидів парникових газів, використання водних ресурсів, використання відновлювальної енергетики, виробництво органічної продукції, участь у проекті CDP (Carbon Disclosure Project) тощо.

Проект CDP (Carbon Disclosure Project) і, відповідно, звітність направлені на збір інформації щодо впливу підприємств на зміну клімату, при цьому агрегування показників іде за такими напрямками: глобальна зміна клімату, водні ресурси, ліси, міста, ланцюги постачань, дії щодо зменшення викидів CO₂.

Індикатор, запропонований Vigeo Eiris, враховує шість основних складових: екологія, права людини, людські ресурси, залученість громади, поведінка бізнесу, корпоративне управління.

Дані табл. 2.26 демонструють, що запропонований в роботі інтегральний індекс соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики найбільше корелює з екологічною складовою індексів соціальної відповідальності бізнесу, а також з тими індексами, вага екологічної складової в яких вища.

На рис. 2.8 наведений алгоритм оцінювання рівня соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики. Так, узагальнена схема конструювання інтегрального індексу соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики (I_{СЕВТ}) враховує шість основних етапів.

При цьому для аналізу важливе не стале значення запропонованого показника, а його результат в динаміці. Це дозволяє зробити висновок про стратегічний напрямок діяльності підприємства.

Аналогічно на основі даних річних звітів ДТЕК [39] розраховуємо значення індексу соціально-екологічної відповідальності у 2012-2015 рр. (табл. 2.26).

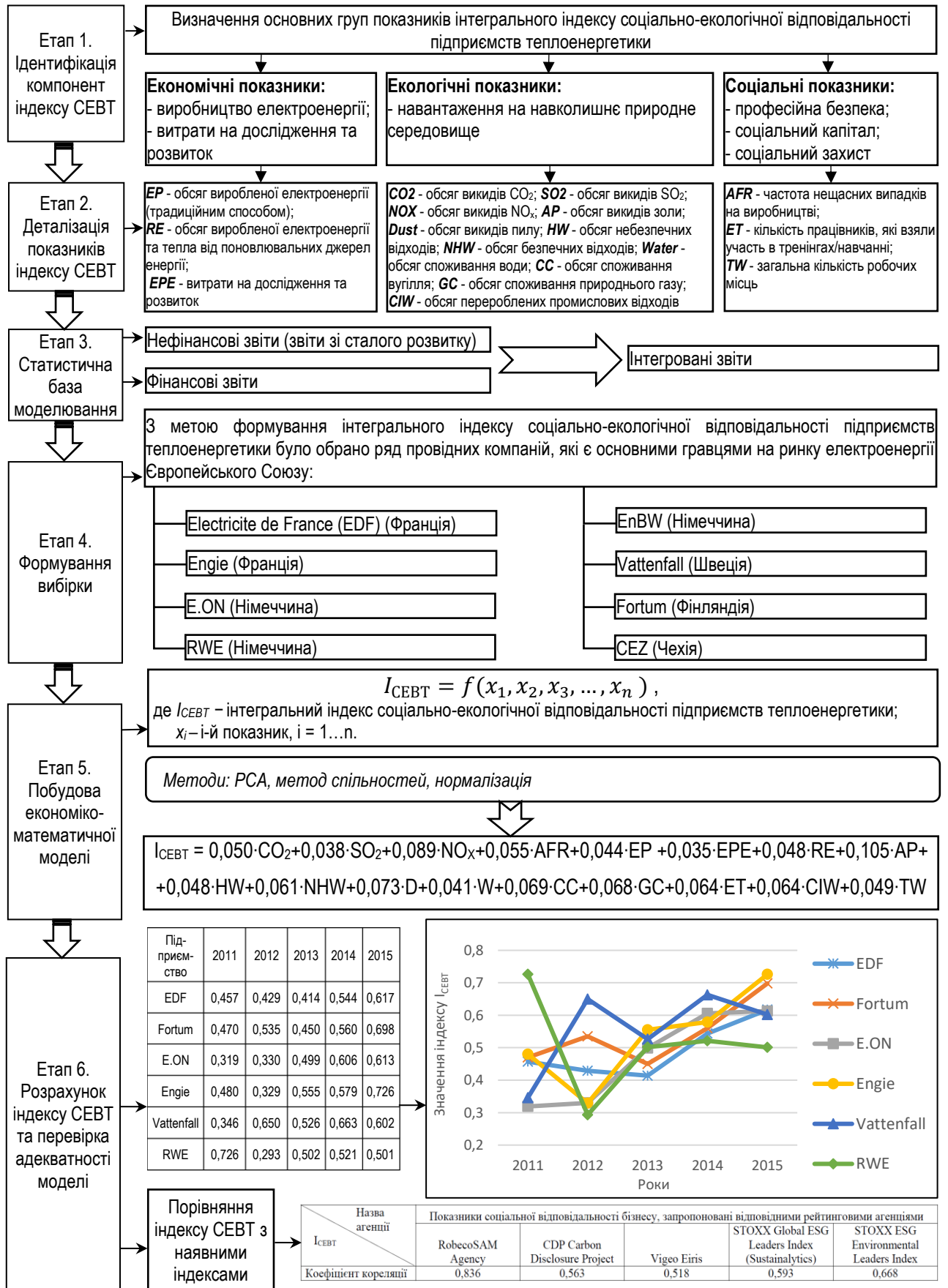

Рисунок 2.8 – Алгоритм оцінювання рівня соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики

Таблиця 2.26 – Результати розрахунку індексу соціально-екологічної відповідальності компанії ДТЕК у 2012-2015 рр.

Рік	Значення індексу І _{СЕВТ}
2012	0,125
2013	0,177
2014	0,412
2015	0,656

Наведені дані в табл. 2.26 свідчать про те, що підприємства ДТЕК активно впроваджують програми і заходи соціально-екологічної відповідальності, що відображено у річних звітах компанії.

Таким чином, інтегральний індекс соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики фактично описує ступінь готовності підприємства до запровадження програм соціально-екологічної відповідальності, рівень усвідомлення керівництвом підприємства необхідності запровадження принципів соціально-екологічної відповідальності на підприємстві, втілення програм та заходів соціально-екологічної відповідальності.

2.3 Стратегії соціально-екологічної відповідальності підприємств

З метою прийняття рішення стосовно подальшого напрямку діяльності підприємства щодо його соціально-екологічної відповідальності вважаємо за доцільне розглянути можливі стратегії соціально-екологічної відповідальності підприємства.

Існує декілька підходів до трактування поняття «стратегія» загалом та «стратегія підприємства» зокрема.

Стратегія підприємства являє собою узагальнюючу модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координації і розподілу

ресурсів підприємства, основна мета якої – домогтися довгострокових конкурентних переваг, що забезпечать підприємству високу рентабельність [12].

Аналіз існуючих теоретичних здобутків дозволяє виділити декілька підходів до трактування поняття «стратегія», які набули найбільш широкого розповсюдження в царині вивчення взаємовідносин між економічною діяльністю підприємства та захистом навколишнього середовища.

Перший підхід поєднує в собі концепції побудови екологічних стратегій підприємств відповідно до інституційного аспекту, урахуваючи соціокультурні фактори, вплив зовнішніх стейкхолдерів, державне регулювання [189].

У своєму дослідженні Харт С. [179] при вивченні формування стратегії сталого бізнесу довів необхідність розробки трьох стратегій екологічної стійкості: стратегія попередження забруднення, управління продуктом, чиста технологія.

У свою чергу, Орсато Р. [199] запропонував методологічні підходи до створення класифікації типів конкурентних екологічних стратегій, виокремивши екоефективність, екобрендінг, дотримання лідерських позицій, конкурентні переваги стосовно екологічних витрат. Дана класифікація дозволила визначити позиції фірми на ринку з урахуванням екологічного фактору.

Колк А. та Пінксе Дж. [192] зосередили свою увагу на дослідженні реакції підприємства на зміну клімату. Вчені визначили емерджентні стратегії з урахуванням двох аспектів вибору, а саме організаційного рівня та основної мети стратегії, та довели, що можливе поєднання екологічної стратегії з економічними цілями підприємства.

У своїй науковій праці вчені Альбіно В., Баліце А. та Данжеліко Р. [140] провели аналіз екологічних стратегій, дослідивши різні наявні класифікації. Зазначені науковці схиляються до розгляду екологічної складової сталого

розвитку і запропонували розглядати розробку продукту, а також стратегій розвитку підприємства саме з урахуванням цього аспекту.

Другий підхід заснований на організаційних аспектах бізнесу (як внутрішніх, так і зовнішніх) і враховує організаційну культуру на підприємстві, методи управління, цінності та поведінку керівництва підприємства тощо [189].

У своєму дослідженні Флоріда Р. та Девідсон Д. [171] наголосили на ролі системи екологічного менеджменту у досягненні економічних цілей бізнесу та захисту навколишнього середовища.

Пінксе Дж. разом з Хан Т., Преус Л. та Фідже Ф. [218] запропонували стратегії корпоративної стійкості, виокремивши так звані стратегії прийняття та дозволу відповідно до індивідуальної та організаційної поведінки.

Під стратегією соціально-екологічної відповідальності підприємства будемо розуміти послідовність дій з метою досягнення конкурентних переваг через соціально-екологічну відповідальність бізнесу.

Крістман П. та Тейлор Г. [152] пропонують п'ять стратегій добровільних екологічних ініціатив для бізнесу. Серед них:

- проактивна;
- адаптивна;
- захисна (оборонна);
- стратегія нарощування потенціалу;
- реактивна [152].

Кожна зі стратегій передбачає певну поведінку підприємства, певний перелік дій, має свої переваги та ризики.

Зазначені стратегії можуть бути адаптовані в розрізі соціально-екологічної відповідальності підприємства (табл. 2.27).

Разом з тим, зазначені стратегії не враховують деякі етапи розвитку підприємства. Пропонуємо включити до розгляду додаткові стратегії, які враховують етап мінімальної відповідальності з дотриманням законодавчих норм; етап адаптації до ситуації, що склалася на ринку; етап стабілізації

ситуації на ринку; етап зростання долі ринку. Причому всі зазначені етапи розвитку підприємства доцільно розглядати через призму соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики.

Таблиця 2.27 – Характеристика основних стратегій соціально-екологічної відповідальності підприємств (розроблено автором на основі [152])

Характеристика	Реактивна стратегія (1.1)	Захисна стратегія (1.2)	Адаптивна стратегія (3.1)	Стратегія нарощування потенціалу (3.2)	Проактивна стратегія (3.3)
1	2	3	4	5	6
Мета застосування стратегії	Виконання мінімальних вимог СЕВП відповідно до законодавства	Боротьба з соціально-екологічними проблемами	Відповідність очікуванням стейкхолдерів щодо необхідності запровадження СЕВП без боротьби за передові позиції в галузі	Нарощування потенціалу для вирішення соціально-екологічних проблем та запровадження СЕВП на підприємстві	<ul style="list-style-type: none"> • Передбачення запитів стейкхолдерів щодо СЕВ; • Добровільне спрямування зусиль підприємства на запровадження СЕВП
Сутність стратегії	Виконання мінімальних вимог щодо СЕВП з метою підтримки легітимності бізнесу	Дотримання мінімальних вимог СЕВП з метою упередження більш жорстких вимог з боку законодавства та стейкхолдерів	Реакція на сигнал стейкхолдерів щодо необхідності запровадження СЕВП на підприємстві	Вивчення найкращих практик щодо запровадження СЕВП на передових підприємствах галузі та встановлення перспективних цілей завдяки запровадженню СЕВП	Розроблення ефективних механізмів запровадження СЕВП на підприємстві, які будуть позитивно сприйняті стейкхолдерами
Переваги застосування стратегії	Відповідність вимогам законодавства	Потенційне уникнення в майбутньому більш жорстких вимог	<ul style="list-style-type: none"> • Підвищення репутації фірми через запровадження заходів СЕВП; • Потенційне навчання працівників з метою розуміння принципів та ролі СЕВП і створення можливостей до впровадження СЕВП 	<ul style="list-style-type: none"> • Навчання працівників з метою розуміння принципів та ролі СЕВП; • Посилення довіри з боку стейкхолдерів від запровадження СЕВП; • Захист репутації фірми 	<ul style="list-style-type: none"> • Підвищення репутації фірми через запровадження заходів СЕВП; • Потенційні конкурентні переваги за рахунок підвищення витрат конкурентів на запровадження СЕВП

Продовження табл. 2.28

1	2	3	4	5	6
Витрати та ризики, пов'язані із застосуванням стратегії	Витрати, пов'язані з дотриманням принципів СЕВП і можливі витрати по сертифікації	<ul style="list-style-type: none"> • Витрати на переговори; • Потенційні негативні наслідки щодо поганої репутації фірми щодо СЕВП; • Ризик, що запровадження СЕВП не буде успішним 	Витрати, пов'язані з дотриманням принципів СЕВП і можливі витрати по сертифікації	Витрати на нарощення потенціалу СЕВП	<ul style="list-style-type: none"> • Витрати на узгодження; • Витрати, пов'язані з проблемою «безбілетника» • Невизначеність щодо вимог запровадження СЕВП та оцінки стейкхолдерів; • Потенційне збільшення уваги стейкхолдерів до діяльності підприємства

Матриця стратегій соціально-екологічної відповідальності підприємства наведена на рис. 2.9.

Стабілізаційна стратегія (Стратегія 1.3)	Стратегія зростання (Стратегія 2.3)	Проактивна стратегія (Стратегія 3.3)
Захисна стратегія (Стратегія 1.2)	Превентивна стратегія (Стратегія 2.2)	Стратегія нарощування потенціалу (Стратегія 3.2)
Реактивна стратегія (Стратегія 1.1)	Стратегія мінімальної відповідальності (Стратегія 2.1)	Адаптивна стратегія (Стратегія 3.1)

Рисунок 2.9 – Матриця стратегій соціально-екологічної відповідальності підприємства

Стратегія 1.1 (реактивна стратегія) передбачає дії підприємства з метою виконання мінімальних вимог законодавства. Таким чином, фірма запроваджуватиме програми соціально-екологічної відповідальності лише за умови закріплення корпоративної соціально-екологічної відповідальності на законодавчому рівні. В даному разі вимоги зовнішніх стейкхолдерів не матимуть визначального впливу на діяльність підприємства. За реактивної стратегії підприємство може повністю ігнорувати певні екологічні проблеми

за умови відсутності жорстких вимог законодавства та низького тиску з боку стейкхолдерів, що відповідно не матиме прямого негативного впливу на його виробничу діяльність та фінансові результати.

Стратегія 1.2 (захисна стратегія) полягає в запровадженні програм соціально-екологічної відповідальності з метою уникнення більш жорстких вимог з боку зовнішніх стейкхолдерів та з боку законодавства, що в подальшому може призвести до значних додаткових витрат.

Стратегія 1.3 (стабілізаційна стратегія) передбачає дотримання наявного напрямку діяльності підприємством [12]. При цьому підприємством підтримується саме наявний напрям діяльності, зусилля зосереджуються на обмеженні ризиків, пов'язаних з розвитком. Зазначена стратегія може бути застосована за умови незначних можливостей підприємства до впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємств, тобто наявності незначного обсягу ресурсів, середнього рівня соціально-екологічної відповідальності підприємств та відносно низького рівня соціально-екологічної напруги в регіоні. При цьому на підприємстві найближчим часом не передбачається збільшення обсягу запроваджуваних програм соціально-екологічної відповідальності, адже йдеться, перш за все, про виживання самого підприємства, а дана стратегія зачасти є антикризовим явищем. Зазначена стратегія має певний перелік ризиків, адже існує можливість захоплення ринку конкурентами, існує загроза втрати позицій на ринку, загроза зменшення капіталу, відсутність інвестицій в розвиток технології тощо [12].

Стратегія 2.1 (стратегія мінімальної відповідальності) передбачає зменшення обсягів виробництва через неможливість захопити ринок в результаті відсутності конкурентних переваг, в тому числі через недостатнє запровадження або відсутність програм соціально-екологічної відповідальності підприємств. Така ситуація може виникати за умови низького ступеня усвідомлення керівництвом підприємства репутаційних ризиків через відсутність програм соціально-екологічної відповідальності на підприємстві.

Стратегія 2.2 (превентивна стратегія) спрямована на попередження негативних соціально-екологічних наслідків від діяльності підприємства. Підприємство заздалегідь передбачає сигнали стейкхолдерів щодо необхідності запровадження програм соціально-екологічної відповідальності та впроваджує такі програми в свою діяльність, хоча б на незначному рівні.

Стратегія 2.3 (стратегія зростання) спрямована на збільшення підприємства, часто через проникнення і захоплення нових ринків завдяки отриманню конкурентних переваг через підвищення репутації фірми завдяки запровадженню програм соціально-екологічної відповідальності підприємств. Зазначена стратегія може бути застосована підприємством за умови наявності відповідних ресурсів для запровадження програм соціально-екологічної відповідальності, високого ступеню готовності до запровадження таких програм і відповідно відносно високого ступеню соціально-екологічної напруги в регіоні, що спонукатиме підприємство до активних дій через вплив зовнішніх стейкхолдерів. В результаті передбачається збільшення кількості програм соціально-екологічної відповідальності на даному підприємстві.

Стратегія 3.1 (адаптивна стратегія) означає відповідність очікуванням зовнішніх стейкхолдерів щодо необхідності запровадження програм соціально-екологічної відповідальності на підприємстві. При цьому дії підприємства щодо запровадження програм соціально-екологічної відповідальності є реакцією на сигнал стейкхолдерів.

Стратегія 3.2 (стратегія нарощування потенціалу) передбачає створення потенціалу для запровадження програм соціально-екологічної відповідальності на підприємстві через вивчення найкращих практик щодо запровадження соціально-екологічної відповідальності на передових підприємствах галузі та перспектив застосування цього досвіду на даному підприємстві.

Стратегія 3.3 (проактивна стратегія) передбачає повне усвідомлення керівництвом підприємства позитивної ролі соціально-екологічної відповідальності для бізнесу. Зазначена стратегія полягає в розробленні

ефективних механізмів запровадження соціально-екологічної відповідальності на підприємстві, які будуть позитивно сприйняті усіма стейкхолдерами. Запровадження такої стратегії потребує значних фінансових ресурсів.

Детальна характеристика додаткових стратегій, запропонованих автором, наведена в табл. 2.28.

Таблиця 2.28 – Характеристика додаткових стратегій соціально-екологічної відповідальності бізнесу (розроблено автором)

Характеристика	Стабілізаційна стратегія (1.3)	Стратегія мінімальної відповідальності (2.1)	Превентивна стратегія (2.2)	Стратегія зростання (2.3)
Мета застосування стратегії	Дотримання наявного напрямку діяльності підприємства щодо впровадження СЕВП з метою виживання підприємства на ринку	Обмеження витрат на СЕВП, виконання мінімальних вимог до впровадження СЕВП	Попередження негативних соціально-екологічних наслідків від діяльності підприємства через запровадження СЕВП	Проникнення і захоплення нових ринків завдяки отриманню конкурентних переваг через підвищення репутації фірми завдяки впровадженню СЕВП
Сутність стратегії	В умовах незначних можливостей підприємства до впровадження СЕВП дотримання обраного напрямку розвитку	Мінімальна участь в програмах та заходах СЕВП	Передбачення сигналів стейкхолдерів щодо СЕВП, впровадження програм та заходів СЕВП на незначному рівні	Зростання СЕВП завдяки розширенню відповідних програм та заходів
Переваги застосування стратегії	Обмежені витрати на програми та заходи СЕВП відповідно до обраної стратегії	Мінімальні витрати на програми та заходи СЕВП	Потенційне уникнення в майбутньому більш жорстких вимог	<ul style="list-style-type: none"> • Підвищення репутації фірми через запровадження заходів СЕВП; • Розширення ринків збуту
Витрати та ризики, пов'язані із застосуванням стратегії	<ul style="list-style-type: none"> • Ризик втрати позицій на ринку в майбутньому; • Загроза зменшення капіталу; • Відсутність інвестицій в розвиток технології 	<ul style="list-style-type: none"> • Ризик втрати позицій на ринку в майбутньому; • Потенційні негативні наслідки поганої репутації фірми щодо СЕВП 	<ul style="list-style-type: none"> • Витрати, пов'язані з визначенням запитів стейкхолдерів; • Витрати, пов'язані з запровадженням СЕВП 	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання витрат, пов'язаних з впровадженням СЕВП; • Ризик того, що впровадження СЕВП не буде успішним

Разом з тим постає питання, яким чином підприємство може обрати ту чи іншу стратегію соціально-екологічної відповідальності, які критерії застосовуються для прийняття відповідного рішення.

Для розмежування стратегій соціально-екологічної відповідальності підприємств пропонуємо застосовувати наступні критерії:

1) можливості підприємства до впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємства;

2) рівень соціально-екологічної відповідальності підприємства.

Під можливостями підприємства до впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємства розуміємо наявність у підприємства відповідних ресурсів для впровадження програм та заходів соціально-екологічної відповідальності. Для визначення наявних ресурсів пропонуємо застосовувати комплексний підхід до формування інтегрального індексу на основі зазначених показників, що описують наявні можливості підприємства (детальний аналіз наведений у розділі 2.1).

Під рівнем соціально-екологічної відповідальності підприємства розуміємо готовність підприємства до впровадження програм соціально-екологічної відповідальності, усвідомлення стратегічної ролі соціально-екологічної відповідальності для зазначеного підприємства. Рівень соціально-екологічної відповідальності підприємства пропонуємо визначати через інтегральний індекс соціально-екологічної відповідальності підприємств (детальний аналіз наведений у розділі 2.2).

При цьому розподіл на «низький» та «високий» рівень пропонуємо здійснювати з огляду на середнє значення інтегральних індексів для підприємств у певній галузі, в даному дослідженні – в галузі теплоенергетики.

Так, запропоновані вище інтегральні індекси можуть стати основою для відбору стратегії соціально-екологічної відповідальності підприємства.

Разом з тим визначальну роль у виборі стратегії соціально-екологічної відповідальності підприємства грає ще один критерій – загальний рівень соціально-екологічної безпеки в регіоні, де розташоване дане підприємство.

Рівень соціально-екологічної безпеки являє собою стан захищеності, що складається в галузі регулювання екологічної діяльності суспільства та держави, реалізації екологічного права, свобод та законних інтересів громадян [5]. Цей рівень може бути оцінений експертним шляхом у відповідності до моделі «pressure-state-response» («тиск-стан-реагування»), розробленої ОЕСР та програмою ООН з навколишнього середовища, яка передбачає оцінку за індикаторами тиску на довкілля, стану довкілля та реагування суспільства на антропогенний тиск [116]. В результаті регіони ранжуються за трьома рівнями соціально-екологічної безпеки: низький, середній та високий.

При цьому серед індикаторів соціально-екологічної безпеки необхідно виокремлювати і індикатори енергетичної безпеки, в тому числі: частку власних джерел у балансі електроенергії, тенденції зміни фактичного споживання теплової та електричної енергії на душу населення, а також усіх видів палива, частку покриття потреби в тепловій енергії від централізованих джерел, частку домінуючого паливного ресурсу, частку найбільш великої ТЕС у сумарній встановленій потужності, величину середнього питомої витрати палива на виробництво теплової енергії, ступінь зношення устаткування, пропускну здатність мереж і ін. Одним із важливих кількісних індикаторів при оцінці стану енергетичної безпеки є індекс «reserves/production», тобто відношення підтверджених запасів енергетичних ресурсів до рівня видобутку та виробництва, що характеризує кількість років, на яку вистачить розвіданих запасів за умови збереження наявного рівня видобутку.

Відповідно до рівня соціально-екологічної безпеки регіону, в якому розташоване досліджуване підприємство, певна стратегія може бути або дієвою, або недієвою, і її застосування буде недоцільним за даного рівня соціально-екологічної безпеки регіону.

Аналогічно іншим критеріям, розглядається розподіл показника «рівень соціально-екологічної безпеки» на низький, середній та високий рівні (рис. 2.10).

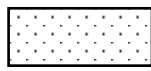
Стратегія 1.3	Стратегія 2.3	Стратегія 3.3
Стратегія 1.2	Стратегія 2.2	Стратегія 3.2
Стратегія 1.1	Стратегія 2.1	Стратегія 3.1

Умовні позначення:

рівні соціально-екологічної безпеки регіону, в якому розташоване підприємство

Низький

Середній

Високий

Рисунок 2.10 – Матриця стратегій соціально-екологічної відповідальності підприємства з урахуванням рівня соціально-екологічної безпеки регіону

Нумерація стратегій демонструє ступінь відповідності за тим чи іншим критерієм. Так, стратегія 1.1 застосовується за умови, що на підприємстві відсутні ресурси до запровадження програм соціально-екологічної відповідальності, низький рівень готовності до запровадження програм соціально-екологічної відповідальності, а також низький рівень соціально-екологічної безпеки в регіоні, де знаходиться підприємство. Відповідно, стратегія 3.3 застосовується за умови високого рівня усіх трьох критеріїв.

З точки зору ролі стейкхолдерів у запровадженні кожної з окреслених стратегій соціально-екологічної відповідальності бізнесу, вважаємо за необхідне виокремити державні та недержавні стейкхолдери. Під недержавними стейкхолдерами розуміємо неурядові організації, засоби масової інформації, зовнішні контрагенти (ділові партнери, потенційні інвестори, кредитори), споживачі, місцева громада, працівники підприємства тощо. При цьому важливе усвідомлення керівництвом підприємства наявності негативного впливу виробничої діяльності на навколишнє середовище.

Останнім часом неурядові організації стали важливим гравцем у питанні тиску на підприємства щодо запровадження програм соціально-екологічної відповідальності.

Крім того, стейкхолдери часто наголошують на тому, що соціально-екологічна відповідальність підприємства, окрім іншого, полягає у відповідальності по відношенню до постачальників.

Необхідність залучення та впливу відповідних стейкхолдерів для реалізації кожної зі стратегій наведена в табл. 2.29.

Таблиця 2.29 – Вплив стейкхолдерів на вибір стратегії соціально-екологічної відповідальності підприємства (розроблено автором на основі [152])

Стратегія СЕВП	1.1	1.2	1.3	2.1	2.2	2.3	3.1	3.2	3.3
Вплив зовнішніх стейкхолдерів:									
– органи державної влади;	++	-	+	-	+	+	+	-	-
– недержавні стейкхолдери	-	+	-	-	+	+	++	+	-
Вплив внутрішніх стейкхолдерів	-	-	-	-	+	+	+	+	++
Рівень оперативності впровадження заходів	--	-	-	-	++	+	+	++	++

++ визначальний вплив для реалізації стратегії СЕВП;

+ значний вплив для реалізації стратегії СЕВП;

- незначний вплив для реалізації стратегії СЕВП;

-- відсутній вплив або не є вагомим для реалізації стратегії СЕВП

Як видно з табл. 2.29, роль зовнішніх стейкхолдерів у запровадженні підприємствами програм соціально-екологічної відповідальності важко переоцінити, особливо з огляду на можливість опортуністичної поведінки фірми. Більшість стратегій підприємства формуються під впливом вимог стейкхолдерів або з огляду на їх потенційну реакцію. Стейкхолдери можуть зменшити свої вимоги до підприємства, якщо побачать позитивні зрушення в аспекті соціально-екологічної відповідальності бізнесу. Але вирішальним з точки зору вибору стратегії соціально-екологічної відповідальності

підприємством залишається наявний рівень соціально-екологічної безпеки регіону, в якому розташоване підприємство. При цьому соціально-екологічна безпека включає в себе і енергетичну безпеку, яка передбачає енергетичну незалежність держави, енергетичне забезпечення економіки, вплив паливно-енергетичного комплексу на навколишнє середовище та вплив енергетики на соціальну сферу.

В ситуації загострення екологічних проблем в регіоні, де рівень соціально-екологічної безпеки низький, підприємство може застосовувати наступні варіанти стратегій: 1.1, 1.2, 2.1.

В зазначеній ситуації зусилля окремого суб'єкта господарювання в напрямку підвищення соціально-екологічної відповідальності бізнесу не матимуть значного впливу на загальний рівень соціально-екологічної безпеки в регіоні. Таким чином, підприємство може застосувати одну зі стратегій виживання, до яких відносимо стратегії 1.1, 1.2 та 2.1, а вивільнені кошти спрямувати на інші цілі.

Матриця стратегій соціально-екологічної відповідальності підприємства у ситуації низького рівня соціально-екологічної безпеки регіону наведена на рис. 2.11.

При цьому найгіршою з точки зору соціально-екологічної відповідальності бізнесу є стратегія 1.1. За умови низького рівня соціально-екологічної безпеки регіону більш прийнятними є стратегії 1.2 та 2.1.

У разі, якщо в регіоні рівень соціально-екологічної безпеки середній, у підприємства з'являється більш широкий вибір варіантів стратегій. Так, окрім зазначених варіантів стратегій, підприємство маючи більш широкі можливості до впровадження соціально-екологічної відповідальності, може застосовувати стратегії 1.3, 2.2, 3.1.

Це стратегії більш високого рівня готовності підприємства до впровадження соціально-екологічної відповідальності, і відповідно, передбачають більш високий рівень соціально-екологічної відповідальності підприємства (рис. 2.12).

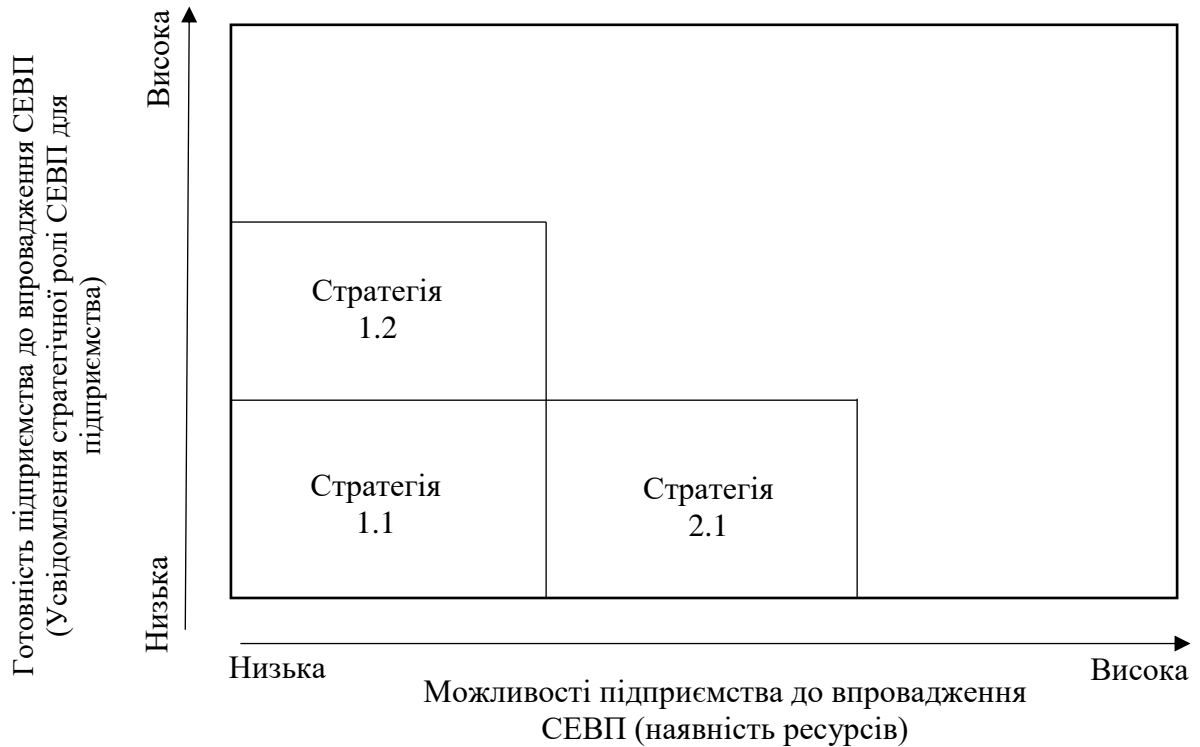

Рисунок 2.11 – Матриця стратегій соціально-екологічної відповідальності підприємства (низький рівень соціально-екологічної безпеки регіону)

Рисунок 2.12 – Матриця стратегій соціально-екологічної відповідальності підприємства (середній рівень соціально-екологічної безпеки регіону)

При цьому стратегія 3.3 є найбільш бажаною для фірми з точки зору соціально-екологічної відповідальності бізнесу, найбільш чітко відображає

цілі соціально-екологічної відповідальності і просуває підприємство до сталого розвитку (рис. 2.13).

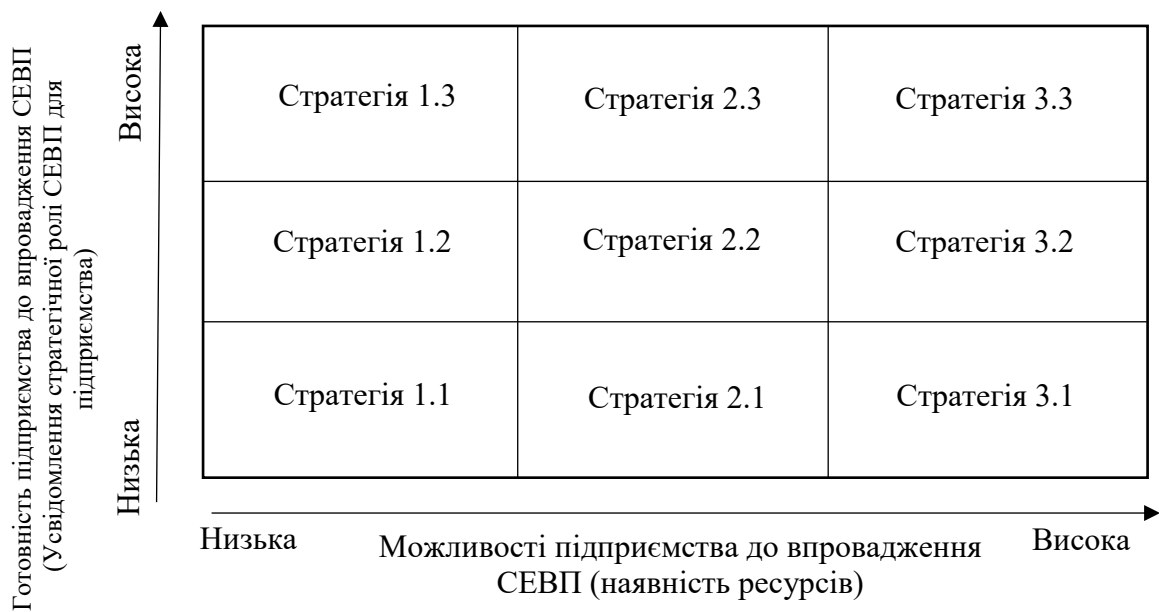

Рисунок 2.13 – Матриця стратегій соціально-екологічної відповідальності підприємства (високий рівень соціально-екологічної безпеки регіону)

З метою прийняття подальших управлінських рішень, необхідно розуміти, на якому етапі розвитку соціально-екологічної відповідальності наразі знаходиться підприємство, яку стратегію соціально-екологічної відповідальності бізнесу застосовує, і які стратегічні альтернативи з огляду на зазначене існують.

З огляду на обрану підприємством на даний момент стратегію соціально-екологічної відповідальності (тобто наявну початкову стратегію), пропонуємо розглянути можливий напрямок зміни стратегії в майбутньому (стратегічні альтернативи) для переходу на стратегію більш високого рівня з метою досягнення цілей соціально-екологічної відповідальності підприємства.

Алгоритм вибору підприємством стратегії соціально-екологічної відповідальності наведений на рис. 2.14.

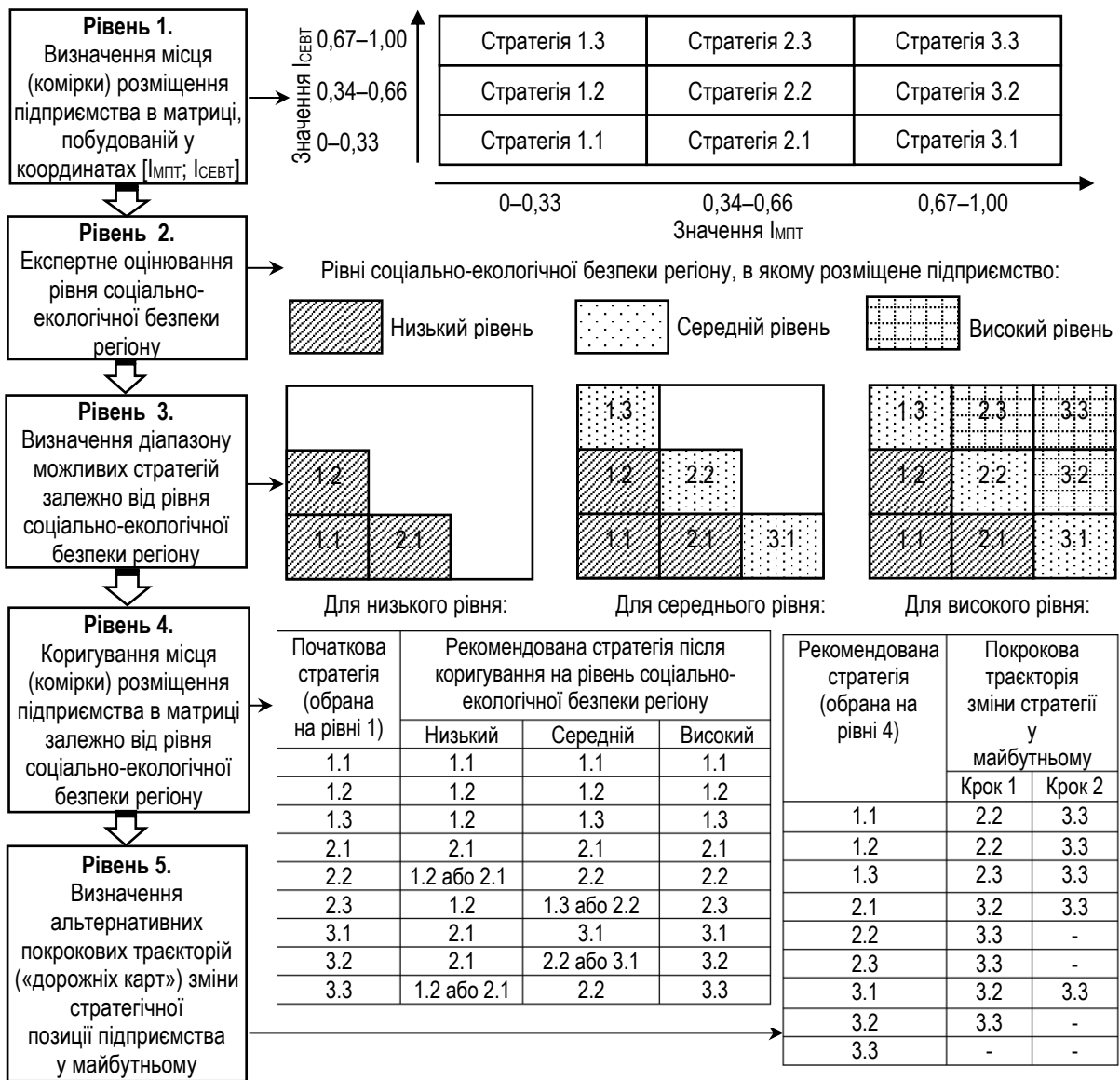

Рисунок 2.14 –Багаторівневий матричний підхід до вибору стратегії соціально-екологічної відповідальності підприємства

Після виявлення початкової стратегії фірми з урахуванням стратегічної цілі підприємства – підвищення соціально-екологічної відповідальності підприємства – проводиться оцінка найближчих стратегічних альтернатив. І вже з них залежно від рівня соціально-екологічної безпеки регіону, в якому розташоване підприємство, обирається відповідна найбільш пріоритетна стратегічна альтернатива (рис. 2.15).

Як видно з рис. 2.15, кожна з наявних стратегій соціально-екологічної відповідальності підприємства має одну або декілька стратегічних альтернатив.

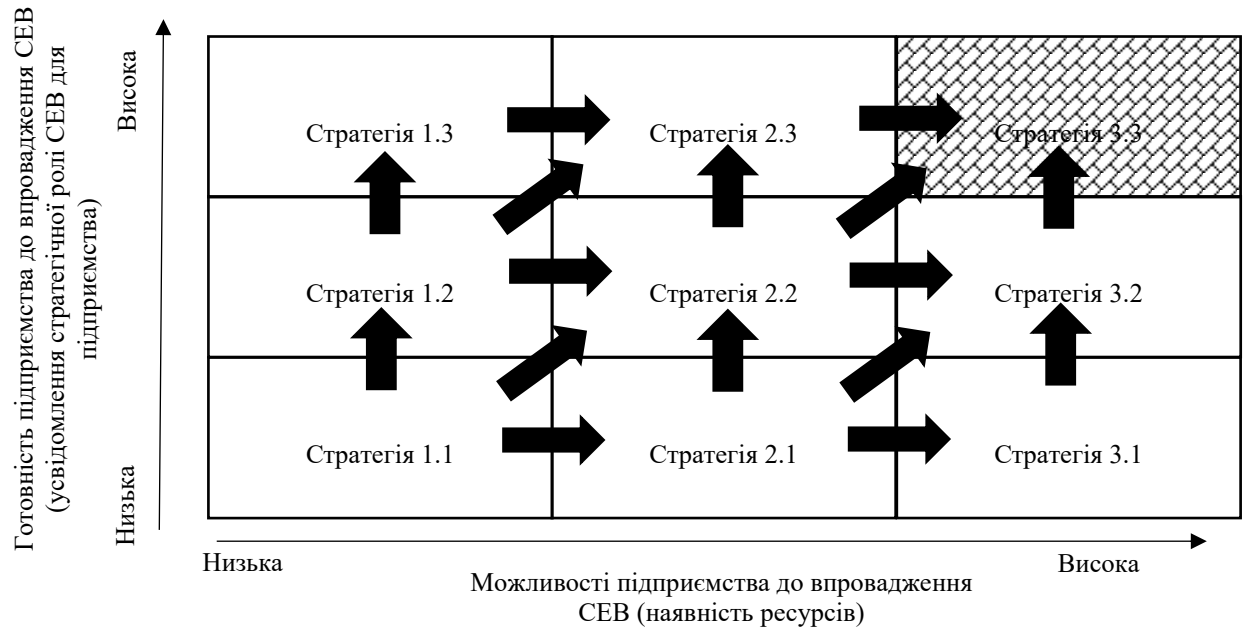

Рисунок 2.15 – Можливий напрямок зміни стратегії соціально-екологічної відповідальності підприємства (стратегічні альтернативи)

При цьому бажаним при виборі альтернативної стратегії є перехід на більш високий рівень соціально-екологічної безпеки (наприклад, від «стратегій виживання» до «стабілізаційних стратегій»; від «стабілізаційних стратегій» – до «стратегій розвитку соціально-екологічної відповідальності»). При цьому до «стабілізаційних стратегій» відносимо стратегії 1.3, 2.2 та 3.1. До «стратегій розвитку соціально-екологічної відповідальності» належать стратегії 2.3, 3.2 та 3.3.

Так, найпріоритетнішим напрямом розвитку підприємства, його альтернативною стратегією, якщо воно наразі застосовує найпростішу стратегію зі «стратегій виживання» – стратегію реакції (стратегію 1.1), має стати стратегія 2.2. В даному випадку роль зовнішніх стейкхолдерів відіграє чи не первинне значення, адже керівництво підприємства може не достатньо розуміти важливість запровадження програм соціально-екологічної відповідальності. В цьому разі «примус» стейкхолдерів може спрацювати в потрібному напрямку. Однак, для переходу на зазначену стратегію підприємству необхідно знайти додаткові ресурси та збільшити рівень

готовності до запровадження програм соціально-екологічної відповідальності бізнесу. Разом з тим, в даному випадку у підприємства залишається ще 2 альтернативних варіанти – стратегія 1.2 та стратегія 2.1.

Фактично, усі стратегії рівня виживання можуть мати наступним щаблем стратегію 2.2. Разом з тим виникає питання фінансування таких змін, адже стратегія 2.2 вимагає залучення більшого обсягу ресурсів по відношенню до стратегії 1.1 або стратегії 1.2.

Крім того, стратегія 1.2 може мати за пріоритетну стратегічну альтернативу стратегію 2.3, на той час, як стратегія 2.1 за пріоритетну альтернативу має стратегію найвищого рівня – стратегію 3.2, хоча вони можуть перерости і у варіанти стратегій 2.2 та 3.1 (відповідно) за умови наявності додаткових фінансових ресурсів на підприємстві.

Усі стратегії середнього рівня («стабілізаційні стратегії») мають за перспективу перехід до стратегії вищого рівня (у даному разі – стратегії розвитку). Це стратегія 2.3 для стратегії 1.3; та стратегія 3.2 по відношенню до стратегії 3.1. І стратегія 3.3 є найбільш пріоритетною стратегією на шляху запровадження соціально-екологічної відповідальності підприємства і відповідно найбільш бажаною для варіанту 2.2, хоча стратегії 2.3 та 3.2 є також прийнятними. Так, за умови наявності фінансових ресурсів стратегія 1.3 може бути замінена на стратегію 2.3. Стратегія 3.1 має за стратегічну альтернативу стратегію 3.2 за умови зростання рівня усвідомлення стратегічної ролі соціально-екологічної відповідальності для підприємства.

Обидві стратегії (стратегія 2.3 і стратегія 3.2) мають за мету перехід до найвищої стратегії – 3.3, яка є по суті найбільш бажаною з точки зору стейкхолдерів.

Таким чином, вибір стратегічної альтернативи залежить від наявних ресурсів, перш за все фінансових, на підприємстві, а також від ступеня усвідомлення стратегічної ролі соціально-екологічної відповідальності для підприємства.

Запропонований підхід надає підприємствам можливість визначити не

лише наявну початкову стратегію розвитку соціально-екологічної відповідальності бізнесу, але й обрати стратегічну альтернативу.

Висновки до розділу 2

1. Автором запропоновано використовувати індекс можливостей підприємств теплоенергетики до впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємства з метою оцінювання потенціалу підприємства до запровадження програм та заходів соціально-екологічної відповідальності, що в подальшому може бути використано для вибору стратегії розвитку підприємства. Даний підхід апробований на підставі аналізу діяльності енергетичної компанії України «ДТЕК».

2. Для того, щоб оцінити реально досягнений рівень соціально-екологічної відповідальності підприємства, автором запропоновано інтегральний індекс соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики. Зазначений індекс демонструє готовність підприємства до запровадження програм та заходів соціально-екологічної відповідальності, а також фактичний рівень усвідомлення керівництвом підприємства необхідності запровадження соціально-екологічної відповідальності на підприємстві. Даний індекс виступає наряду з індексом можливостей до впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики критерієм відбору стратегії соціально-екологічної відповідальності підприємства. Підхід апробований на підставі аналізу діяльності 6 провідних підприємств теплоенергетики країн Західної Європи, а також на підставі аналізу діяльності енергетичної компанії України «ДТЕК».

3. Для забезпечення зростання соціально-екологічної відповідальності підприємства автором запропоновано систему відбору стратегій соціально-екологічної відповідальності підприємства відповідно до переліку критеріїв. А саме: 1) критерії попереднього відбору: наявні можливості підприємства до

впровадження соціально-екологічної відповідальності, а також готовність підприємства до впровадження програм та заходів соціально-екологічної відповідальності; 2) критерій подальшого відбору: рівень соціально-екологічної безпеки регіону, в якому розташоване підприємство.

4. Запропонований підхід дозволяє визначити наявну початкову стратегію розвитку та обрати стратегічну альтернативу з метою досягнення соціально-екологічної відповідальності підприємства.

Основні положення розділу 2 знайшли відображення у працях [93; 95; 99; 100; 107; 110; 214].

РОЗДІЛ 3

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИКИ

3.1 Система організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємства

Впровадження принципів соціально-екологічної відповідальності на промисловому підприємстві передбачає розробку системи організаційно-економічного забезпечення. Ця система включає організаційну та мотиваційну складові та відрізняється циклічним характером двобічного взаємозв'язку підприємства зі стейкхолдерами різних рівнів ієрархії (рис. Б.1, Додаток Б).

Організаційну систему заходів забезпечення соціальної відповідальності підприємства досліджували Грицина Л. А. [27], Дудкін О. В. [41], Степанова О. В. [112], Черних О. В. [127] та ін.

До організаційної складової відносимо такі блоки, як: діагностичний блок, блок вибору стратегій соціально-екологічної відповідальності бізнесу та блок впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності підприємства.

Разом з блоком соціально-економічної трансформації зазначені складові та взаємозв'язки між ними з позиції впливу стейкхолдерів на впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємств, а також зворотного впливу реалізації заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу на різного рівня стейкхолдерів формують систему організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності суб'єктів господарювання.

Діагностичний блок направлений на визначення поточної ситуації щодо соціально-екологічної відповідальності на підприємстві, оцінку потенціалу

підприємства щодо впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності, і визначення стратегій соціально-екологічної відповідальності бізнесу, на що додатково впливає рівень соціально-екологічної безпеки регіону, де розташоване підприємство.

Разом з тим, необхідно зазначити, що на поточний рівень соціально-екологічної відповідальності бізнесу впливають різного роду стейкхолдери – внутрішні та зовнішні. Як було раніше відмічено, до внутрішніх стейкхолдерів відносимо працівників підприємства, які є технологічним персоналом компанії, адміністративний персонал, а також власників – акціонерів. При цьому акціонерами виступають особи, які вклали інвестиції в підприємство шляхом придбання акцій цього бізнесу. Акціонери зацікавлені в збільшенні грошової оцінки компанії, оскільки грошова оцінка безпосередньо впливає на дивіденди акціонерів та вартість їх акцій [195].

На поточний рівень СЕВП впливає адміністративний персонал, який приймає рішення стосовно заходів та програм соціально-екологічної відповідальності, які будуть впроваджені на підприємстві. Крім того певний вплив на рівень соціально-екологічної відповідальності підприємства має і технологічний персонал компанії, який дотримується встановлених вимог і виконує поставлені задачі. Що стосується акціонерів, вони приймають участь лише в стратегічному плануванні, а не в виконанні оперативних задач, тож на поточний рівень соціально-екологічної відповідальності бізнесу вони не впливають (рис. 3.1).

До зовнішніх стейкхолдерів належить місцева громада (яка окрім іншого включає неурядові організації та засоби масової інформації), органи місцевого самоврядування та органи державної влади, які формують блок «органи влади», споживачі та підприємства-конкуренти.

Серед окреслених зовнішніх стейкхолдерів на поточний рівень соціально-екологічної відповідальності бізнесу впливають органи влади через систему екологічних податків та штрафів за порушення законодавства щодо охорони природного середовища. Крім того місцева громада впливає на обсяг твердих

відходів, що надходять у навколишнє середовище, а також обсяг викидів та скидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря та водний басейн. Так, через мітинги та протести місцева громада може добитися зменшення обсягів забруднюючих речовин через впровадження захисних заходів на підприємстві.

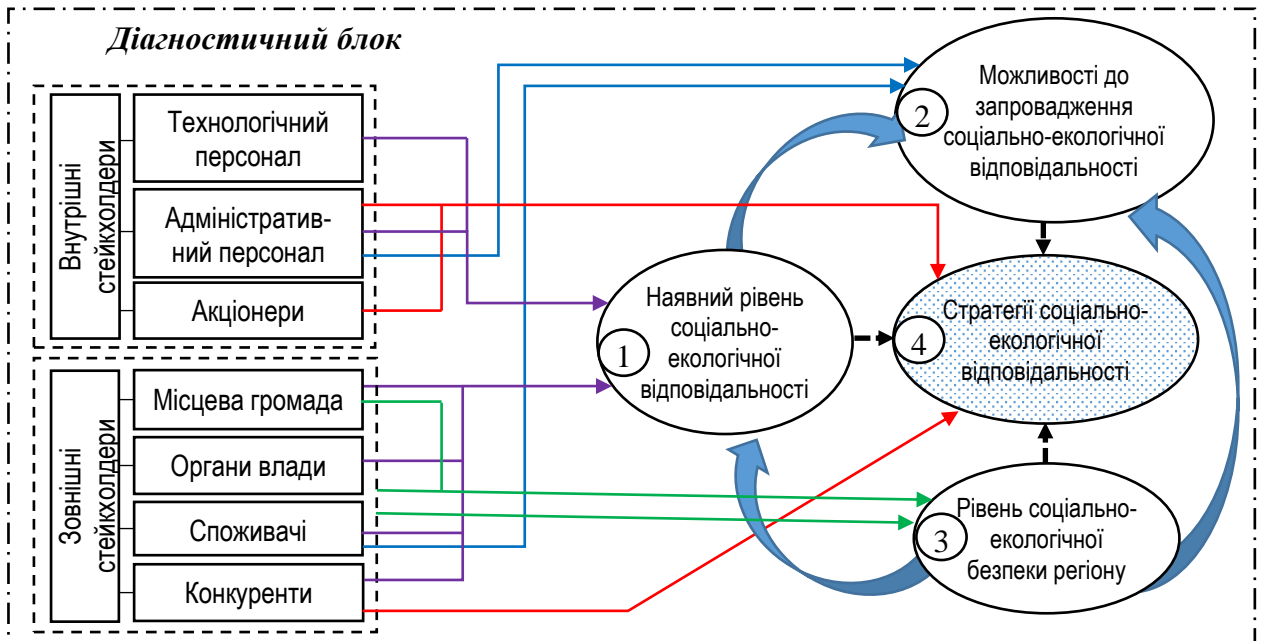

Рисунок 3.1 – Діагностичний блок в системі організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємства (розроблено автором)

Конкуренти та споживачі можуть спонукати підприємство до збільшення витрат на дослідження та розробки у технологічній сфері, які стосуються запобігання утворення відходів виробництва. Також діяльність фірм-конкурентів може спонукати підприємство до проведення додаткового навчання технологічного та адміністративного персоналу (здіяння більшої кількості працівників в тренінгах та навчанні) у напрямку екологізації виробництва. Такі стейкхолдери як споживачі мають право вимагати наявності нефінансової звітності підприємства та запровадження соціально-екологічної відповідальності бізнесу на постійній основі.

На рівень соціально-екологічної безпеки регіону мають вплив органи влади через встановлення вимог до рівня викидів та скидів забруднюючих

речовин від промислової діяльності, а також місцева громада, яка вправі вимагати від підприємства-забруднювача дотримання екологічних норм, тим самим може впливати на рівень соціально-екологічної безпеки регіону.

Визначення можливостей підприємства до запровадження соціально-екологічної відповідальності, а також наявного рівня соціально-екологічної відповідальності суб'єкта господарювання (з урахуванням рівня соціально-екологічної безпеки регіону) дозволяють вибрати стратегію соціально-екологічної відповідальності бізнесу.

Блок вибору стратегії соціально-екологічної відповідальності бізнесу враховує вплив стейкхолдерів різного рівня. Як було зазначено в розділі 2.3 (табл. 2.29), вплив зовнішніх та внутрішніх стейкхолдерів може бути різний для кожної конкретної стратегії: визначальним, значним, незначним або взагалі може бути відсутнім. При цьому на вибір стратегії соціально-екологічної відповідальності значний вплив мають такі внутрішні стейкхолдери, як адміністративний персонал, який приймає рішення щодо перспективного напрямку розвитку фірми. Крім того акціонери опосередковано впливають на вибір стратегії через участь у корпоративному управлінні. На вибір стратегічних альтернатив впровадження соціально-екологічної відповідальності бізнесу впливають внутрішні стейкхолдери, в тому числі акціонери, а також такі зовнішні стейкхолдери як місцева громада, фірми-конкуренти, з огляду на яких підприємство обирає ту чи іншу стратегію свого подальшого розвитку.

Наступна частина організаційної складової системи соціально-екологічної відповідальності підприємства – це блок впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу. В зазначеному блоці розрізняємо дві складові: організаційно-економічні заходи та інституціональне забезпечення. До організаційно-економічних заходів відносимо наступні:

- міжсекторне партнерство в системі забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу;

- формування нефінансової звітності підприємства (звіту з соціально-екологічної відповідальності);
- диверсифікація ресурсів виробництва;
- менеджмент якості та екологічна сертифікація продукції;
- підвищення рівня екологічності техніки та технології виробництва.

Серед економічних інструментів виокремлюємо такі:

1) економічні стимули, в тому числі:

- податкові пільги для підприємств, що впроваджують принципи соціально-екологічної відповідальності;
- система соціальної мотивації;

2) джерела фінансування заходів щодо соціально-екологічної відповідальності бізнесу, в тому числі:

- партисипативне фінансування заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу;
- формування фонду сприяння соціально-екологічної відповідальності бізнесу (рис. 3.2).

Розглянемо більш детально наведені складові.

Міжсекторне партнерство – це соціальне партнерство між державою, бізнесом та суспільством, в основу якого покладено процес комунікації між його учасниками [47]. Сутність міжсекторного партнерства при цьому полягає в забезпеченні ефективної роботи всіх основних учасників з метою забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу, при цьому основною перевагою міжсекторного партнерства є підвищення ефективності впроваджених заходів через консолідацію можливостей і ресурсів представників кожного з трьох секторів: державного, приватного та громадського. Зазначене поняття ширше за поняття державно-приватне партнерство, адже додатково до взаємодії бізнесу та держави у міжсекторному партнерстві визначну роль відіграє вплив громади як зовнішнього стейкхолдери.

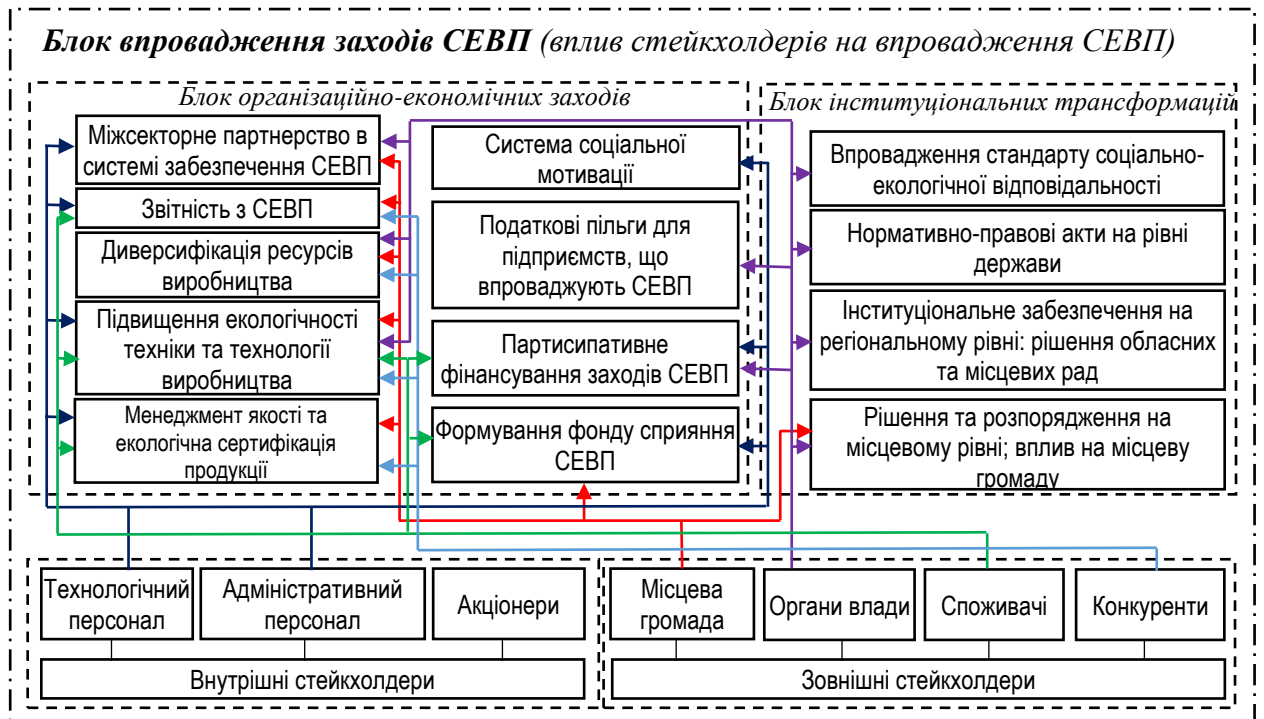

Рисунок 3.2 – Блок впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності підприємства (розроблено автором)

Рішення щодо складання нефінансової звітності приймає керівництво підприємства. На дане рішення можуть опосередковано впливати споживачі, які відслідковують наявність нефінансової інформації щодо діяльності підприємства.

Впровадження менеджменту якості, а також екологічна сертифікація продукції здійснюється на підприємстві у відповідності до нормативно-правової бази. Дотримання чинного законодавства має гарантуватися державою, і в разі порушення, на підприємство чекають відповідні санкції. Проте на сьогоднішній день українське законодавство фактично встановило мінімальний рівень соціальної, в тому числі соціально-екологічної відповідальності бізнесу. Каталізатором змін нормативно-правової бази в напрямку забезпечення більш високого рівня соціально-екологічної відповідальності можуть виступати споживачі, а також місцева громада шляхом подання петицій до відповідних органів влади. Рішення щодо застосування менеджменту якості та екологічної сертифікації, які не

закріплені нормативно-правовою базою, приймає керівництво підприємства. Крім того, якщо фірма-конкурент застосовує міжнародні стандарти якості, тим самим вона спонукає і інші підприємства до аналогічних дій.

Важливим аспектом сертифікації та звітування на предмет відповідності принципам і стандартам соціально-екологічної відповідальності бізнесу є необхідність що підприємства змушені проводити комплексний моніторинг всієї соціально-економічної діяльності підприємства, в тому числі витрат на забезпечення соціальних гарантій персоналу (заробітна плата, охорона праці, навчання, атестація, медична допомога, лікування, працевлаштування та компенсації для працівників, звільнених у зв'язку з реструктуризацією організації тощо), на досягнення необхідної якості продукції (сировини, інноваційних технологій виробництва і контролю, рівня кваліфікації персоналу), на охорону навколишнього середовища і на заходи щодо раціонального використання природних ресурсів. Така оцінка є корисною для адміністрації, персоналу, органів влади, місцевої громади та інших зацікавлених осіб. Значний вплив на подальше впровадження принципів соціально-екологічної відповідальності може здійснити прийняття Національної концепції розвитку соціальної відповідальності бізнесу [56].

Такий організаційний захід, як диверсифікація ресурсів виробництва, особливо актуальний саме у сфері теплоенергетики. Заміна вичерпних паливних енергоресурсів на відновлювальні (вітер, сонячна енергія, біомаса тощо), дозволить збільшити енергонезалежність та енергобезпеку країни.

Підвищення екологічності техніки та технології виробництва в цілому, означає застосування більш сучасних ресурсозберігаючих технологій, нової техніки на противагу застарілої, яка створює значну частину відходів, а також самого процесу виробництва з дотриманням екологічних стандартів. Рішення щодо підвищення екологічності техніки та технології виробництва приймає керівництво підприємства. Місцева громада може опосередковано впливати на дане рішення через засоби масової інформації. Споживачі також можуть впливати на підвищення екологічності виробництва, приймаючи рішення

стосовно того чи купувати неекологічну продукцію даного підприємства. Органи влади також можуть спонукати підприємство до відповідних змін у техніці і технологіях, встановлюючи відповідні екологічні норми і нормативи. Упровадження таких змін фірмою-конкурентом надає їй конкурентні переваги в очах споживачів, і відповідно інше підприємство буде змушене робити відповідні зміни, щоб залишитися на даному ринку продукції та послуг.

Тепер розглянемо складову економічних заходів системи соціально-екологічної відповідальності бізнесу. Дана складова включає джерела фінансування та економічні стимули.

Фінансування заходів щодо забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу можливе з декількох джерел: власні кошти підприємства (нерозподілений прибуток), державні кошти, кошти міжнародних фондів та грантів.

Так, партисипативне фінансування [79] заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу передбачає механізм часткового фінансування програм та заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу за рахунок внеску місцевої громади, споживачів (наприклад, через екологічну націнку до ціни товару), місцевої влади та самого підприємства. Крім того, до фінансування зазначених програм і заходів можуть долучатися міжнародні неурядові організації та міжнародні фонди. Так, наприклад, Програма розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» пропонує малі гранти місцевим сільським громадам на запровадження міні-проектів соціального та екологічного спрямування (проект з газопостачання, створення водогону, проведення заходів з енергоефективності, встановлення твердопаливних котлів, сонячних батарей тощо), за яких передбачається механізм партисипативного фінансування: не менше 5% від усієї суми бюджету проекту має покрити громада самостійно, 45% фінансується з місцевого бюджету, решта – Програмою розвитку ООН. В результаті зменшується рівень патерналізму в суспільстві, члени громади стають більш соціально активними [155].

Джерелом фінансування заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу може бути фонд сприяння соціально-екологічної відповідальності бізнесу (спеціальний фонд подібний до єдиного соціального внеску), метою якого є акумуляція коштів на заходи щодо забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємства. Крім того частина сплаченого екологічного податку могла б повертатися на підприємство для фінансування заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу.

Компенсаційними виплатами працівникам є грошові виплати понад заробітну плату для відшкодування матеріальних витрат, пов'язаних з виконанням ними трудових чи інших передбачених законом обов'язків [30]. Зокрема, керівництво підприємства може надавати компенсаційні виплати працівникам за роботу в шкідливих для здоров'я умовах праці.

До економічних стимулів для підприємств, які реалізують систему соціально-екологічної відповідальності, належать податкові пільги, а також система соціальної мотивації. При цьому система соціальної мотивації відноситься до внутрішньої складової соціально-екологічної відповідальності бізнесу.

Податкові пільги може надавати держава та місцеві органи влади у разі впровадження підприємством програм та заходів соціально-екологічної відповідальності. Це можуть бути, наприклад, зменшення ставки податку на прибуток або ж застосування окремого виду зборів на зразок єдиного соціального внеску за зменшення підприємством викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря та воду, а також за скорочення обсягів твердих відходів.

Система соціальної мотивації є по суті непрямую матеріальною мотивацією і включає соціальний пакет та соціальні програми. Соціальний пакет – це набір соціальних пільг і додаткових (необов'язкових) благ, що надаються компанією співробітникам та направлені на забезпечення комфортних умов праці, культурний розвиток та організацію дозвілля працівників, підтримку їх здоров'я тощо. У системі загальної винагороди

соціальний пакет представляє собою інструмент непрямой дії (грошові виплати надаються не самому співробітнику, а третій стороні, що надає послуги) [50]. Соціальний пакет – це фінансові, матеріальні та нематеріальні блага, які працівник може отримати від підприємства для підвищення рівня свого життя. До нього входять соціальні пільги та соціальні виплати [23]. Рішення щодо впровадження соціального пакету на підприємстві приймає керівництво компанії. Разом з тим, працівники підприємства можуть впливати на керівництво щодо надання їм соціального пакету.

Соціальні програми – це програми підприємства у сфері соціально-трудових відносин. Наприклад, у сфері розвитку персоналу соціальна програма може включати такі складові: навчання та професійний розвиток працівників; створення умов для відпочинку; залучення працівників до прийняття управлінських рішень, тощо. У сфері охорони здоров'я та безпеки праці соціальна програма передбачає медичне обслуговування працівників, профілактику професійних захворювань, а також покращення санітарно-гігієнічних умов праці, охорону праці і техніку безпеки на виробництві. Ці програми прямо або опосередковано можуть включати елементи соціально-екологічної відповідальності, що стосуються санітарно-гігієнічних умов праці на робочих місцях. Програми у сфері соціально-відповідальної реструктуризації включають сприяння у працевлаштуванні та професійну перепідготовку кадрів, а також компенсаційні виплати працівникам, що підлягають скороченню [16].

Блок інституціонального забезпечення передбачає зміни в економічній та екологічній політиці держави, впровадження норм і стандартів. Зокрема, в Україні досі не прийнятий стандарт соціальної відповідальності, тобто на державному рівні немає нормативно-правової бази, яка б регулювала питання соціальної та соціально-екологічної відповідальності бізнесу. Впровадження стандарту соціально-екологічної відповідальності є вкрай важливим завданням на шляху до реалізації принципів соціально-екологічної відповідальності бізнесу. При цьому державні нормативно-правові акти, а

також рішення обласних рад повинні забезпечувати реалізацію даного стандарту. Рішення та розпорядження на місцевому рівні повинні повністю відповідати зазначеному стандарту. Блок інституціонального забезпечення регулюється органами влади (як державної, так і місцевої), хоча зазначені аспекти закріплюються, перш за все, на державному рівні.

З точки зору організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу важливим є механізм взаємного впливу стейкхолдерів різного рівня ієрархії на підприємство та підприємства на стейкхолдерів. Саме погляд на двосторонній вплив стейкхолдерів дозволяє вважати основним бенефіціаром від впровадження соціально-екологічної відповідальності не лише громаду, а і саме підприємство. Причому йдеться не лише про опосередковані, але й прямі ефекти для підприємства в економічній сфері. Зазначені ефекти можуть бути у вигляді економії витрат в результаті відсутності чорного піару та нечесної конкуренції, погашення конфліктів в ЗМІ, зменшення судових витрат, збільшення клієнтської бази, і відповідно зростання обсягів продажів. Крім того, впровадження соціально-екологічної відповідальності може стати основою конкурентних переваг підприємства, а також елементом створення бар'єрів для входження в галузь інших фірм-конкурентів.

Зазначені складові утворюють блок соціально-економічної трансформації, який впливає на економічну складову системи забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу (рис. 3.3).

Мотиваційна складова впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу, на відміну від традиційного розуміння переваг включає збільшення фінансово-економічного результату підприємства. При цьому ми розглядаємо соціально-екологічну відповідальність не лише як етичну поведінку у відповідь на запити зовнішніх стейкхолдерів, а як потік інвестицій, який має конкретний строк повернення та ефективності.

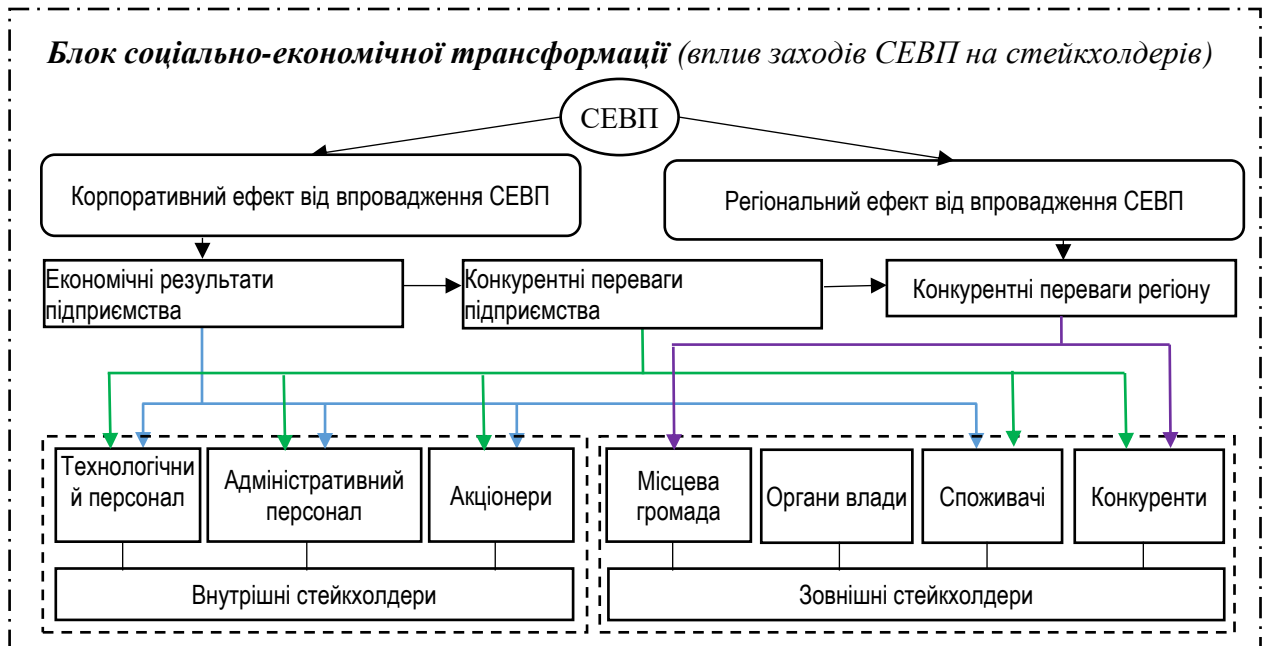

Рисунок 3.3 – Блок соціально-економічної трансформації (розроблено автором на основі [219])

Треба також відмітити, що державна політика, яка базується на необхідності «пожертви» підприємства у вигляді запровадження програм соціально-екологічної відповідальності бізнесу, не дає бажаних результатів, адже наразі далеко не всі підприємства проводять навіть разові заходи у цій сфері.

Більш дієвою є інформаційна компанія з боку держави та неурядових організацій, яка б доводила економічну ефективність соціально-екологічної відповідальності бізнесу, і висвітлювала ефекти від впровадження таких заходів для підприємства. Керівництво підприємства мало б змогу побачити, що грошові кошти, витрачені на заходи соціально-екологічної відповідальності – можуть розглядатися як інвестиції, які окупаються з часом та приносять позитивні ефекти.

При цьому необхідно зауважити про наявність зворотного впливу соціально-екологічної відповідальності бізнесу на внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів (рис. 3.4).

Так, приріст прибутку підприємства впливає на дивіденди акціонерів,

доходи топ-менеджерів та на заробітну плату іншого персоналу.

Збільшення гудвілу, і відповідно підвищення конкурентних переваг підприємства впливає на внутрішніх стейкхолдерів, а також на конкурентів, які можуть втратити частину ринку через заходи з соціально-екологічної відповідальності.

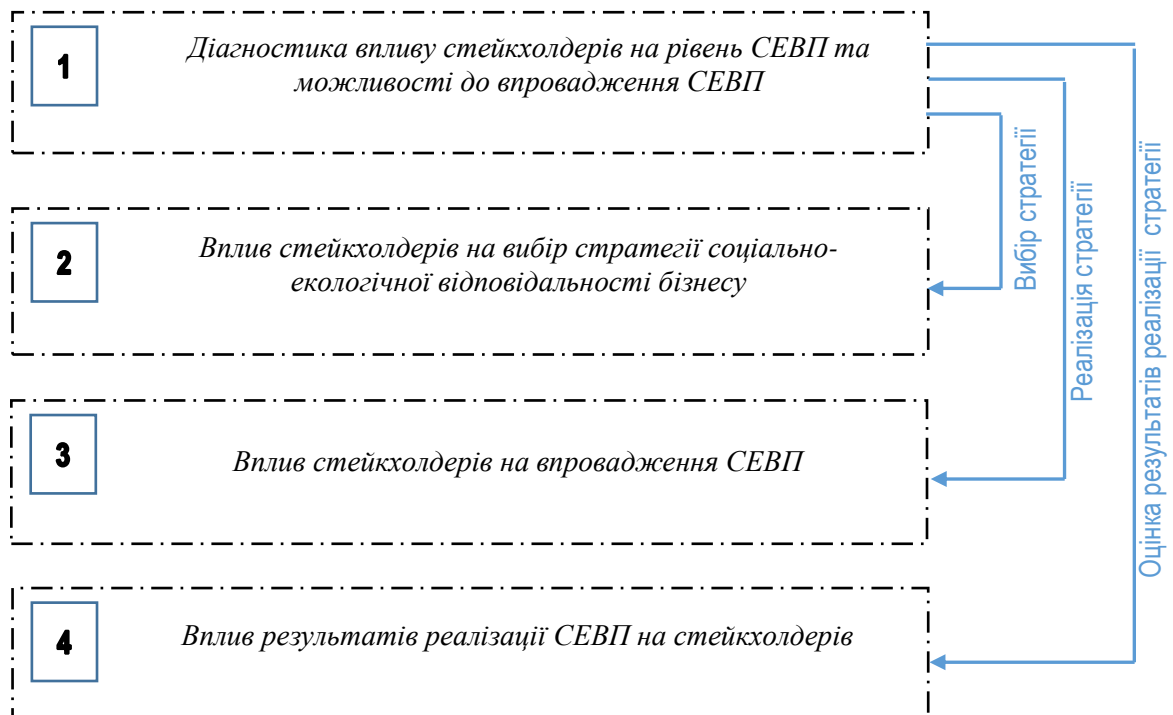

Рисунок 3.4 – Алгоритм оцінки результатів реалізації стратегії соціально-екологічної відповідальності на підприємстві (розроблено автором)

Регіональний ефект, який проявляється у збільшенні конкурентних переваг регіону, має вплив на зовнішніх стейкхолдерів, в першу чергу, на громаду, добробут якої покращується за рахунок розвитку інфраструктури та поліпшення екологічних умов проживання в регіоні.

Зазначені блоки системи організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу об'єднуються у цілісний механізм прямими й зворотними зв'язками, які визначають напрями і характер взаємодії всередині системи.

Виявлення взаємозв'язків у системі організаційно-економічного

забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу надасть можливість приймати обґрунтовані рішення, що стосуються екологічно-сталого розвитку підприємства.

3.2 Соціально-економічна ефективність впровадження системи соціально-екологічної відповідальності підприємства

Впровадження соціально-екологічної відповідальності бізнесу має два види ефектів: корпоративний та регіональний (рис. 3.5). Корпоративний ефект розглядається як внутрішній ефект підприємства, який виникає внаслідок впливу заходів з соціально-екологічної відповідальності бізнесу на фінансові результати роботи підприємства. У свою чергу, підвищення рівня соціально-екологічної відповідальності підприємства позитивно впливає на соціально-екологічну безпеку регіону. Це проявляється у зменшенні екологічного навантаження на навколишнє середовище та попередження еколого-економічних збитків. Цей ефект визначається нами як регіональний.

Корпоративний ефект від впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу має декілька складових (рис. 3.5).

Корпоративний ефект проявляється у вигляді:

- 1) зменшення екологічних податків та штрафів в результаті впровадження програм та заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу. В результаті спостерігається зменшення витрат, що призводить до збільшення прибутку підприємства;
- 2) зменшення рентних платежів, а саме зменшення плати за такі природні ресурси, як паливні, через часткову заміну цих ресурсів на відновлювальні з метою виробництва електроенергії підприємствами теплоенергетики. Зменшення рентних платежів означає зниження операційних витрат, що в свою чергу призводить до збільшення прибутку підприємства;

Рисунок 3.5 – Економічні результати від впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємства (розроблено автором)

- 3) зменшення внутрішнього еколого-економічного збитку, тобто збитку, який підприємство наносить самому собі через підвищення захворюваності персоналу підприємства, підвищенні зносу основних фондів тощо. Внутрішній еколого-економічний збиток підприємства включає додаткові операційні витрати та втрати доходу, що призводять до втрат частини прибутку;
- 4) зростання гудвілу підприємства. У Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» [1] гудвіл розглядається як «нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між балансовою вартістю активів підприємства та його звичайною вартістю, як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на

ринку товарів (робіт, послуг) нових технологій і т. п.» Вартість гудвілу не підлягає амортизації і не враховується у валових витратах платника податку. Так, до елементів гудвілу належать: накопичений діловий досвід, гарна репутація підприємства, вигідне економіко-географічне розташування, висококваліфіковані співробітники та менеджмент, добре налагоджена система управління підприємством, а також інші фактори, які впливають на прибутковість підприємства і його вартість [19; 24; 126]. Зростання гудвілу підприємства – це непрямий матеріальний ефект, який в подальшому проявляється в збільшенні обсягів продажу та зростанні прибутку підприємства.

При цьому необхідно зазначити, що зростання гудвілу підприємства призводить до підвищення прибутку підприємства в умовах конкурентного середовища. В даному разі споживачі мають змогу прийняти рішення стосовно придбання товарів та послуг у фірми, яка впроваджує соціально-екологічну відповідальність бізнесу. Це стосується і підприємств теплоенергетики, адже у разі, якщо ринок є конкурентним (як наприклад, у країнах Західної Європи), споживач має змогу обрати компанію-виробника електроенергії, яка додержується принципів соціально-екологічної відповідальності бізнесу. Наявна практика країн західної Європи демонструє доцільність такого підходу (див. розділ 1.3).

Корпоративний ефект проявляється також через підвищення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання. Цей ефект проявляється для внутрішніх стейкхолдерів у вигляді прямого матеріального заохочення працівників (премії, бонуси тощо) та зростання дивідендів акціонерів. Крім того, збільшення конкурентоспроможності певного підприємства означає відносне зниження конкурентоспроможності фірм-конкурентів через захоплення підприємством більшої частини ринку.

Регіональний ефект впровадження соціально-екологічної відповідальності бізнесу є зовнішнім ефектом стосовно підприємства (рис. 3.5). Він проявляється у зростанні валового регіонального продукту.

Валовий регіональний продукт (ВРП) – це сума доданої вартості усіх видів економічної діяльності. При цьому зростання валового регіонального продукту відбувається завдяки підвищенню рівня соціально-екологічної безпеки регіону, що в свою чергу, впливає на підвищення конкурентоспроможності регіону. В результаті збільшується інвестиційна привабливість регіону, зростає інвестиційний потенціал території, і відповідно, збільшуються інвестиції в регіон.

Ще однією складовою регіонального ефекту можна вважати попередження зовнішнього еколого-економічного збитку в регіоні. Під зовнішнім еколого-економічним збитком розуміємо зовнішні негативні екстерналії господарської діяльності, пов'язані з забрудненням навколишнього середовища, у тому числі збиток від погіршення здоров'я місцевої громади, додаткові витрати на ліки та оздоровлення її мешканців, додаткові витрати на утримання об'єктів житлово-комунальної сфери в умовах забруднення довкілля тощо [7]. В результаті попередження зовнішнього еколого-економічного збитку в регіоні зменшуються додаткові витрати та підвищуються доходи місцевих бюджетів та домогосподарств.

Попередження зовнішнього еколого-економічного збитку сприяє підвищенню рівня соціально-екологічної безпеки регіону, під яким розуміється рівень стійкості та захищеності регіону від руйнівного антропогенного навантаження та надмірного використання природних ресурсів, який досягається шляхом дотримання норм чинного екологічного законодавства та інституціональним забезпеченням реалізації екологічних прав та свобод громадян [5]. Рівень соціально-екологічної безпеки регіону може бути оцінений з використанням моделі «pressure-state-response» [116].

Ще однією складовою регіонального ефекту є залучення трудових ресурсів в регіон через імміграцію. Очікувати зростання трудової імміграції в регіон можна саме в результаті підвищення рівня соціально-екологічної безпеки регіону, а отже покращення рівня життя його населення.

Зазначені вище складові регіонального ефекту від впровадження

соціально-екологічної відповідальності підприємства впливають на підвищення його конкурентоспроможності, що в подальшому проявляється в зростанні валового регіонального продукту. Зростання валового регіонального продукту означає збільшення доходів місцевих бюджетів, а отже і бюджетних витрат на утримання соціальної сфери та розвиток економіки регіону [81]. Зростання валового регіонального продукту впливає на зовнішніх стейкхолдерів. Крім того, варто зауважити, що на конкурентоспроможність регіону впливає конкурентоспроможність підприємств, розташованих на даній території, а конкурентоспроможність підприємств, в свою чергу, зростає в результаті корпоративного ефекту від впровадження соціально-екологічної відповідальності бізнесу.

Таким чином, пропонуємо оцінювати ефективність системи соціально-екологічної відповідальності бізнесу через ці два види ефектів – корпоративний та регіональний.

Ефективність системи соціально-екологічної відповідальності підприємства ($E_{\text{СЕВП}}$) пропонується вимірювати за формулою:

$$E_{\text{СЕВП}} = \frac{\Delta E_1 + \Delta E_2 + \Delta E_3 + \Delta E_4}{C_{\text{СЕВП}}}, \quad (3.1)$$

де ΔE_1 – ефект у вигляді приросту прибутку підприємства в результаті зменшення екологічних податків та штрафів, гр.од.;

ΔE_2 – ефект у вигляді приросту прибутку підприємства в результаті зменшення рентних платежів, гр.од.;

ΔE_3 – ефект у вигляді приросту прибутку підприємства в результаті зменшення внутрішнього еколого-економічного збитку, гр.од.;

ΔE_4 – ефект у вигляді приросту прибутку підприємства в результаті зростання гудвілу підприємства, гр.од.;

$C_{\text{СЕВП}}$ – витрати підприємства на програми та заходи щодо підвищення рівня соціально-екологічної відповідальності, гр.од.

Ефективність системи соціально-екологічної відповідальності в регіоні (E_R), у свою чергу, пропонуємо визначати за формулою:

$$E_R = \frac{\Delta \text{ВРП}_1 + \Delta \text{ВРП}_2 + \Delta \text{ВРП}_3 + \Delta \text{ВРП}_4}{C_{\text{СЕВП}}}, \quad (3.2)$$

де $\Delta \text{ВРП}_1$ – приріст ВРП в результаті підвищення рівня соціально-екологічної безпеки регіону, гр.од.;

$\Delta \text{ВРП}_2$ – приріст ВРП в результаті зростання інвестицій у регіон, гр.од.;

$\Delta \text{ВРП}_3$ – приріст ВРП в результаті зростання трудової імміграції у регіон, гр.од.;

$\Delta \text{ВРП}_4$ – приріст ВРП в результаті попередження зовнішнього еколого-економічного збитку в регіоні, гр.од.

Розроблений підхід дозволяє визначити вплив заходів з підвищення рівня соціально-екологічної відповідальності бізнесу одночасно на економіку самого підприємства та на розвиток соціально-економічної системи регіону.

Разом з тим, не всі вище наведені фактори прямо впливають на корпоративний чи регіональний ефекти. Так, такий актив як гудвіл опосередковано впливає на фінансові результати підприємства. Підвищення ділової репутації фірми збільшує обсяг продажів і відповідно дохід від реалізації, а отже і прибуток підприємства. Наявність зв'язку між гудвілом та фінансовими результатами фірми підтверджують дослідження [51; 150].

Таким чином, ефективність впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу, які впливають на гудвіл підприємства (E_G) пропонуємо розраховувати за формулою:

$$E_G = \frac{\Delta G}{\Delta I_{\text{СЕВТ}}}, \quad (3.3)$$

де ΔG – зміна вартості гудвілу підприємства, гр.од.;

$\Delta I_{\text{СЕВТ}}$ – зміна рівня соціально-екологічної відповідальності підприємства, який вимірюється через $I_{\text{СЕВТ}}$, %.

При цьому рівень соціально-екологічної відповідальності підприємства пропонуємо вимірювати через запропонований в розділі 2.2 інтегральний індекс соціально-екологічної відповідальності підприємства.

Аналіз залежності вартості гудвілу підприємства від інтегрального індексу соціально-екологічної відповідальності підприємства доцільно проводити з урахуванням лагу часу, через який даний вплив проявляється. Застосовуючи метод розподіленого лагу розрахуємо, як змінюються показники гудвілу з урахуванням лагу часу в один, два, три, чотири і п'ять років. Приклад розрахунку залежності гудвілу підприємства від інтегрального індексу соціально-екологічної відповідальності для компанії EDF наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Аналіз залежності гудвілу підприємства від інтегрального індексу соціально-екологічної відповідальності для EDF

Лаг часу	y	y-1	y-2	y-3	y-4	y-5
Функціональна залежність	$y = -12823x + 15922$	$y = -20433x + 19538$	$y = -12770x + 16218$	$y = 24577x - 281,65$	$y = 18429x + 2016,9$	$y = 10309x + 5461,8$
R^2	0,1742	0,2974	0,1099	0,7833	0,9446	0,5278
Коефіцієнт кореляції	-0,41741	-0,54537	-0,33153	0,88504	0,97192	0,72649

Згідно аналізу, наведеному в табл. 3.1, найбільший коефіцієнт кореляції між гудвілом підприємства та інтегральним індексом соціально-екологічної відповідальності спостерігається при врахуванні лагу часу в чотири роки. При цьому лаг часу в п'ять років значно зменшує коефіцієнт кореляції. Так для компанії EDF коефіцієнт кореляції з лагом часу в чотири роки становить 0,97, а з лагом часу в п'ять років – 0,73 (рис. 3.6).

Функціональна залежність вартості гудвілу підприємства від інтегрального індексу соціально-екологічної відповідальності для компанії EDF з лагом в чотири роки наведена на рис. 3.7.

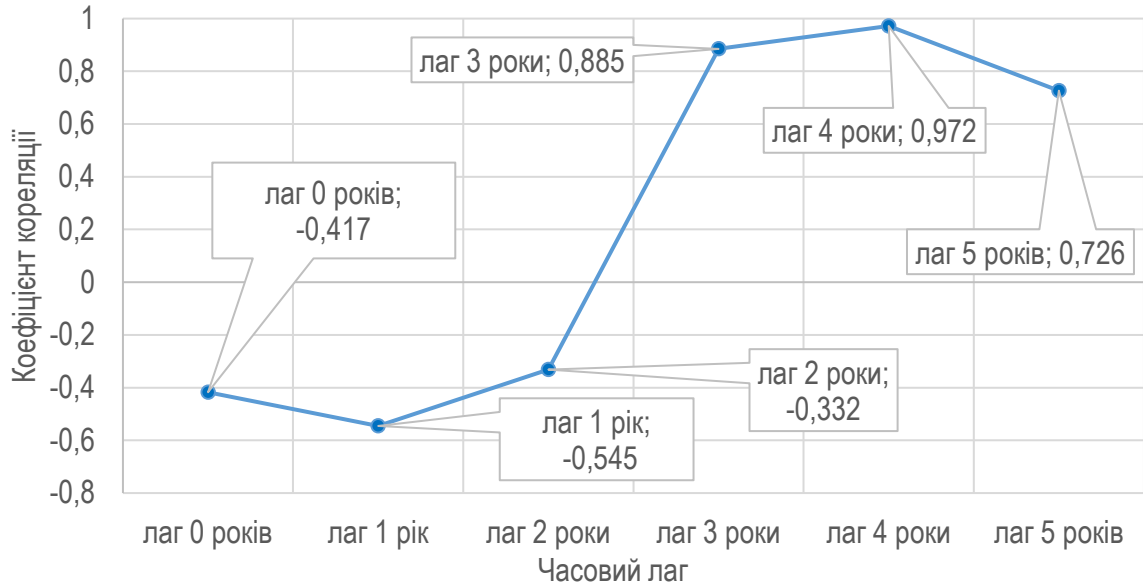

Рисунок 3.6 – Коефіцієнт кореляції залежності вартості гудвілу підприємства від індексу соціально-екологічної відповідальності для компанії EDF

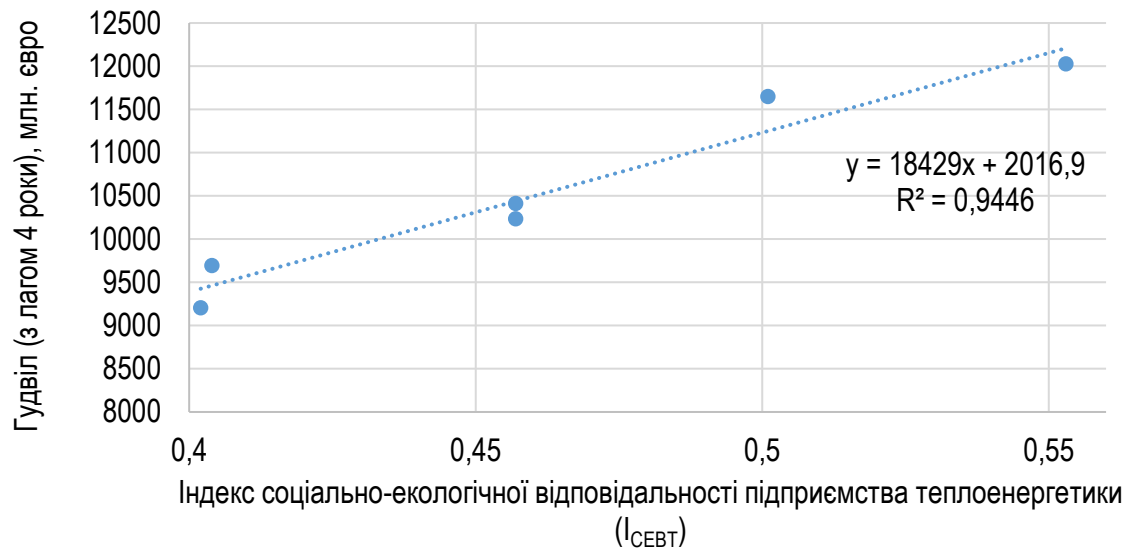

Рисунок 3.7 – Кореляційно-регресійна залежність вартості гудвіла підприємства від індексу соціально-екологічної відповідальності для компанії EDF з чотирирічним часовим лагом

Провівши кореляційний аналіз залежності гудвілу підприємства від індексу соціально-екологічної відповідальності для деяких теплоенергетичних компаній Європи, можемо зробити висновок, що лаг часу в чотири роки відповідає найбільшому коефіцієнту кореляції (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Результати кореляційного аналізу залежності гудвілу підприємства від індексу соціально-екологічної відповідальності для деяких теплоенергетичних компаній Європи

Назва компанії	Коефіцієнт кореляції з урахуванням лагу часу в 3 роки	Коефіцієнт кореляції з урахуванням лагу часу в 4 роки
EDF	0,885	0,972
Fortum	0,622	0,902
E.ON	0,709	0,863
Engie	0,726	0,855
Vattenfall	0,516	0,564
RWE	0,507	0,830
Середнє значення	0,661	0,831

Зведені результати емпіричного дослідження впливу соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики країн Європейського Союзу на їх гудвіл наведені в Додатку В.

Таким чином, доведено наявність чотирирічного часового лагу між моментом здійснення соціально-екологічних ініціатив (вимірюється рівнем індексу $I_{\text{СЕВТ}}$) та моментом прояву корпоративного ефекту у вигляді збільшення гудвілу підприємства, представленому в статистичній звітності. Це дозволило емпірично підтвердити наявність не лише репутаційних, а й фінансово-економічних мотивів у підприємств для реалізації заходів соціально-екологічної відповідальності підприємства, а саму соціально-екологічну відповідальність бізнесу пропонується розглядати як вагомий фактор збільшення вартості бізнесу. Це зміщує акценти у трактуванні соціально-екологічної відповідальності підприємства від вимушених (обумовлених

екологічним або трудовим законодавством) чи благодійно-іміджевих ініціатив до ефективної довгострокової стратегії, яка формує «нову якість» у відносинах зі стейкхолдерами, зменшує ризики, сприяє зростанню результативності бізнесу та відтворенню людського і природного капіталу.

3.3 Програмно-цільовий підхід в реалізації міжсекторного партнерства при впровадженні соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики

Серед підходів щодо забезпечення соціально-екологічної відповідальності суб'єктів господарювання можуть бути застосовані такі (рис. 3.8):

- 1) функціональний;
- 2) системний;
- 3) процесний;
- 4) інтеграційний;
- 5) адміністративний;
- 6) ситуаційний;
- 7) маркетинговий;
- 8) програмно-цільовий.

Функціональний підхід щодо заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу розглядає суб'єкт господарювання з точки зору основних його функцій, не вдаючись до змістовних подробиць. Для кожної структурної одиниці закріплені функції, які вона повинна виконувати в межах визначених компетенцій. Таким чином, управління соціально-екологічною відповідальністю бізнесу з позиції функціонального підходу розглядається як цілісний процес реалізації основних управлінських функцій, а саме планування, організації, мотивації, контролю, моніторингу та аналізу.

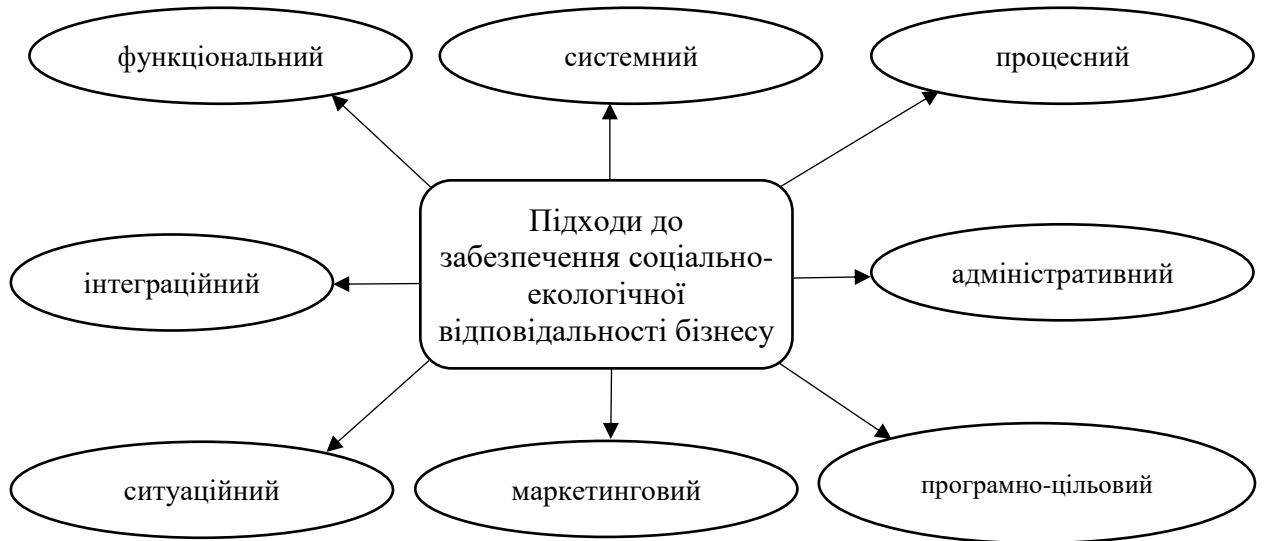

Рисунок 3.8 – Підходи до забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємства (розроблено автором на основі [68])

Серед недоліків функціонального підходу при його застосуванні для забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємства можна назвати такі:

- споживачем результатів діяльності підприємства зазвичай стає керівництво підприємства, а не всі стейкхолдери;
- високий рівень конкуренції між функціональними підрозділами не завжди сприяє вирішенню проблеми забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу;
- вузька спеціалізація окремих співробітників і підрозділів породжує міжфункціональні конфлікти тощо (на основі [54]).

З огляду на питання забезпечення соціально-екологічної відповідальності суб'єкта господарювання, ця функція може бути закріплена за одним або декількома структурними підрозділами і саме вони будуть відповідати за її реалізацію. Основним недоліком функціонального підходу з позиції соціально-екологічної відповідальності підприємства, залишається врахування інтересів виключно внутрішніх стейкхолдерів, залишаючи зовнішніх поза увагою.

Системний підхід в управлінні передбачає розгляд об'єкту управління як сукупності взаємопов'язаних елементів між собою та із зовнішнім середовищем. При цьому система розглядається як певна цілісність, що складається з взаємозалежних частин (елементів), кожна з яких вносить свій внесок в характеристику цілого, взаємодіє з іншими частинами. Відсутність хоча б одного елемента системи призводить до того, що система не буде працювати або буде працювати неправильно [130].

Системний підхід може бути застосований для забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємства у тому випадку, коли саме підприємство бачить свою місію не тільки в отриманні прибутку від виробничої та інших видів діяльності, але і в реалізації принципів сталого розвитку території, де воно функціонує. При цьому важливим є цільовий аспект – цілі підприємства в напрямку соціально-екологічної відповідальності, не повинні суперечити одна одній.

Особливу увагу потрібно приділити процесному підходу до управління соціально-екологічною відповідальністю підприємства. Для даного підходу характерне закріплення за кожною структурною одиницею підприємства виконання визначених бізнес-процесів. Основою процесного підходу є принцип регулювання послідовності виконуваних операцій. Організація процесів за своєю суттю є інструментом для здійснення контролю та координації тимчасових і просторових аспектів виконання завдань. При цьому під процесом розуміється завершена послідовність операцій, логічно взаємопов'язаних між собою, необхідних для обробки економічно значимого об'єкта [57]. З точки зору забезпечення соціально-екологічної відповідальності, процесний підхід можна застосувати для удосконалення систем очищення та уловлювання небезпечних речовин на підприємствах теплоенергетики.

Інтеграційний підхід до прийняття управлінських рішень щодо забезпечення соціально-екологічної відповідальності ставить за мету зміцнення зв'язків між окремими підсистемами та рівнями управління.

Найбільш ефективним є інтеграційний підхід в управлінні проектами, що забезпечують соціально-екологічну відповідальність бізнесу. Будь-які роботи в рамках виконання проекту повинні розглядатись в більш широкому контексті. Це передбачає створення на підприємстві інтегрованої системи управління проектами, яка повинна включати програмні та апаратні засоби, організаційну структуру та ключові інфраструктурні елементи.

Адміністративний підхід є одним з найбільш жорстких та бюрократизованих з точки зору забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу. Сутність даного підходу полягає в розробці та подальшому виконанні правил, норм, нормативів для регламентування діяльності структурних підрозділів. Адміністративні принципи управління в чистому вигляді для забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємства стають менш ефективними, наразі потрібне більш гнучке і різноманітне управління, засноване на системно-ситуаційному підході [130].

Ситуаційний підхід використовує різні методи прийняття управлінських рішень в залежності від ситуації, що склалася. Одним із головних принципів ситуаційного підходу є те, що динамічність організації, обумовлена безліччю змінних факторів як внутрішнього, так зовнішнього середовища, заперечує можливість застосування універсального методу ефективного управління. Ефективнішим вважається метод, що найбільшою мірою відповідає конкретній ситуації. Згідно ситуаційного підходу, процес управління організацією залежить від конкретних умов і ситуацій. Отже, основою управлінських рішень повинен бути аналіз різних ситуаційних чинників і їх впливу на функціонування компанії [55].

Задля забезпечення соціально-екологічної відповідальності суб'єктів господарювання ситуаційний підхід може бути використаний, наприклад, в рамках реалізації конкретного проекту, спрямованого на захист навколишнього середовища. Також ситуаційний підхід можна використовувати для покращення іміджу підприємства в короткостроковому періоді.

Імідж підприємства може бути покращений на основі маркетингового підходу. Маркетинговий підхід передбачає орієнтацію управління на споживача, а у випадку забезпечення соціально-екологічної відповідальності – на стейкхолдерів. Основою маркетингового підходу до управління є глибока і тривала прихильність до філософії, яка на першому місці завжди ставить споживача. Значимість маркетингового підходу полягає у формуванні нового образу мислення керівників, в основі якого лежить прагнення до максимального задоволення виявлених потреб споживачів. Використання маркетингу при прийнятті управлінських рішень дозволяє враховувати стан, динаміку попиту і кон'юнктури ринку, створює умови для пристосування виробництва до вимог ринку, сприяє формуванню сприятливого інвестиційного клімату [128].

Маркетинговий підхід може бути застосований при забезпеченні соціально-екологічної відповідальності суб'єктів господарювання з використанням інструментів соціального маркетингу. На думку Шталь Т. В., Тіщенко О. О. [133], соціальний маркетинг – це дослідження ринку не тільки з позиції окремого бізнесу, а всіх зацікавлених в успішному розвитку цього бізнесу сторін. Як ринковий інструмент, соціальний маркетинг здатний виявити ті «вузькі» місця в розвитку національної економіки, які не контролюються ринком в силу того, що в ряді галузей, таких як освіта, охорона здоров'я, виробляються «суспільні товари», які не завжди мають товарну форму.

Проведений аналіз підходів до прийняття управлінських рішень, що стосується соціально-екологічної відповідальності бізнесу, показує, що найбільш сприятливим для цих умов є програмно-цільовий підхід, який вбирає в собі більшість вище наведених підходів.

Більш детально зупинимось на можливостях використання програмно-цільового підходу до забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств. Зазначений підхід заснований на розробці програм, спрямованих на досягнення конкретних цілей, які чітко визначені керівництвом компанії.

Саме розробка цільових програм найбільш відповідає завданням природоохоронної діяльності. Ці завдання орієнтовані зазвичай на рішення конкретних екологічних проблем суб'єктів господарювання та окремих територій. Крім того, окремі природоохоронні заходи неможливо розробляти та здійснювати ізольовано один від одного в силу єдності та взаємозв'язку всіх сфер природокористування як елементів соціо-еколого-економічної системи [85].

Під програмно-цільовим підходом Стеченко Д. М. [113] розуміє набір дій, спрямованих на розробку, реалізацію та контроль виконання програм, основна відмінність яких полягає у використанні їх у якості основного об'єкта і первинної ланки при складанні бюджету та при управлінні соціально-економічними процесами в регіоні. На меті програмно-цільового підходу стоїть економічне обґрунтування використання ресурсів, підвищення ефективності виконання прийнятих рішень, робота з координації окремих функцій структурних підрозділів та інших стейкхолдерів задля спільних дій.

На думку Григоровича А. В., програмно-цільовий підхід, об'єднуючи елементи механізму управління, спрямований на реалізацію довгострокових цілей соціально-економічного розвитку на основі використання наявних ресурсів та за умови узгодження інтересів суб'єктів господарювання. У загальному плані логіка програмно-цільового методу передбачає наступну послідовність досягнення результату: «проблема – ціль – ресурси – організація – рішення (реалізація)» [26].

Серед основних відмінних рис програмно-цільового підходу до управління соціально-екологічною відповідальністю підприємств потрібно виокремити такі:

- індикативність програм соціально-екологічної відповідальності з точки зору змісту, черговості намічених заходів, термінів їх реалізації;
- системний характер основних цілей і завдань програм, націлених на забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу. Мається на увазі застосування системного підходу до формування і реалізації таких програм, ,

в яких в нерозривній єдності і взаємозв'язку враховуються і використовуються людські, матеріальні, природні, фінансові та інформаційні ресурси [132].

Можна виокремити вісім основних характеристик програмно-цільового підходу (табл. 3.3), які можуть бути використані при вирішенні завдань забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємства.

Таблиця 3.3 – Основні характеристики програмно-цільового підходу у вирішенні завдань забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємства (складено автором на основі [230])

№	Характеристика	Опис характеристики
1	2	3
1	Чітко визначена мета забезпечення СЕВП	В програмі СЕВП повинно бути визначено головну мету, а також цілі більш низького рівня. Вплив програми СЕВП необхідно оцінювати протягом тривалого періоду часу
2	Ретельний аналіз основних проблем впровадження СЕВП	Аналіз проблеми впровадження СЕВП проводиться на всіх рівнях управління. Він включає в себе набір сценаріїв з оцінкою потенційних ризиків. Аналіз забезпечує ідентифікацію проблем та класифікацію їх відповідно до пріоритетів
3	Застосування теорії змін до забезпечення СЕВП	Теорія змін дозволяє розробити основні припущення і гіпотези, які потрібні для розробки програми СЕВП
4	Розробка комплексу ініціатив з СЕВП	Розроблені ініціативи з СЕВП мають на меті досягнення системних змін в організації, можуть та повинні сприяти зміні політики підприємства в напрямку забезпечення СЕВП
5	Освітні заходи з питань СЕВП	Створення системи передачі знань та навичок для адаптації та мобілізації ресурсів з метою впровадження СЕВП
6	Власний внесок у дії щодо забезпечення СЕВП	Розробка та впровадження комплексу заходів СЕВП для зміцнення довіри до підприємства та його позиціонування на ринку
7	Розробка стратегії управління ресурсами з метою забезпечення СЕВП	Створення нових видів взаємовідносин зі стейкхолдерами, демонстрація реальних змін і економічної ефективності програм СЕВП

Продовження табл. 3.3

1	2	3
8	Створення прозорої системи звітності з СЕВП для внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів	Повинна бути розроблена єдина система звітності з СЕВП, яка дозволить усім зацікавленим сторонам мати доступ до необхідної інформації

Програмно-цільовий підхід до забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу реалізується у вигляді розробки та впровадження відповідних програм. Наведені вище характеристики можуть бути використані для розробки комплексу довготермінових програм забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу.

Основні етапи розробки довготермінових програм соціально-екологічної відповідальності наведені на рис. 3.9.

На першому етапі збирається інформація щодо поточного рівня соціальної активності підприємства. Далі ідентифікуються усі зацікавлені сторони (стейкхолдери) у вирішенні проблеми забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємства, та формулюється цільова група. На третій стадії розробляється стратегія програми соціально-екологічної відповідальності із застосуванням теорії змін. Четвертим етапом є оцінка кількісних та якісних характеристик впливу програми соціально-екологічної відповідальності підприємства в середньо- та довгостроковому періодах. На п'ятому кроці розробляється операційна структура, яка включає в себе комплекс заходів з реалізації зазначеної програми. Затвердження цієї структури і аналіз взаємодії зі стейкхолдерами проводиться на шостому етапі. Цей крок максимально пов'язаний з четвертим етапом, на якому робиться оцінка впливу програми на вирішення проблеми забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємства.

Наступним кроком має бути розробка показників якості та індикаторів впливу здійснених заходів на вирішення проблеми впровадження принципів

соціально-екологічної відповідальності на підприємстві. Заключним кроком в розробці довготермінових програм забезпечення соціально-екологічної відповідальності є проведення її аудиту. Результати аудиту стають вихідною інформацією для розробки наступної програми.

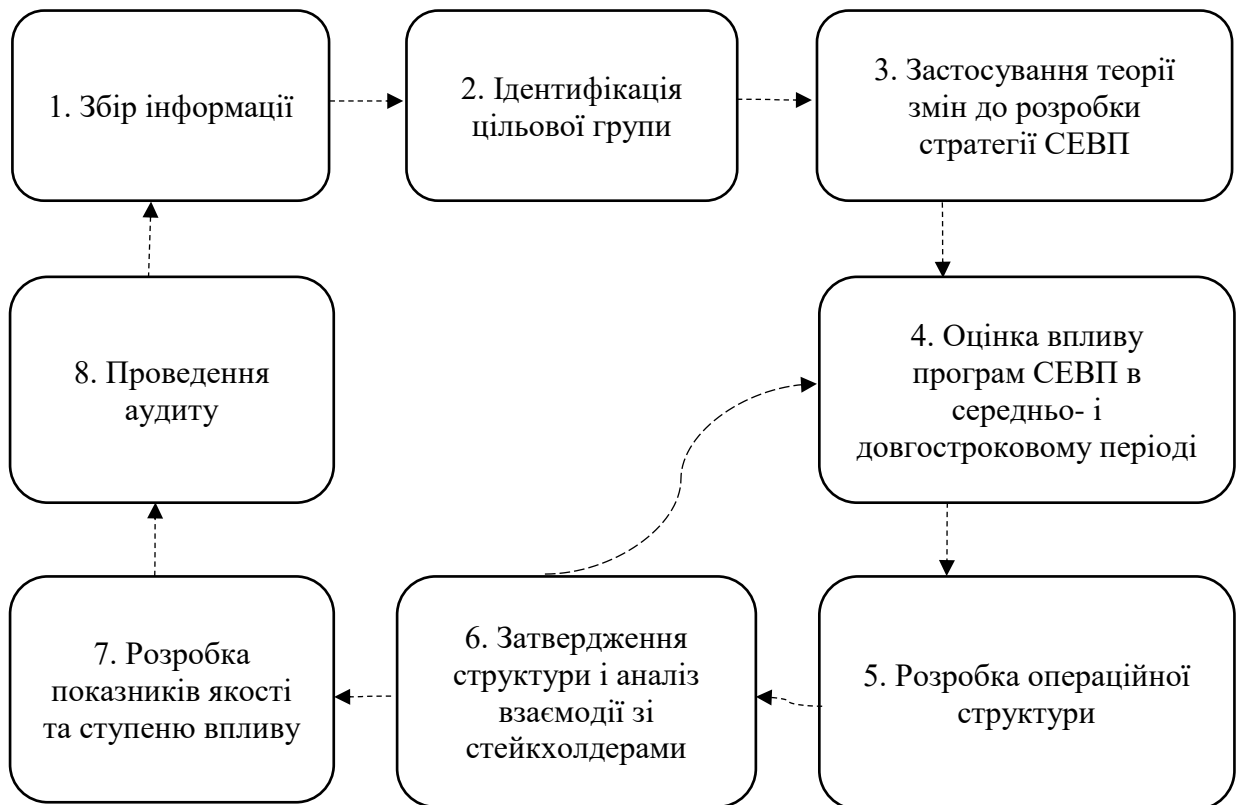

Рисунок 3.9 – Основні етапи розробки довготермінових програм соціально-екологічної відповідальності бізнесу (складено автором на основі [230])

Такі довгострокові програми по суті відіграють роль інструмента управління процесом досягнення поставленої мети щодо забезпечення соціально-екологічної відповідальності суб'єктів господарювання.

Таким чином, програмно-цільовий підхід є оптимальним для налагодження діалогу між бізнесом, владою та громадськістю з метою впровадження соціально-екологічної відповідальності підприємств.

Програмно-цільовий підхід до впровадження соціально-екологічної відповідальності є найбільш доцільним для підприємств теплоенергетики.

Як вже було зазначено в розділі 1.3, теплоенергетику відносять до числа галузей, вплив яких на навколишнє середовище є особливо негативним. Безумовно, діяльність підприємств теплоенергетики в питаннях екології контролюється державними органами, але цього замало задля досягнення цілей сталого розвитку території та держави в цілому. Багато закордонних підприємств теплоенергетичного комплексу вже впроваджують програми соціально-екологічної відповідальності, українські підприємства лише розпочинають працювати в цьому напрямі. При цьому окремі заходи соціально-екологічної відповідальності об'єднують в програми, які повинні відповідати цілям та стратегії розвитку підприємства.

Як правило, в таких програмах бере участь не тільки бізнес, а і органи місцевої влади, соціальні установи різних рівнів, громадськість, при цьому ініціатива може виходити від будь-якої зі сторін – головне, щоб вона відповідала пріоритетам і потребам регіону [3].

Виділяють наступні види програм соціально-екологічної відповідальності:

- власні програми підприємств;
- програми партнерства з місцевими регіональними та центральними органами державного управління;
- програми партнерства з некомерційними організаціями;
- програми співпраці з громадськими організаціями та професійними об'єднаннями;
- програми інформаційного співробітництва із засобами масової інформації [25].

Програми соціально-екологічної відповідальності підприємства можуть бути як поточними, так і стратегічними. В першому випадку підприємство проводить добровільні заходи соціально-екологічного спрямування час від часу, в залежності від наявних фінансових та людських ресурсів та інших факторів. Стратегічні програми мають довготривалий характер та постійне фінансування (в тому числі і співфінансування), а принципи соціально-

екологічної відповідальності бізнесу стають одними з головних в філософії та місії компанії.

Програми соціально-екологічної відповідальності бізнесу можуть виступити інструментом структурних змін на підприємствах теплоенергетики.

Програми соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики найчастіше спрямовані на такі цілі:

- розробку спеціальних програм з покращення умов праці;
- створення програм зі сталого розвитку території, заснованих на потребах місцевого населення і громад;
- впровадження в політику компанії завдань з мінімізації негативного впливу на атмосферне повітря, водні ресурси, біорозмаїття та стан екосистем;
- створення прозорої та ефективної системи корпоративного управління у природоохоронній сфері з метою залучення нових інвесторів (складено на основі [62]).

При цьому управління програмами соціально-екологічної відповідальності суб'єктів господарювання є безперервним процесом, який включає наступні етапи:

- 1) визначення пріоритетів соціальної та екологічної політики компанії (ключові зони відповідальності);
- 2) створення спеціальної структури управління програмами соціально-екологічної відповідальності (створення відповідного органу управління);
- 3) розробка програм навчання щодо реалізації принципів соціально-екологічної відповідальності бізнесу;
- 4) реалізація програм соціально-екологічної відповідальності підприємства (проведення заходів, акцій тощо);
- 5) оцінка і доведення до відома зацікавлених сторін результатів програм соціально-екологічної відповідальності підприємства [82].

Впровадження програм соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики можливе за умови створення самостійних і

соціально відповідальних компаній, які будуть сприяти досягненню енергетичної безпеки, соціальної стабільності та збереженню навколишнього середовища. Однак зазначений процес потребує певної координації та мотивації з боку держави, яка має визначити соціально-екологічну відповідальність як бажану поведінку для бізнесу, розробити відповідні стимули, створити необхідне правове поле.

На сьогоднішній день галузь теплоенергетики в Україні залишається монополією, в результаті чого в ній не достатньо впроваджуються новітні технології використання альтернативних джерел енергії, а заходи соціально-екологічної відповідальності носять несистемний характер.

У разі наявності запиту з боку громади, а також підключення органів державної та місцевої влади до даного питання через впровадження програм соціально-екологічної відповідальності бізнесу, можна покращити ситуацію. Підприємства теплоенергетики поступово будуть заміщувати використання традиційних паливних ресурсів на відновлювальні джерела енергії. Для створення конкурентного середовища на ринку теплоенергетики, держава має прийняти відповідні законодавчі акти. Так, наразі в Україні підготовлено проект Закону України «Про ринок електричної енергії України», який передбачає, що учасники ринку електричної енергії мають право вільно обирати контрагентів. Цей закон може стати основою заснування конкурентного ринку електроенергії, у тому числі і в сфері теплоенергетики [2].

Наразі за відсутності конкурентного середовища, підприємства теплоенергетики мають лише відтерміновані в часі позитивні зміни, і фактично не мають стимулів до впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу.

Для реалізації програмно-цільового підходу до впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики необхідно розробити організаційний механізм партнерства різних груп стейкхолдерів.

Існують різні види механізмів співпраці держави, бізнесу та суспільства. Науковцями і практиками в межах відповідних сформованих моделей запропоновано механізми взаємовідносин між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, бізнесовими структурами та громадськістю.

Доволі поширеною в науковому середовищі є модель державно-приватного партнерства. Так, за Алтуф'євою Т. Ю., модель державно-приватного партнерства, передбачає механізм реалізації спільних проектів на основі спільних інтересів на засадах взаємодоповнюваності [4]. В той же час ця модель не враховує впливу громадськості на реалізацію принципів соціально-екологічної відповідальності підприємства.

За твердженням Туровського Р., модель державно-приватного партнерства характеризується взаємним дистанціюванням влади та бізнесу, і застосуванням механізму партнерських відносин лише у разі необхідності [121].

Аналізуючи роботу Ляпіної К. та Ляпіна Д. [11] щодо типології моделей взаємовідносин влади, бізнесу та громади, доходимо висновку, що саме модель партнерства є найбільш ефективною в межах міжсекторної взаємодії, адже така модель забезпечує виконання довгострокових планів.

Крім того, модель міжсекторного партнерства може стати найбільш дієвою у впровадженні принципів соціально-екологічної відповідальності на підприємстві, виходячи з того, що система організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу передбачає взаємозв'язок стейкхолдерів усіх рівнів ієрархії, в тому числі органів державної та місцевої влади, місцевої громади, представників конкуруючого бізнесу, а також внутрішніх стейкхолдерів підприємства.

Згідно з [47], міжсекторне партнерство – це соціальне партнерство, елементи якого агреговані у три сектори: державний (політичний), приватний (бізнес-сектор) та громадський (третій сектор). Це конструктивна взаємодія для вирішення соціальних проблем, що вигідна кожній зі сторін окремо та

населенню території, де воно реалізується [134]. Таким чином, міжсекторне партнерство – це комплекс взаємовідносин між органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування з одного боку та суспільством і бізнесом з іншого, що визначає спільну участь стейкхолдерів різного рівня ієрархії у вирішенні важливих соціальних та екологічних проблем.

Практичний досвід багатьох країн Західної Європи засвідчує, що розвиток соціального партнерства сприяє налагодженню постійно діючого суспільного діалогу.

Модель міжсекторного партнерства (рис. 3.10) на практиці має забезпечити функціонування державотворчої системи: «конкурентоспроможна економіка – справедлива держава – заможні громадяни». Складові цієї системи є рушійною силою, що має забезпечувати розвиток країни в усіх сферах. Так, міжсекторне партнерство передбачає надійність соціального середовища, тобто гарантії щодо виконання зобов'язань; можливість здобуття повної та достовірної інформації про партнерів, їх відкритість перед місцевим співтовариством; наявність норм, що спонукають партнерів не шукати вигоду лише для себе, а прагнути до досягнення загальної мети: підвищенню якості життя територіальних громад, забезпечення сталого територіального розвитку [74].

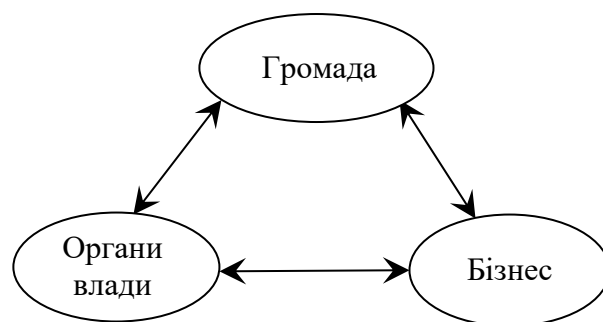

Рисунок 3.10 – Модель міжсекторного партнерства

При цьому учасники такого партнерства мають тісно взаємодіяти одне з одним і виконувати при цьому такі функції:

- створення умов для функціонування інших складових системи;
- здійснення взаємоконтролю;
- передача частини повноважень з вирішення соціальних та екологічних проблем тій стороні, яка здатна їх виконати більш ефективно.

Стимули такого партнерства обумовлені тим, що консолідація можливостей і ресурсів представників кожного з трьох окреслених вище секторів значно підвищує ефективність реалізації заходів соціально-екологічної відповідальності підприємства.

Варто зауважити, що вплив місцевої громади у міжсекторному партнерстві є визначальним, адже саме громадськість ризикує своїм здоров'ям у разі низької соціально-екологічної відповідальності бізнесу. У питанні гарантування якості навколишнього середовища визначальну роль мають саме органи влади, на які покладено контроль дотримання підприємствами діючого законодавства. У свою чергу, підприємство має виконувати вимоги законодавства та відповідати на запити громади, члени якої у тому числі можуть бути споживачами продукції підприємства або впливати та обсяги продажів через медіа та інші канали зв'язку. Таким чином громада має повноцінно взаємодіяти з бізнесом і владою задля забезпечення власних інтересів.

У контексті вищезазначеного, можна запропонувати механізм взаємовідносин між органами влади, бізнесом та суспільством для впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності (рис. 3.11). Процес впровадження міжсекторного партнерства в системі соціально-екологічної відповідальності підприємства має декілька етапів.

На першому етапі громада формує соціальний запит на вирішення конкретних соціальних та екологічних проблем. Другий етап передбачає визначення шляхів вирішення проблеми, роль кожного суб'єкту у цьому процесі та узгодження інтересів усіх зацікавлених сторін. Зокрема, органи влади мають у межах своєї компетенції створити необхідні умови щодо ведення діалогу між сторонами, забезпечити нормативно-правовий супровід,

координацію діяльності щодо впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності підприємства в рамках державних та регіональних соціальних та екологічних програм та еколого-орієнтованих проектів. Третій етап процесу передбачає реалізацію конкретних заходів соціально-екологічної відповідальності підприємства, які мають бути не поодинокими, а носити системний характер. При цьому громадянськість має виконувати контролюючу та інформаційну функцію. Завершальний етап передбачає моніторинг та оцінку ефективності впроваджених заходів, і в разі необхідності, коригування діяльності підприємства відповідно до запиту громаду.

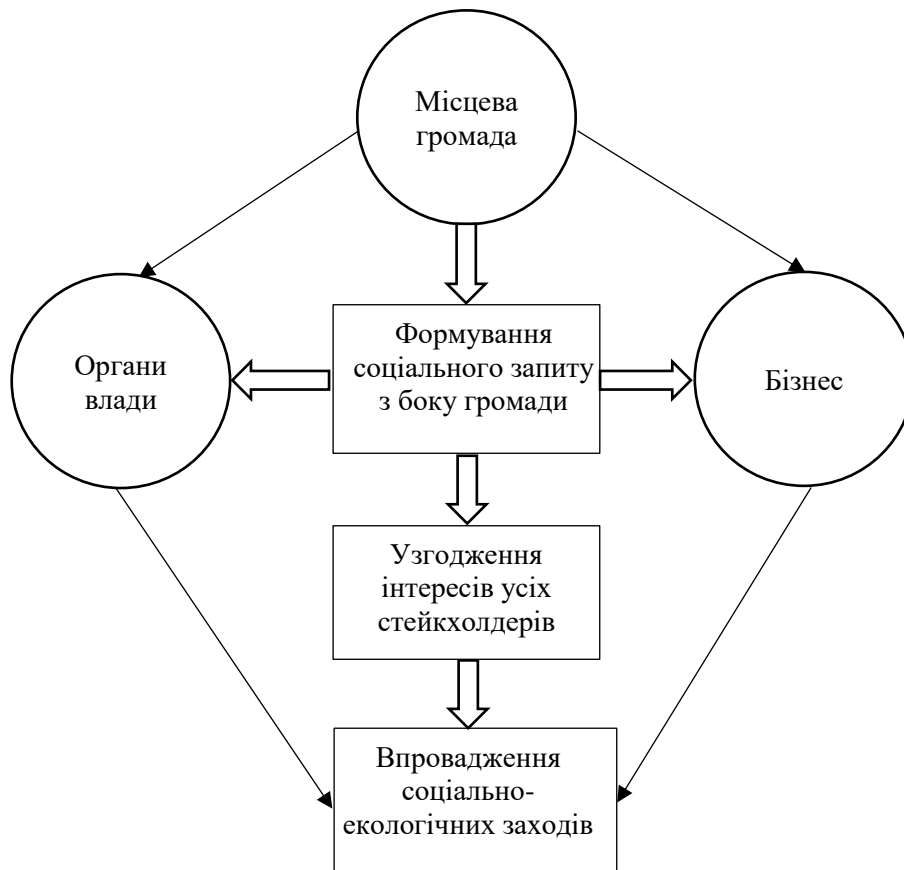

Рисунок 3.11 – Механізм міжсекторного партнерства для впровадження соціально-екологічної відповідальності (розроблено автором на основі [74; 104])

Разом з тим, на сьогодні існує ряд обмежень, які гальмують процес впровадження міжсекторного партнерства в системі соціально-екологічної відповідальності підприємства.

Це недостатність законодавчої бази, необхідної для оформлення інститутів міжсекторного партнерства. Так, у законодавстві України на сьогодні відсутнє чітке визначення інститутів громадянського суспільства, лише частково врегульовано діяльність некомерційних організацій, громадських об'єднань та організацій, які здійснюють професійне самоврядування [87].

Вибір форм та напрямків соціально-екологічної відповідальності бізнесу для більшості вітчизняних компаній носить випадковий характер і залежить від уподобань власників і топ-менеджменту [80]. Окремі вітчизняні підприємства досі розглядають поняття «соціальна відповідальність» та «соціально-екологічна відповідальність» як благодійну діяльність та спонсорство.

Зазначені проблеми є наслідком того, що бізнес та владні інститути не сприймають громаду як повноцінного партнера, який здатний вести діалог та відстоювати свої інтереси, і по суті не сприймають модель міжсекторного партнерства.

Як показують дослідження, основною проблемою впровадження моделі міжсекторного партнерства в Україні є відсутність у суспільстві чітко сформованих груп впливу, а відтак сформованого соціального запиту на вирішення певних соціальних та екологічних проблем.

На відміну від багатьох розвинутих країн світу, де члени громади самоорганізуються для надання соціальної допомоги різних видів та вирішення багатьох нагальних проблем [37], у нашому суспільстві досі переважає думка, що ініціювати та безпосередньо вирішувати соціальні та екологічні проблеми повинна держава. Як наслідок, маємо інертність значної частини суспільства щодо викликів сьогодення, що заважає активному розвитку держави в цілому.

Для того, щоб механізм міжсекторного партнерства ефективно запрацював, необхідно подолати зазначені вище протиріччя. Каталізатором, що призведе механізм до повноцінної дії, має стати консолідація суспільства,

формування груп за інтересами, які мають чіткий соціальний запит. Надання суспільству відповідних повноважень має стати основою механізму забезпечення міжсекторного партнерства для впровадження соціально-екологічної відповідальності суб'єктів господарювання.

Безперечно, впровадження різноманітних заходів та програм соціально-екологічної відповідальності підприємства потребує додаткових ресурсів, як фінансових, так і людських. В цьому аспекті міжсекторне партнерство може надати певні переваги через механізм партисипативного фінансування, зниження екологічних податків, а також залучення членів громади на добровільних засадах до реалізації заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу. При цьому варто зауважити, що такі заходи поєднують в собі ознаки як комерційних, так і соціально-спрямованих програм та проектів: з одного боку, вони спрямовані на отримання додаткового прибутку підприємством (тобто по суті є комерційними), але при цьому їх реалізація має також і соціально-екологічних ефект (дозволяє знизити споживання природних ресурсів, покращити якість навколишнього середовища) [104; 123].

Таким чином, завдяки механізму міжсекторного партнерства стає можливим найбільш ефективною реалізацією принципів соціально-екологічної відповідальності бізнесу. Можна стверджувати, що компанії розробляють програми соціально-екологічної відповідальності виходячи не тільки із міркувань щодо максимізації прибутку підприємства, а відповідаючи на запити місцевої громади, зацікавленої у вирішенні певних соціальних та екологічних проблем. Відповідно, до даного підходу суб'єкти господарювання завдяки підтримці з боку держави та громади переходитимуть від разових акцій до реалізації комплексних програм соціально-екологічної відповідальності, спрямованих на вирішення нагальних соціальних та екологічних питань загальнодержавного та регіонального рівнів.

Виходячи з викладеного вище, програмно-цільовий підхід є оптимальним варіантом для налагодження діалогу між бізнесом, владою та громадськістю з

метою впровадження соціально-екологічної відповідальності суб'єктів господарювання, у тому числі підприємств теплоенергетики.

Висновки до розділу 3

1. Розвинуто теоретичні засади формування системи організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу, які додатково до існуючих, визначають стейкхолдерів різного рівня ієрархії, які прямо та опосередковано впливають на рівень соціально-екологічної відповідальності та визначають організаційні та мотиваційні механізми її забезпечення. При цьому система організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу структурно включає чотири основні складові: діагностичний блок; блок вибору стратегії соціально-екологічної відповідальності бізнесу; блок впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності підприємства; а також блок соціально-економічної трансформації.

2. Автором запропоновано методичний підхід до оцінювання соціально-економічної ефективності системи забезпечення соціально-екологічної відповідальності, який на відміну від існуючих, базується на визначенні корпоративного та регіонального ефектів від впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу.

3. Проведений автором кореляційно-регресійний аналіз із застосуванням методу розподіленого лагу засвідчив, що найбільш щільний зв'язок між індексом соціально-екологічної відповідальності підприємства та його гудвілом проявляється з лагом часу в чотири роки. Це означає, що впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності підприємства має економічний ефект у довгостроковій перспективі, а витрати на заходи соціально-екологічної відповідальності бізнесу можна розглядати як інвестиції.

4. Проведений автором аналіз найбільш поширених підходів до формування системи організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності (функціонального, системного, процесного, інтеграційного, адміністративного, ситуаційного, маркетингового, програмно-цільового) засвідчив, що найбільш доцільним є використання саме програмно-цільового підходу, оскільки даний підхід передбачає чітке визначення цільової групи стейкхолдерів, розробку операційної структури програми, моніторинг кількісних та якісних індикаторів впливу у середньо- і довгостроковому періодах.

5. Програмно-цільовий підхід реалізується через механізм міжсекторного партнерства, який передбачає узгоджену взаємодію органів влади, підприємницького сектору та місцевої громади. В роботі обґрунтовано специфіку реалізації механізму міжсекторного партнерства при впровадженні програм та заходів соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики, наголошено на необхідності впровадження конкурентного середовища в сфері теплоенергетики та розвитку конкурентного ринку електроенергії.

Основні положення розділу 3 знайшли відображення у таких працях [103; 104; 108; 155; 213].

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дають підстави зробити ряд висновків і узагальнень, що мають теоретичний та практичний характер.

1. У дисертації вирішене науково-практичне завдання щодо розвитку теоретичних положень та удосконалення науково-методичних підходів до формування системи організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності суб'єктів господарювання в теплоенергетиці.

2. Проведений у роботі аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових праць дав можливість розвинути дефініційну основу дослідження та навести авторське трактування поняття «соціально-екологічна відповідальність підприємства», під яким розуміється сукупність добровільних соціально-екологічних ініціатив підприємства, націлених на формування суб'єктно-об'єктного взаємозв'язку та взаємовигідних відносин з усіма стейкхолдерами у контексті забезпечення узгодженості поточних бізнес-інтересів з екологічними, економічними та соціальними інтересами майбутніх поколінь.

3. Удосконалений автором науково-методичний підхід до оцінювання можливостей підприємств до впровадження соціально-екологічної відповідальності базується на розробці інтегрального індексу, який враховує інвестиційну спроможність підприємства до реалізації програм за заходів соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики, трудовий потенціал підприємства, що характеризує можливості до реалізації цих програм, а також соціально-екологічну активність суб'єкта господарювання. Даний підхід надав змогу проаналізувати діяльність компанії ДТЕК на предмет перспектив впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності підприємства. Розрахунки показали, що інтегральний індекс можливостей компанії «ДТЕК Енерго» становить у 2013 році – 0,669 (високий рівень), у 2014 році – 0,534 (середній рівень) та у 2015 році – 0,486 (середній рівень).

4. Запропонований автором інтегральний індекс соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики як комплексної характеристики економічних, екологічних та соціальних явищ, зважених з використанням методу головних компонент та методу спільностей з урахуванням емпірично оціненого впливу компаній-маркетмейкерів ринку електроенергії, може бути використаний при формуванні нефінансової звітності суб'єктів господарювання.

5. На основі кореляційного аналізу виявлений тісний зв'язок між інтегральним індексом соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики та поширеними у світі узагальнювальними індикаторами екологічної відповідальності бізнесу. Для енергетичної компанії EDF (Франція) коефіцієнт кореляції між інтегральним індексом соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики (I_{CEBT}) та індикатором RobecoSam становить 0,836; CDP Carbon Disclosure Project – 0,563; Vigeo EIRIS Sustainability – 0,518; STOXX Global ESG Leaders Index – 0,593; Stoxx ESG Environmental Leaders Index – 0,668.

6. Розроблений автором методичний підхід до вибору стратегії соціально-екологічної відповідальності підприємства базується на визначенні початкової стратегії, виходячи з поточного рівня соціально-екологічної відповідальності бізнесу та можливостей суб'єкта господарювання до її активізації, а також на альтернативних покрокових траєкторіях зміни стратегічної позиції в майбутньому. Це дозволить підприємствам визначити найбільш ефективну стратегію розвитку, а також обрати можливі стратегічні альтернативи.

7. Автором виявлено взаємозв'язок підприємства зі стейкхолдерами різних рівнів ієрархії та циклічний характер цього взаємозв'язку, що дозволило визначити канали прямого та опосередкованого впливу стейкхолдерів в системі організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств. Доведена суттєва роль місцевої громади, органів влади та персоналу підприємства у впровадженні принципів соціально-екологічної відповідальності суб'єктів господарювання.

8. Методичний підхід до оцінювання соціально-економічної ефективності впровадження системи організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємства враховує корпоративний та регіональний ефекти від впровадження заходів соціально-екологічної відповідальності бізнесу. Корпоративний ефект передбачає зростання прибутку через зменшення рентних платежів, екологічних податків та штрафів, внутрішнього еколого-економічного збитку, зростання гудвілу. Запропонований підхід дозволив виявити наявність істотного зв'язку між інтегральним індексом соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики та їх гудвілом, який виявляється з чотирирічним часовим лагом. Це дозволяє трактувати соціально-екологічну відповідальність підприємства як суттєвий фактор підвищення вартості бізнесу.

Регіональний ефект проявляється в підвищенні величини валового регіонального продукту через зростання конкурентоспроможності регіону в результаті підвищення рівня соціально-екологічної безпеки регіону, а відповідно і обсягу інвестицій, трудової імміграції в регіон та зменшення зовнішнього еколого-економічного збитку в регіоні.

9. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані органами виконавчої влади та місцевого самоврядування під час формування стратегічних програм та планів соціально-економічного розвитку окремих територій, а також підприємствами теплоенергетики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» № 335/94 від 28.12.94 // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 4. – ст. 28.
2. Проект Закону «Про ринок електричної енергії України» №4493 від 21.04.2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58829.
3. Аленичева Л. В. Механизмы взаимодействия органов власти и бизнеса в рамках корпоративной (социальной) ответственности. Опыт социального партнерства / Л. В. Аленичева // Социальное партнерство и развитие институтов гражданского общества в регионах и муниципалитетах / под ред. А.Е. Шадрина. – Москва: Агентство социальной информации, 2008. – С. 80–96.
4. Алтуфьева Т. Ю. Усиление взаимодействия и социальной ответственности власти и бизнеса как необходимое условие модернизации экономики / Т. Ю. Алтуфьева // Проблемы функционирования и развития территориальных социально-экономических систем / Т. Ю. Алтуфьева. – Уфа: Институт социально-экономических исследований УНЦ РАН, 2009. – С. 18–23.
5. Андрушків Р. Ю. Формування системи соціально-екологічної політики з безпеки життєдіяльності населення : дис. канд. ек. наук : 08.00.07 / Андрушків Роман Юрійович – Тернопіль, 2011. – 202 с.
6. Бай С. І. Екологічна відповідальність підприємств торгівлі / С. І. Бай, І. А. Римар // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. – 2011. – Вип. 8. – С. 248–251.
7. Балацкий О. Ф. Антология экономики чистой среды: Монография / О. Ф. Балацкий. – Сумы: Университетская книга, 2007. – 273 с.
8. Бараннік В. О. Енергетична безпека держави: аналіз становлення сучасної парадигми [Електронний ресурс] / В. О. Бараннік // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2012. –

- № 1(172), ч. 2. – Режим доступу :
http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2012_1_2/Barannik.pdf.
9. Баюра Д. О. Концептуальні засади механізму формування корпоративної соціальної відповідальності в Україні / Д. О. Баюра, О. А. Буян // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №9 (135). – С. 151–157.
10. Березіна О. Ю. Кількісна оцінка соціальної відповідальності корпорацій / О. Ю. Березіна // Вісник Української академії банківської справи. – 2012. – № 1 (32). – С. 97–101.
11. Бізнес та державна влада. Діалог / за ред. К. Ляпіної та Д. Ляпіна. – К. : Ін-т конкурент. сусп., 2006–2007. – 384 с.
12. Білик М. Д. Стратегічне управління та стратегії підприємства / М. Д. Білик // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – Київ : НДЕІ, 2009. – Вип. 4. – С. 63–72.
13. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетинг. досл.) / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – Київ: МАУП, 2005. – 492 с.
14. Благов Ю. Е. Концепция корпоративной социальной ответственности и стратегическое управление [Електронний ресурс] / Ю. Е. Благов // Российский журнал менеджмента. – 2004. – № 3. – Режим доступу до ресурсу : http://ecsocman.hse.ru/data/058/625/1219/x233_017_034.pdf.
15. Бобров Є. А. Енергетична безпека в системі економічної безпеки держави : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук : спец. 21.04.01 "Економічна безпека держави" / Бобров Євгеній Анатолійович – Київ, 2013. – 34 с.
16. Бурлакова Ю. М. Дослідження особливостей формування корпоративної соціальної відповідальності в Україні / Ю. М. Бурлакова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 6 (1). – С. 220–227.
17. Быстряков И. К. Социально-ориентированное общество в парадигме сбалансированной хозяйственной системы / И. К. Быстряков // Демографія та соціальна економіка. – 2005. – № 1. – С. 97–107.

18. Винникова Т. А. Современные ТНК: проблемы экологической и социальной ответственности: дис. канд. экон. наук : 08.00.14 / Винникова Татьяна Александровна – Москва, 2001. – 150 с.
19. Волков Л. Деловая репутация промышленных предприятий: сущность и содержание экономической категории / Л. Волков // Вестник Московского государственного областного университета. – № 3. – 2012. – С. 132–138.
20. Ворона О. В. Методичні підходи до оцінки рівня соціальної відповідальності / О. В. Ворона // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 30. – С. 127–133.
21. Гаевская М. В. Экологическая ответственность бизнеса и экологические рейтинги. Экологическая эффективность производства / М. В. Гаевская; Молодежное общественное объединение "Азбука предпринимательства". – Минск: Бизнесофсет, 2008. – 15 с.
22. Гассий В. В. Экологическая ответственность бизнеса как элемент государственно-частного партнёрства / В. В. Гассий, И. М. Потравный // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3 (1). – С. 179–187.
23. Гоголя О. П. Соціальна відповідальність бізнесу : монографія / О. П. Гоголя, І. П. Кудінова ; Каб. Міністрів України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Ніжин : Лисенко М. М., 2011. – 175 с.
24. Гоц Л. Методики визначення вартості гудвілу / Л. Гоц // Прометей. – № 1 (37). – 2012. – С. 140–143.
25. Грекова Г. И. Корпоративная социальная ответственность : учебн. пособ. / Г. И. Грекова, М. В. Киварина. – Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2014. – 104 с.
26. Григорович А. В. Наукові основи побудови цільових комплексних програм розвитку житлово-комунального господарства / А. В. Григорович // Університетські наукові записки. – 2007. – № 3. – С. 140–144.
27. Грицина Л. А. Розробка структурної моделі механізму формування корпоративної соціальної відповідальності машинобудівних підприємств / Л.

- А. Грицина // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – Т. 1, № 5. – С. 78–81.
28. Грішнова О. Впровадження екологічної відповідальності в практику менеджменту вітчизняних підприємств / О. Грішнова, О. Брінцева // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія «Економіка». – 2013. – № 10 (151). – С. 2–18.
29. Грішнова О. А. Екологічний вектор соціальної відповідальності / Грішнова О.А., Думанська В.П. // Экономика и управление. – 2011. – № 3. – С. 32–41.
30. Грузінова Л. П. Трудове право України: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. П. Грузінова, В. Г. Короткін. – К.: МАУП, 2003. – Ч. 3. – 2003. – 104 с.
31. Гусєва І. І. Організаційно-економічний механізм забезпечення енергетичної безпеки держави : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 21.04.01 "Економічна безпека держави" / Гусєва Ірина Ігорівна – Київ, 2012. – 21 с.
32. Дафт Р. Менеджмент / Р. Дафт. – 6-е изд. [пер. с англ.]. – СПб.: Питер, 2006. – 864 с.
33. Дергачова В. В. Удосконалення мультиплікативної моделі оцінювання конкурентоспроможності енергогенеруючих підприємств / В. В. Дергачова, К. О. Кузнєцова // Економіка. Менеджмент. Бізнес : зб. наук. праць Державного університету телекомунікацій. – К., 2015. – Вип. 2 (12). – С. 71–76.
34. Деркач О. М. Науково-методичний підхід до комплексної оцінки фінансової безпеки держави / О. М. Деркач // Вісник Української академії банківської справи. – 2012. – № 1 (32) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : http://lib.uabs.edu.ua/library/Visnik/Numbers/1_32_2012/32_02_03.pdf.
35. Доклад о социальных инвестициях в России – 2014: к созданию ценности для бизнеса и общества / Ю. Е. Благов (и др.); под общ. ред. Ю. Е. Благова,

- И. С. Соболева. – СПб.: Авторская творческая мастерская (АТМ Книга). – 2014. – 144 с.
36. Доклад о социальных инвестициях в России за 2004 год. Роль бизнеса в общественном развитии / Под общей ред. С. Е. Литовченко. – М.: Ассоциация менеджеров, 2004. – 80 с.
37. Долгин А. Б. Как нам стать договоропригодными, или Практическое руководство по коллективным действиям / А. Б. Долгин. — М.: ОГИ, 2013. — 192 с.
38. Дорогунцов С. Проблеми екологізації промисловості в регіональній практиці / С. Дорогунцов, А. Федоришева // Регіональна економіка. – 1998. – № 1. – С. 12–20.
39. ДТЕК: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.dtek.com/ua/>.
40. ДТЭК Энерго продолжает инвестиции в устойчивое развитие [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.dtek.com/ru/media-centre/press-releases/details/dtek-energoprodolzhaet-investitsii-v-ustojchivoe-razvitiie#.VwqiUvmLTIU>.
41. Дудкін О. В. Організаційно-економічні основи розвитку соціальної відповідальності промислового підприємства : дис. канд. ек. наук : 08.00.04 / Дудкін Олександр Валентинович – Суми, 2011. – 231 с.
42. Дюк В. Математические модели. Методы, основанные на критерии автоинформативности системы признаков [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://psyfactor.org/lib/dyuk2.htm>.
43. Энергетика: історія, сучасність і майбутнє. Розвиток теплоенергетики та гідроенергетики / Базеев Є. Т. та ін. ; наук. ред.: Клименко В. М., Ландау Ю. О., Сігал І. Я. – Київ, 2013. – 399 с.
44. Энергетична безпека України: стратегія та механізми забезпечення / А. І. Шевцов, М. Г. Земляний, А. З. Дорошевич, В. О. Бараннік та ін. ; за ред. А. І. Шевцова. – Дніпропетровськ : Пороги, 2002. – 264 с.

45. Євтушенко В. А. Оцінка корпоративної соціальної відповідальності: методи, об'єкти, показники / В. А. Євтушенко // Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – №46 (1019). – С.53–63.
46. Жулавський А. Ю. Механізм забезпечення екологічної безпеки / А. Ю. Жулавський, В. П. Гордієнко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2016. – №1. – С. 7–14.
47. Звонар В. П. Міжсекторне партнерство як механізм реалізації регіональної соціальної політики : концепція для України : монографія / В. П. Звонар. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 300 с.
48. Зінченко А. Г. Корпоративна соціальна відповідальність 2005-2010: стан та перспективи розвитку / А. Г. Зінченко, М. А. Саприкіна. – К.: Вид-во «Фарбований лист», 2010. – 56 с.
49. Караєва Н. В. Методологічні аспекти кластеризації регіонів України за рівнем викликів енергетичної безпеки / Н. В. Караєва // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2016. – № 1 (233). – С. 40–55.
50. Карпенко Є. В. Обґрунтування окремих складових та визначення ефективної структури соціального пакету / Є. В. Карпенко, Д. О. Смоленніков // Ефективна економіка. – 2014. – № 3. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_3_21
51. Касич А.О. Гудвіл підприємства: сутність та обліково-аналітичне забезпечення у практиці українських і зарубіжних підприємств [Електронний ресурс] / А. О. Касич, М. Г. Плахотнікова // Ефективна економіка. – 2015. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4620>.
52. Киварина М. В. Эволюция концепции корпоративной социальной ответственности [Електронний ресурс] / М. В. Киварина // Приволжский научный вестник. – 2013. – № 12-1 (28). – Режим доступу до ресурсу : <http://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-kontseptsii-korporativnoy-sotsialnoy-otvetstvennosti-1>.

53. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів / А. М. Колот // Економічна теорія. – 2013. – № 4. – С. 5–26.
54. Кононова І. В. Аналіз підходів до управління підприємством у сучасних умовах / І. В. Кононова // Прометей. – 2013. – № 1. – С. 146–151.
55. Копылова Е. А. Возможности применения ситуационного подхода к анализу системы управления организацией [Электронный ресурс] / Е. А. Копылова // Экономика и менеджмент инновационных технологий. – 2014. – № 2. – Режим доступа до ресурсу : <http://ekonomika.snauka.ru/2014/02/3909>.
56. Король С. Я. Нормативні документи із соціальної відповідальності бізнесу / С. Я. Король // Економіка України. – 2013. – № 9. – С. 85–96.
57. Коротаева О. В. Процессный подход и его роль в повышении эффективности деятельности российских компаний [Электронный ресурс] / О. В. Коротаева // Вестник ВГУ. Серия: Экономика и управление. – 2011. – Режим доступа до ресурсу : <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/econ/2011/01/2011-01-27.pdf>.
58. Косякова И. В. Влияние стейкхолдеров на повышение экологической ответственности бизнеса организации в условиях рыночной конкуренции / И. В. Косякова // Вестник Самарского государственного университета. – 2012. – № 7. – С. 52–56.
59. Кричевский Н. А. Корпоративная социальная ответственность / Н. А. Кричевский, С. Ф. Гончаров. – 2-е изд. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°». – 2008. – 216 с.
60. Крупина Н. Н. Бизнес-природопользование в трансформационной экономике (проблемы мотивации) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук : спец. 08.00.05 "Економіка и управление народным хозяйством" / Крупина Надежда Никифоровна – Екатеринбург, 2006. – 48 с.

61. Крупина Н. Н. Власть и бизнес: экологическая проекция социальной ответственности / Н. Н. Крупина. – Пятигорск : Пятигор. гос. лингвист. университет, 2006. – 102 с.
62. КСО и энергетическая промышленность в России: существенные вопросы, проблемы и их решения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://csrjournal.com/14754-kso-i-energeticheskaya-promyshlennost-v-rossii-sushhestvennye-voprosy-problemy-i-ix-resheniya-2.html>
63. Ласукова А. С. Розвиток банківського бізнесу в Україні на засадах корпоративної соціальної відповідальності : дис. канд. ек. наук : 08.00.08 / Ласукова Анна Сергіївна – Суми, 2014. – 352 с.
64. Лук'янихін В. О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком : монографія. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2002. – 314 с.
65. Мазур І. М. Енергоефективність: реалії розвитку сучасної теплоенергетики [Електронний ресурс] / І. М. Мазур // Ефективна економіка. – 2014. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua>.
66. Мазурик О. В. Соціальний аудит в системі соціального управління / О. В. Мазурик, Т. В. Єрескова // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: збірн. наук. праць. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2008. – С. 230–233.
67. Мельник Л. Г. Соціальна та солідарна економіка: поняття та сутність, досвід та перспективи / Ю. М. Дерев'янку, Л. Г. Мельник, О. В. Кубатко // Mechanism of Economic Regulation. – 2014. – № 3. – С. 89–98.
68. Менеджмент в АПК : учеб. пособие для вузов / Ю. Б. Королев, В. Д. Коротнев, Г. Н. Кочетова, Е. Н. Никифорова. – М. : Колос, 2000. – 304 с.
69. Микієвич М. М. Європейське право навколишнього середовища : навчальний посібник / М. М. Микієвич, Н. І. Андрусевич, Т. О. Будякова. – Львів : БФ «Екоправо-Львів», 2004. – 256 с.
70. Моделювання впливу інтеграційних рішень в енергетиці на передумови досягнення сталого розвитку території : монографія / І. І. Гусєва,

В. В. Дергачова, Н. В. Караєва [та ін.] ; за заг. ред. Н. В. Караєвої. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2010. – 364 с.

71. Недін І. В. Оцінка екологічних втрат від впливу паливно-енергетичного комплексу на довкілля / І. В. Недін // Методи оцінки екологічних втрат / за ред. д. е. н. Л. Г. Мельника та к. е. н. О. І. Карінцевої. – Суми : Університетська книга, 2004. – С. 162–167.

72. Никитина Л. М. Проблемы теории и практики развития социальной ответственности бизнеса и корпоративного управления / Л. М. Никитина. – Воронеж: ВГПУ. – 2008. – С. 64–65.

73. Новосад В. О. Екологічна складова в ціноутворенні на підприємствах теплоенергетичної галузі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.08.01 "Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища" / Новосад Валентина Олексіївна – Суми, 2000. – 20 с.

74. Оленковська Л. П. Шляхи становлення міжсекторного партнерства на місцевому рівні в Україні / Л. П. Оленковська // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 10. – С. 168–171.

75. Орлова Н. С. Концептуальні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні / Н. С. Орлова, А. О. Харламова. – Донецьк: Издательство, 2014. – 250 с.

76. Пан Л. В. Значение внедрения стандартов социальной ответственности для украинского бизнеса [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1125/Pan_Znacheniyе.pdf.

77. Пахомова Н. В. Корпоративная социальная ответственность и устойчивое развитие: опыт ЕС, специфика Германии / Н. В. Пахомова, К. К. Рихтер // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер. 5, Экономика. – 2013. – Вып. 2. – С. 30–48.

78. Перелет Р. А. Переход к эре устойчивого развития? [Електронний ресурс] / Р. А. Перелет // Россия в окружающем мире. – 2003. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.rus-stat.ru/stat/6902003-1.pdf>.

79. Петрушенко Ю. М. Механізм партисипативного фінансування місцевого розвитку: сутність та соціально-економічні наслідки / Ю. М. Петрушенко // Mechanism of Economic Regulation. – 2013. – № 4. – С. 41–50.
80. Петрушенко Ю. М. Міжнародні тенденції соціалізації діяльності підприємств / Ю. М. Петрушенко, Т. І. Іванова, О. В. Дудкін // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 3, Т. 2. – С. 268–275.
81. Полозенко Д. В. Вплив валового регіонального продукту на доходи місцевих бюджетів України / Д. В. Полозенко // Фінанси України. – 2010. – № 2. – С. 65–69.
82. Пономарев С. В. Корпоративная социальная ответственность в Европе: что нужно знать предпринимателю, выходящему на европейский рынок [Электронный ресурс] / С. В. Пономарев. – 2014. – Режим доступа до ресурсу : <http://permtpp.ru/upload/iblock/58c/kso.pdf>.
83. Попова О. Ю. Экономическое обоснование решений в сфере ресурсосбережения с учетом социальных и экологических критериев / О.Ю. Попова, Е.В. Заричанская // Научный вестник Московского государственного горного университета. – 2013. – № 11. – С. 199–204.
84. Програма соціального партнерства ДТЕК [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://spp-dtek.com.ua/uk/o-programme/>.
85. Программно-целевое управление природопользованием в Алтайском крае / Ю. И. Винокуров, В. Н. Горбачев, В. Ф. Резников, С. А. Брютова. // Ползуновский вестник. – 2004. – №2. – С. 14–23.
86. Пусенкова Н. Н. Экологическая ответственность бизнеса: мифы и реальность / Н. Н. Пусенкова, Е. А. Солнцева // Бизнес и общество. – 2006. – № 4. – С. 75–80.
87. Розробка регіональних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства / Укр. незалеж. центр політ. дослідж. : А. О. Красносільська, М. В. Лациба. – К. : Агентство «Україна», 2012. – 88 с.
88. Салдаева М. Н. Экологическая ответственность бизнеса в России: позитивный опыт и препятствия для дальнейшего развития / М. Н. Салдаева //

Вестник Самарского государственного технического университета, Серия «Экономические науки» – Самара: ФГБОУ ВПО "СамГТУ". – 2013. – № 3(9) – С. 148–154.

89. Саммит "Рио+20": будущее, которого хотят не все [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу : <http://ria.ru/eco/20120623/679787921.html>.

90. Сегеда І. В. Формування організаційно-економічного механізму екологізації електроенергетики України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.06 "Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища" / Сегеда Ірина Василівна – Суми, 2011. – 21 с.

91. Серета Л. О. Проблеми енергетичної безпеки України у контексті трансформації європейського енергетичного ринку / Л. О. Серета // Економічний простір. – 2009. – № 24. – С. 205–214.

92. Смоленников Д. О. Повышение энергетической эффективности на пути к устойчивому развитию / Д. О. Смоленников // Збірник тез доповідей VI щорічної Всеукраїнської наукової конференції «Екологічний менеджмент у загальній системі управління». – Суми : СумДУ, 2006. – С. 142–144.

93. Смоленников Д. О. Энергетическая безопасность: повышение эффективности и использование возобновляемых источников / Д.О. Смоленников // Збірник тез доповідей VIII щорічної Всеукраїнської наукової конференції «Екологічний менеджмент у загальній системі управління». – Суми : СумДУ, 2008. – С. 118–120.

94. Смоленников Д. О. Энергопотребление как показатель устойчивого энергетического развития / Д. О. Смоленников // Збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової конференції «Господарський механізм екологічно збалансованого розвитку», 22–24 травня 2007 р. – Суми : Вид-во СумДУ, 2007. – С. 152–155.

95. Смоленніков Д. О. Екологічна складова соціально відповідального інвестування [Електронний ресурс] / Д. О. Смоленніков, А. С. Лавриненко // Сучасні тенденції управління регіональним розвитком : Міжнародна інтернет-конференція, 01.09.2012–28.02.2013 рр. – 2013. – Режим доступу : http://me.fem.sumdu.edu.ua/conf_arh_006.html.
96. Смоленніков Д. О. Важливість впровадження принципів соціально-екологічної відповідальності на підприємствах теплоенергетики / Д. О. Смоленніков // Проблеми і перспективи економіки та управління. – Чернігів, 2016. – № 1 (5). – С. 158–167.
97. Смоленніков Д. О. Інституціональне забезпечення енергетичного розвитку України / Д. О. Смоленніков // Інституціональні перетворення в суспільстві: світовий досвід і українська реальність: матеріали Міжнародної науко-во-практичної конференції. – Мелітополь : МІДМУ ГУ «ЗІДМУ», 2006. – С. 125–126.
98. Смоленніков Д. О. Концептуальні засади розвитку підприємств теплоенергетики на основі принципів соціально-екологічної відповідальності бізнесу / Д. О. Смоленніков // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Фінансова безпека та перспективи розвитку соціально-економічних систем». – Київ : ГО «Київський економічний науковий центр», 2016. – Ч. 1. – С. 95–98.
99. Смоленніков Д. О. Науково-методичний підхід до оцінки соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики / Д. О. Смоленніков // Причорноморські економічні студії. – Одеса, 2016. – № 12-2. – С. 79–84.
100. Смоленніков Д. О. Науково-методичний підхід до розробки стратегій соціально-екологічної відповідальності бізнесу / Д. О. Смоленніков // Збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Фінанси, менеджмент та аудит: стан та перспективи розвитку». – Одеса : ГО «Центр економічних досліджень та розвитку», 2017. – С. 69–71.

101. Смоленніков Д. О. Необхідність створення еколого-енергетичної моделі сталого економічного розвитку України / Д.О. Смоленніков // Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації». – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – Ч. 2. – С. 453–455.
102. Смоленніков Д. О. Підходи до визначення поняття «екологічна відповідальність бізнесу» / Д. О. Смоленніков, Н.М. Костюченко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка та менеджмент, 2015. – № 12 (66). – С. 151–156.
103. Смоленніков Д. О. Програми соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики / Д. О. Смоленніков // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Фінанси, аудит та менеджмент: аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток». – Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2016. – С. 72–74.
104. Смоленніков Д. О. Розроблення механізму партнерства влади, бізнесу та громади для реалізації еколого-орієнтованих проектів / Д. О. Смоленніков, А. В. Бондар // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2016. – № 4. – С. 21–27.
105. Смоленніков Д. О. Роль екологічної відповідальності бізнесу на шляху до сталого розвитку / Д. О. Смоленніков // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – Суми : СумДУ, 2013. – № 4. – С. 35–39.
106. Смоленніков Д. О. Роль стейкхолдерів у запровадженні екологічної відповідальності підприємств / Д. О. Смоленніков // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – Суми : СумДУ, 2015. – № 4. – С. 12–16.
107. Смоленніков Д. О. Система індикаторів соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики / Д. О. Смоленніков // Економічний вісник національного гірничого університету : науковий журнал. – Дніпропетровськ, 2016. – №4 (56). – С. 133–140.

108. Смоленніков Д. О. Система організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу / Д. О. Смоленніков, О. В. Люльов // Механізм регулювання економіки. – 2016. – № 4. – С. 34–42.
109. Смоленніков Д. О. Соціально-екологічно відповідальний бізнес в галузі теплоенергетики: позитивний досвід та роль у місцевому розвитку громади та забезпеченні сталого розвитку суспільства / Д. О. Смоленніков // Місцевий розвиток за участі громади. Том 4: Регіональні аспекти та сталий розвиток міст : монографія за заг. ред. канд. пол. наук Г. І. Мелеганич, д-ра екон. наук Ю. М. Петрушенка. – Київ : ВАІТЕ, 2016. – С. 156–167.
110. Смоленніков Д. О. Стратегічне управління соціально-екологічною відповідальністю бізнесу / Д.О. Смоленніков, А. Ю. Жулавський // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка та менеджмент, 2016. – № 12 (70). – С. 223–228.
111. Старченко Л. В. Еколого-економічне обґрунтування якості життя населення регіону в умовах сталого розвитку : дис. канд. ек. наук : 08.00.06 / Старченко Людмила Володимирівна – Суми, 2008. – 292 с.
112. Степанова О. В. Формування ринково орієнтованого організаційно-економічного механізму соціального розвитку підприємства / О. В. Степанова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2006. – № 1 (20). – С. 331–335.
113. Стеченко Д. М. Програмно-цільова орієнтація в управлінні соціально-економічним розвитком регіону / Д. М. Стеченко // Університетські наукові записки. – 2007. – № 3. – С. 167–171.
114. Стратегія сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://www.svb.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf.

115. Супрун Н. А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку / Н. А. Супрун // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 3. – С. 61–74.
116. Тарасова Н. П. Индексы и индикаторы устойчивого развития / Н. П. Тарасова, Е. Б. Кручина // Устойчивое развитие: ресурсы России / Под общей редакцией академика РАН Н. П. Лаверова. – М.: Издательский центр РХТУ им. Д. И. Менделеева, 2004. – С. 43–76.
117. Телиженко А. М. Эколого-экономическая оценка перехода ТЭС Украины на угольную стратегию развития / А. М. Телиженко, С. В. Гливенко // Энергетика: економіка, технології, екологія. – 2000. - № 3. – с. 28–33.
118. Теплоэнергетика [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу : <http://www.cleanecology.ru/problema-ekologii/istochniki-himicheskogo-zagryazneniya/teploenergetika.html>.
119. Товма Н. А. Рейтинговые показатели КСО / Н. А. Товма [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу : http://www.rusnauka.com/5_NMIV_2009/Economics/40769.doc.htm
120. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України / В. Трегобчук // Вісник Національної Академії Наук України. – 2002. – №2. – С. 31–40.
121. Туровский Р. Региональные модели взаимодействия между деловыми и властными элитами [Электронный ресурс] / Ростислав Туровский – Режим доступа до ресурсу : <http://politcom.ru/8474.html>.
122. Тюленева Ю. В. Особливості управління ризиками корпоративної соціальної відповідальності підприємств / Ю. В. Тюленева, Т. Р. Антошко // Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". – 2014. – № 11. – С. 305–311.
123. Федулова Л. І. Організаційний ресурс державно-приватного партнерства в умовах подолання наслідків кризи [Електронний ресурс] / Л. І. Федулова, І. Г. Яненко // Наукові праці. – 2009. – Том 109, Вип. 96. – Режим доступа до ресурсу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&

IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Npchdues_2009_109_9_6_13.pdf.

124. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: Монографія / Хвесик М. А., Голян В.А. – К.: Кондор, 2007. – 480 с.

125. Хлобистов Є. В. Стратегічний потенціал екологічної безпеки: технологія економічного зростання: монографія / Добрянська Л. О., Жарова Л. В., Хлобистов Є. В. за наук. ред. проф. Хлобистова Є. В. – Львів : Український бестселер, 2012. – 284 с.

126. Черних О. В. Сутність та оцінка гудвілу як нематеріального активу підприємства / О. В. Черних // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. – 2012. – С. 195–203.

127. Черних О. В. Управління соціальною відповідальністю на великих підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / Черних Олена Вікторівна – Донецьк, 2012. – 26 с.

128. Чмышенко Е. Г. Формирование маркетингового подхода к управлению развитием региона / Е. Г. Чмышенко, Т. П. Медведева. // Вестник ОГУ. – 2011. – №13. – С. 522–527.

129. Шалабай Л. П. Стратегічні засади розвитку регіональної теплоенергетики : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.10.01 / Шалабай Леонід Петрович. – Львів, 2004. – 176 с.

130. Шатун В. Т. Я – начальник, ты - ... О менеджменте популярно и конкретно : учеб.-практ. пособ. / В. Т. Шатун. - Николаев : Издательство НГГУ им. Петра Могилы, 2005. – 344 с.

131. Шевчук А. В. Социальная роль бизнеса в моделях корпоративного управления / А. В. Шевчук // SPERO. Социальная политика: экспертиза, рекомендации, обзоры. – 2005. – № 2. – С. 17–26.

132. Шедько Ю. Н. Программно-целевое управление в контексте пространственного стратегирования [Електронний ресурс] / Ю. Н. Шедько //

Интернет- журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». – 2015. – Режим доступа до ресурсу : <http://naukovedenie.ru/PDF/26EVN215.pdf>.

133. Шталь Т. В. Социальный маркетинг и социальная ответственность бизнеса: взаимосвязи и результаты / Т. В. Шталь, О. О. Тищенко // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2012. – № 4. – С. 97–104.

134. Якимец В. Н. Межсекторное социальное партнерство: основы, теория, принципы, механизмы / В. Н. Якимец. – М.: Букинист, 2004. – 384 с.

135. Яструбинський В. І. Еколого-економічна оцінка ефективності переводу теплоенергетики України на вугільну стратегію розвитку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.08.01 / Яструбинський Василь Іванович – Суми : СумДУ, 2000. – 17 с.

136. Яценко Б. В. Екологізація управління теплоенергетичним комплексом в умовах корпоратизації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.08.01 / Б. В. Яценко. – Суми : СумДУ, 2001. – 20 с.

137. Account Ability: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.accountability.org/standards/>.

138. Adani Foundation: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.adanifoundation.org>.

139. Adani Power: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://adanipower.com/>.

140. Albino V. Environmental Strategies and Green Product Development: an Overview on Sustainability-Driven Companies / V. Albino, A. Balice, R. Dangelico // *Business Strategy and the Environment*. – 2009. – Vol. 18. – P. 83–96.

141. Banerjee S. B. Corporate environmentalism. The construct and its measurement. / S. B. Banerjee // *Journal of Business Research*. – 2002. – Vol. 55. – P. 177–191.

142. Bansal P. Why Companies Go Green: A Model of Ecological Responsiveness. / P. Bansal, K. Roth // *The Academy of Management Journal*. – 2000. – Vol. 43(4). – P. 717–736.

143. Business for Social Responsibility. 2000. Introduction to Corporate Social Responsibility [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.khbo.be/~lodew/Cursussen/4eingenieurCL/The%20Global%20Business%20Responsibility%20Resource%20Center.doc>.
144. Business for Social Responsibility. 2003a. Issues in Corporate Social Responsibility [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.bsr.org/AdvisoryServices/Issues.cfm>.
145. Business for Social Responsibility. 2003b. Overview of Corporate Social Responsibility [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.bsr.org/BSRResources/IssueBriefDetail.cfm?DocumentID=48809>.
146. Carroll A. B. A Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Performance / A. B. Carroll // *Academy of Management Review*. – 1979. – Vol. 4 (4). – P. 497–505.
147. Carroll A. B. Corporate Social Responsibility: A Three-Domain Approach / A. B. Carroll, M. S. Schwartz // *Business Ethics Quarterly*. – 2003. – Vol. 13. – № 4. – P. 503–530.
148. Carroll A. B. Corporate social responsibility: Evolution of definitional construct / A. B. Carroll // *Business and Society*. – 1999, Vol. 38 (3). – P. 268–295.
149. Carroll A. B. The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders / A. B. Carroll // *Business Horizons*. – 1991. – Vol. 34 (4), P. 39–48.
150. Chauvin K. W. Goodwill, Profitability, and the Market Value of the Firm / K. W. Chauvin, M. Hirschey // *Journal of Accounting and Public Policy*. – 1994. – Vol. 13, Issue 2. – P. 159–180.
151. CDP (Carbon Disclosure Project): Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.cdp.net/en>.
152. Christmann P. Globalization and the Environment: Strategies for International Voluntary Environmental Initiatives / P. Christmann, G. Taylor // *The Academy of Management Executive*. – 2002. – Vol. 16, No. 3. – P. 121–136.

153. Commission of the European Communities. Corporate Social Responsibility - Main issues [Електронний ресурс]. – 2002. – Режим доступу до ресурсу : http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-02-153_en.pdf.
154. Commission of the European Communities. Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibilities [Електронний ресурс]. – 2001. – Режим доступу до ресурсу : http://europa.eu/rapid/press-release_DOC-01-9_en.pdf.
155. Community-based approach to local development as a basis for sustainable agriculture: experience from Ukraine / D. Smolennikov, N. Kostyuchenko, Yu. Petrushenko, Yu. Danko. // International Journal of Agricultural Resources, Governance and Ecology. – 2015. – Vol. 11, No. 2. – P. 178–189.
156. Corporate environmental responsibility / edited by Neil Gunningham. – Farnham: Ashgate, 2009. – 587 p.
157. Countries with highest installed power capacity. The shift project data portal [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.tsp-data-portal.org/TOP-20-Capacity#tspQvChart>.
158. CSRwire: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.csrwire.com>.
159. Dahlsrud A. How Corporate Social Responsibility is Defined: an Analysis of 37 Definitions / A. Dahlsrud // Corporate Social Responsibility and Environmental Management. – 2008. – Vol. 15. – P. 1–13.
160. Davis K. The case for and against business assumption of social responsibilities / K. Davis // Academy of Management Journal. – 1973. – Vol. 16(2). – P. 313.
161. DesJardins J. Corporate environmental responsibility / J. DesJardins // Journal of business ethics. – 1998. – Vol. 17. – P. 825–838.
162. Doha Declaration on Financing for Development [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : http://www.un.org/esa/ffd/doha/documents/Doha_Declaration_FFD.pdf.

163. EDF: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.edf.fr/>.
164. Enel Group: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.enel.com/en/aboutus/a201608-who-we-are.html>.
165. Engie: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.engie.com/en/>.
166. E.ON: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.eon.com/en.html>.
167. Ethical Performance: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://ethicalperformance.com/>.
168. Ethics in Action Awards: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.ethicsinaction.com/>.
169. Eurostat – Statistics explained: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Main_Page.
170. Factor analysis. Communalities [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : http://sites.stat.psu.edu/~ajw13/stat505/fa06/17_factor/07_factor_commun.html.
171. Florida R. Gaining from Green Management: environmental management systems inside and outside the factory / R. Florida, D. Davison // California Management Review. – 2001. – Vol. 43 (3). – P. 64–81.
172. Fortum: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.fortum.com/frontpage/com/en/?from=irene>.
173. Freeman R. E. Strategic management: a stakeholder approach / Freeman R. E. – Boston: Pitman Publishing, 1984. – 276 p.
174. Gas Natural Fenosa: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.gasnaturalfenosa.es/>.
175. Global Corporate Social Responsibility Policies Project [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : http://www.csrpolicies.org/CSRRoleGov/CSR_Issue/csr_issue.html.

176. Global Reporting Initiative standards: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.globalreporting.org/standards/>.
177. Goodpaster K. E. Conscience and Corporate Culture / Kenneth Goodpaster. – MA: Wiley-Blackwell, 2006. – 336 p.
178. Hart S. L. A natural resource-based view of the firm / S. L. Hart // *Academy of Management Review*. – 1995. – Vol. 20. – P. 986–1014.
179. Hart S. L. A natural-resource-based view of the firm: fifteen years after / S. L. Hart, G. Dowell // *Journal of Management*. – 2011. – Vol. 37 (5). – P. 1464–1479.
180. Hart S.L. Beyond greening: strategies for a sustainable world / S. L. Hart // *Harvard Business Review*. – 1997. – Vol. 75 (1). – P. 65–76.
181. He M. Sustainable development and corporate environmental responsibility: A comparative study of Chinese and multinational corporations / M. He, J. Chen // *3rd IEEE Conference on Industrial Electronics and Applications*. – 2008. – P. 1674–1679.
182. He M. Sustainable Development and Corporate Environmental Responsibility: Evidence from Chinese Corporations / M. He, J. Chen // *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*. – 2009. – Vol. 22. – P. 323–339.
183. Holtbrugge D. How international is corporate environmental responsibility? A literature review / D. Holtbrugge, C. Dogl // *Journal of international management*. – 2012. – Vol 18. – P. 180–195.
184. Huckle G. Environmental Responsibility and Profitability in the Industrial and Mining sector / G. Huckle. – University of Witwatersrand, 1995.
185. IndianNGOs.com. Corporate Social Responsibility: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://csridentity.com/india/index.asp>.
186. International Business Leaders Forum (IBLF): Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.iblf.org/>.
187. ISO 26000 - Social responsibility [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.iso.org/iso-26000-social-responsibility.html>.

188. J-POWER: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.jpowers.co.jp/english/>.
189. Karassin O. Multilevel corporate environmental responsibility / O. Karassin, A. Bar-Haim // *Journal of Environmental Management*. – 2016. – Vol. 183. – P.110–120.
190. Key World Energy Statistics 2015. International Energy Agency. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/KeyWorld_Statistics_2015.pdf.
191. Khoury G. M. Corporate Social Responsibility: Turning Words into Action [Електронний ресурс] / G. M. Khoury, J. Rostami, P. L. Turnbull // The Conference Board of Canada. – 1999. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.conferenceboard.ca/e-library/abstract.aspx?did=184>.
192. Kolk A. Towards strategic stakeholder management? Integrating perspectives on sustainability challenges such as corporate responses to climate change / A. Kolk, J. M. Pinkse // *Corporate Governance*. – 2007. – Vol. 7 (4). – P. 370–378.
193. Lambooy T. Corporate social responsibility: sustainable water use / T. Lambooy // *Journal of Cleaner Production*. – 2011. – Vol. 19. – P. 852–866.
194. Leon P. Contexts and corporate voluntary environmental behaviors: Examining the EPA's green lights voluntary program / P. Leon, S.G. Moon // *Organization & Environment*. – 2007. – Vol. 20(4). – P. 480–496.
195. Lindsay T. Stakeholder vs. Shareholder – What's the Difference? [Електронний ресурс] / Travis Lindsay – Режим доступу до ресурсу : <http://www.investorguide.com/article/15947/stakeholder-vs-shareholder-wfu/>.
196. Marsden C. The Role of Public Authorities in Corporate Social Responsibility [Електронний ресурс] / C. Marsden. – 2001. – Режим доступу до ресурсу : www.alter.be/socialresponsibility/people/marchri/en/displayPerson.

197. Mesjasz-Lech A. Planning of production resources use and environmental effects on the example of a thermal power plant / A. Mesjasz-Lech // *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. – 2015. – Vol. 213. – P. 539–545.
198. Nik Ramli N. A. R. Environmental Corporate Social Responsibility (ECSR): Exploring its Influence on Customer Loyalty / N. A. R. Nik Ramli // *Procedia Economics and Finance*. – 2015. – Vol. 31. – P. 705–713.
199. Orsato R. J. Competitive environmental strategies: when does it pay to be green? / R. J. Orsato // *California Management Review*. – 2006. – Vol. 48(2). – P. 127–143.
200. Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу : <http://www.un-documents.net/ocf-02.htm#I>.
201. Porter M. E. Toward a new conception of the environment–competitiveness relationship / M. E. Porter, C. van der Linde // *Journal of Economic Perspectives*. – 1995. – Vol. 9. – P. 97–118.
202. Punte S. Improving energy efficiency in Asia’s industry / S. Punte, P. Repinski, S. Gabrielsson // *Greener Management International*. – 2006. – Vol. 50. – P. 41–51.
203. Rahman S. Evaluation of Definitions: Ten Dimensions of Corporate Social Responsibility / S. Rahman // *World Review of Business Research*. – 2001. – Vol. 1., No. 1. – P. 166–176.
204. Rashid N. R. N. A. Environmental Corporate Social Responsibility (ECSR) as a Strategic Marketing Initiatives / N. R. N. A. Rashid, S. A. Khalid, N. I. A. Rahman // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2014. – Vol. 130. – P. 499–508.
205. Rashid N. R. N. A. Environmental Corporate Social Responsibility (ECSR): Exploring its Influence on Customer Loyalty / N. R. N. A. Rashid, S. A. Khalid, N. I. A. Rahman // *Procedia Economics and Finance*. – 2015. – Vol. 31. – P. 705–713.

206. RobecoSAM Corporate Sustainability Assessment Methodology: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : www.robecosam.com.
207. RWE Group: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.rwe.com/>.
208. Schaefer A. Stage models of corporate ‘greening’: a critical evaluation / A. Schaefer, B. Harvey // *Business Strategy and the Environment*. – 1998. – Vol. 7, Issue 3. – P. 109–123.
209. Schmidheiny S. Changing course / S. Schmidheiny. – Cambridge, MA, 1992. – 448 p.
210. Smolennikov D. Coal energy: economy and environment / D. Smolennikov // *Матеріали XV Міжнародної наукової конференції «Економіка для екології»*. – Суми : СумДУ, 2009. – С. 133.
211. Smolennikov D. Corporate environmental responsibility as a new concept towards sustainable development / D. Smolennikov, N. Kostyuchenko // *Матеріали XX Міжнародної наукової конференції «Економіка для екології»*. – Суми : СумДУ, 2014. – С. 63–66.
212. Smolennikov D. Corporate environmental responsibility as a tool for sustainable development of a country / D. Smolennikov, N. Kostyuchenko // *Methodological bases and practice of sustainable development implementation : monograph*. – Ruda Śląska : Drukarnia i Studio Graficzne Omnidium, 2015. – P. 129–135.
213. Smolennikov D. O. Approaches to managing corporate social and environmental responsibility / D. O. Smolennikov // *Матеріали XXII Міжнародної конференції студентів та молодих вчених «Економіка для екології»*. – Суми : СумДУ, 2016. – С. 96–98.
214. Smolennikov D. O. Economic assessment of diversification as a strategic development alternative / D. O. Smolennikov, Y. V. Fashchuk // *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. – Суми : СумДУ, 2014. – № 2. – С. 43–53.

215. Steger U. The Greening of the board room: How German companies are dealing with environmental issues / U. Steger // *Environmental strategies for industry: international perspectives on research needs and policy implications* (Fisher K. and Schot J. eds.). – Washington, DC: Island Press, 1993. – P. 147-166.
216. STOXX: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.stoxx.com/index-details?symbol=SXWESGP>.
217. Szekely F. Responsible leadership and corporate social responsibility: metrics for sustainable performance / F. Szekely, M. Knirsch // *European Management Journal*. – 2005. – Vol. 23, No. 6. – P. 628–647.
218. Tensions In Corporate Sustainability: Towards An Integrative Framework / T. Hahn, J. Pinkse, L. Preuss, F. Fihhe // *Journal of Business Ethics*. – 2014. – Vol. 127 (2). – P. 297–316.
219. The relationships between corporate social responsibility, environmental supplier development, and firm performance / Y. Ağan, C. Kuzey, M.F. Acar, A. Açıkgöz // *Journal of Cleaner Production*, 2014. – In Press.
220. The ten principles of the UN Global Compact [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>.
221. Thermal Powertech Corporation India Limited (A Sembcorp Gayatri Company). Corporate Social Responsibility [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.sembcorp.com/en/src/downloads/utilities/TPCIL%20CSR%20Policy.pdf>.
222. Tien-Shang Lee L. The pivotal roles of corporate environment responsibility / L. Tien-Shang Lee // *Industrial Management & Data Systems*. – 2012. – Vol. 112, Iss: 3. – P. 466–483.
223. UK Government Response to European Commission Green Paper on Corporate Social Responsibility [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : http://www.societyandbusiness.gov.uk/about/uk_response.htm.

224. United Nations Climate Change Conference Paris 2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.un.org/sustainabledevelopment/cop21/>.
225. United Nations Global Compact : Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.unglobalcompact.org/>.
226. United Nations Millennium Development Goals [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.un.org/millenniumgoals/>.
227. Vattenfall: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://corporate.vattenfall.com/>.
228. Vigeo Eiris: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.vigeo-eiris.com/?lang=en>.
229. Watts P. Corporate social responsibility : meeting changing expectations / P. Watts, R. Holme. – Geneva: World Business Council for Sustainable Development, 1999.
230. What is a Program Approach? [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : http://pqdl.care.org/CuttingEdge/Brief%20No.1_What%20is%20a%20program%20approach.pdf.
231. Who are the stakeholders and how do they respond to a local government payments for ecosystem services program in a developed area: A case study from Suzhou, China / K. Long, Y. Wang, Y. Zhao, L. Chen // Habitat International. – 2015. – Vol 49. – P. 1–9.
232. Williamson D. Drivers of environmental behaviour in manufacturing SMEs and the implications for CSR / D. Williamson, G. Lynch-Wood, J. Ramsay // Journal of Business Ethics. – 2006. – Vol. 67 (3). – P. 317–330.
233. World Economic Forum: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.weforum.org/>.
234. World Resources Forum: Офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.wrforum.org/>.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**Результати розрахунку вагових коефіцієнтів складових індексу
соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики**

МЕТОДОМ ГОЛОВНИХ КОМПОНЕНТ

(з використанням пакету програмного забезпечення Stata 13)


```

name: <unnamed>
log: e:\Dropbox\STATA\Denys_RWE.smcl
log type: smcl

```

```

1 . do "E:\Dropbox\STATA\Factor Denys general.do"
2 . * Principal Component Analysis and Factor Analysis
3 . * https://www.youtube.com/watch?v=xNTsAVj0t7U
4 .
5 . global xlist co2n so2n noxn afrn cpn rdn ren apn hw nhw dustn watern ccn gcn etn ciw
   > tw
6 . global id company
7 . global ncomp 5
8 . describe $xlist

```

variable name	storage type	display format	value label	variable label
co2n	long	%8.0g	co2n	CO2
so2n	long	%8.0g	so2n	SO2
noxn	long	%8.0g	noxn	Nox
afrn	long	%8.0g	afrn	AFR
cpn	long	%8.0g	cpn	CP
rdn	long	%8.0g	rdn	RD
ren	long	%8.0g	ren	RE
apn	long	%8.0g	apn	AP
hw	long	%8.0g		HW
nhw	long	%8.0g		NHW
dustn	long	%8.0g	dustn	Dust
watern	long	%8.0g	watern	Water
ccn	long	%8.0g	ccn	CC
gcn	long	%8.0g	gcn	GC
etn	long	%9.0g	etn	ET
ciw	long	%8.0g		CIW
tw	long	%8.0g		TW

```
9 . summarize $xlist
```

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
co2n	46	23.3913	13.25557	1	45
so2n	43	22	12.55654	1	43
noxn	43	22	12.55654	1	43
afrn	41	13.90244	7.552499	1	29
cpn	46	23.5	13.42262	1	46
rdn	41	20.56098	11.55	1	40
ren	46	22.8913	12.70385	1	44
apn	38	19.5	11.11306	1	38
hw	38	100359.2	86649.53	12800	431000
nhw	38	1031795	2297768	2260	1.07e+07
dustn	43	22	12.55654	1	43
watern	43	22	12.55654	1	43
ccn	38	2192	5187.749	1	16607
gcn	38	1051.895	2532.507	1	8900
etn	38	19.5	11.11306	1	38
ciw	38	969748	1774836	97243	6499012
tw	43	66102.81	54681.1	7835	240303

Page 2

10. corr \$xlist
(obs=38)

>	hw	co2n nhw	so2n dustn	noxn	afrn	cpn	rdn	ren	apn
	co2n	1.0000							
	so2n	-0.0460	1.0000						
	noxn	0.6171	0.0315	1.0000					
	afrn	0.1099	-0.4512	-0.1375	1.0000				
	cpn	0.0065	0.3397	0.2253	-0.0190	1.0000			
	rdn	0.6069	-0.3081	0.3027	0.0979	0.1773	1.0000		
	ren	0.2920	0.0383	0.0692	0.1065	0.1244	0.1997	1.0000	
	apn	-0.2095	0.1931	-0.0527	0.1986	0.0271	-0.4008	0.0768	1.0000
	hw	-0.0262	0.4982	-0.0067	-0.2631	0.1987	-0.2765	0.1704	0.4059
>	1.0000								
	nhw	-0.3441	0.2309	-0.0443	-0.1827	-0.0963	-0.4184	-0.3413	0.3660
>	0.3502	1.0000							
	dustn	0.2846	0.0094	-0.1967	-0.0980	-0.5548	0.0973	-0.0774	-0.2475
>	-0.0504	-0.0050	1.0000						
	watern	0.1861	-0.4505	-0.1272	0.3671	-0.3766	0.1917	-0.1204	-0.1248
>	-0.2408	-0.0266	0.3900						
	ccn	-0.3476	0.4164	-0.2820	-0.2120	-0.2168	-0.4972	-0.1750	0.6102
>	0.5354	0.7032	0.1560						
	gcn	-0.3200	0.3928	-0.3713	-0.1470	-0.2221	-0.4604	0.0559	0.5780
>	0.5131	0.4244	0.1520						
	etn	0.0287	0.2778	-0.2458	-0.3282	-0.3920	-0.0988	-0.1916	0.0312
>	0.1160	0.1323	0.7295						
	ciw	-0.4505	-0.1115	-0.1870	0.2013	0.3698	-0.0481	-0.1861	-0.0547
>	-0.1455	0.0165	-0.5991						
	tw	-0.3471	-0.0403	-0.3064	0.1606	0.0645	-0.0307	-0.2934	-0.1059
>	-0.1725	0.0711	-0.1476						
		watern	ccn	gcn	etn	ciw	tw		
	watern	1.0000							
	ccn	0.0171	1.0000						
	gcn	0.0223	0.8891	1.0000					
	etn	0.2249	0.4513	0.5036	1.0000				
	ciw	-0.1867	-0.1826	-0.1726	-0.5592	1.0000			
	tw	-0.0190	-0.0438	-0.0273	-0.2218	0.8068	1.0000		

11.

12. * Principal component analysis (PCA)

13. pca \$xlist

Principal components/correlation

Number of obs	=	38
Number of comp.	=	17
Trace	=	17
Rho	=	1.0000

Rotation: (unrotated = principal)

Component	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Comp1	4.38588	1.1628	0.2580	0.2580
Comp2	3.22308	.708475	0.1896	0.4476
Comp3	2.5146	.908102	0.1479	0.5955
Comp4	1.6065	.423544	0.0945	0.6900
Comp5	1.18296	.19915	0.0696	0.7596
Comp6	.983806	.366833	0.0579	0.8175
Comp7	.616972	.0438744	0.0363	0.8538
Comp8	.573098	.0755314	0.0337	0.8875
Comp9	.497566	.107891	0.0293	0.9167
Comp10	.389676	.00933879	0.0229	0.9397
Comp11	.380337	.177759	0.0224	0.9620
Comp12	.202577	.0271575	0.0119	0.9739
Comp13	.17542	.0682442	0.0103	0.9843
Comp14	.107176	.0178984	0.0063	0.9906
Comp15	.0892772	.0409601	0.0053	0.9958
Comp16	.0483171	.0255473	0.0028	0.9987

Comp17	.0227698	.	0.0013	1.0000
--------	----------	---	--------	--------

Principal components (eigenvectors)

	Variable Comp8	Comp1 Comp9	Comp2	Comp3	Comp4	Comp5	Comp6	Comp
> 0	co2n	-0.2155	0.3275	0.2676	0.1117	0.1485	0.3418	0.022
> 0	0.2898	0.1223						
> 4	so2n	0.2545	-0.0598	0.3360	-0.2818	-0.1619	0.2245	-0.311
> 4	0.2078	0.2228						
> 8	noxn	-0.1718	0.0790	0.3816	0.0012	0.5386	0.0264	0.070
> 8	0.2926	-0.0623						
> 5	afrn	-0.1551	-0.0608	-0.2312	0.5612	-0.0120	0.1671	-0.380
> 5	0.1629	0.3048						
> 0	cpn	-0.1012	-0.2953	0.3467	-0.0567	-0.0587	0.2888	-0.433
> 0	-0.4426	-0.0177						
> 9	rdn	-0.3151	0.1674	0.0866	-0.0155	-0.0116	0.4587	0.174
> 9	-0.2070	-0.5109						
> 7	ren	-0.0792	0.0701	0.2863	0.3585	-0.5308	-0.0371	0.431
> 7	0.0486	0.0252						
> 8	apn	0.2769	-0.1214	0.0984	0.4792	0.1168	-0.0066	-0.237
> 8	0.2484	-0.3347						
> 1	hw	0.2848	-0.0440	0.3115	0.0991	-0.0596	0.2396	0.259
> 1	-0.2416	0.4268						
> 0	nhw	0.3135	-0.0985	-0.0453	-0.0177	0.5019	0.0732	0.284
> 0	-0.1502	0.1521						
> 5	dustn	0.0896	0.4476	-0.1867	-0.1743	-0.1192	0.1719	-0.011
> 5	0.1666	0.2634						
> 8	watern	-0.0545	0.2569	-0.3478	0.2454	0.1623	0.2764	-0.021
> 8	-0.4294	0.1420						
> 0	ccn	0.4480	0.0078	-0.0265	0.1035	0.1229	0.1503	0.090
> 0	-0.0322	-0.1605						
> 0	gcn	0.4181	0.0284	-0.0237	0.1718	-0.1689	0.1638	0.086
> 0	0.0492	-0.2748						
> 6	etn	0.2539	0.3599	-0.1004	-0.2282	-0.1258	0.1354	-0.274
> 6	0.0117	-0.2543						
> 3	c1w	-0.1057	-0.4816	-0.1776	-0.0720	-0.0365	0.2394	0.136
> 3	0.0671	-0.0524						
> 0	tw	-0.0361	-0.3225	-0.3151	-0.1826	-0.0757	0.4638	0.184
> 0	0.3959	0.0330						

	Variable Comp17	Comp10 Unexplained	Comp11	Comp12	Comp13	Comp14	Comp15	Comp1
> 9	co2n	-0.0284	-0.0657	-0.2135	0.0172	-0.1161	-0.6750	0.061
> 9	0.0040	0						
> 7	so2n	-0.1127	0.3420	-0.3532	-0.3142	0.2437	0.2139	0.068
> 7	0.0994	0						
> 5	noxn	-0.3212	0.0864	0.2728	0.2665	0.0135	0.4186	0.025
> 5	-0.0336	0						
> 2	afrn	0.2709	0.0418	-0.1538	0.3500	0.1846	0.2238	-0.023
> 2	-0.0747	0						
> 5	cpn	0.0842	0.1573	0.3229	0.1464	-0.3572	-0.1211	-0.089
> 5	-0.0284	0						
> 5	rdn	0.3463	-0.0886	-0.2297	-0.1340	0.1510	0.3053	-0.001
> 5	0.0734	0						
> 3	ren	0.0030	0.4485	0.2684	-0.0000	0.1037	-0.0079	0.037
> 3	-0.1430	0						
> 8	apn	0.0758	-0.1736	0.3109	-0.5150	0.0183	-0.0622	0.068
> 8	0.1364	0						
> 5	hw	-0.0296	-0.6174	0.0878	0.0251	0.1903	0.1167	-0.029
> 5	-0.0208	0						

Page 4

> 7	nhw	0.4532	0.4102	0.0888	0.0268	0.2107	-0.1793	-0.096
> 4	dustn	0.2860	0.0022	0.3381	-0.0691	-0.4267	0.2467	0.299
> 6	watern	-0.5487	0.2142	0.0592	-0.2940	0.0598	0.0276	0.005
> 9	ccn	0.0203	0.0843	-0.2469	0.0657	-0.3312	0.0792	0.271
> 4	gcn	-0.2482	0.0427	-0.1945	0.4292	-0.2211	0.0205	-0.203
> 9	etn	-0.0231	-0.0294	0.3540	0.2969	0.5273	-0.1838	0.019
> 8	ciw	-0.1430	-0.0168	0.0764	0.1415	0.1516	-0.1171	0.721
> 4	tw	-0.0710	-0.0134	0.2061	-0.1169	-0.0737	0.0028	-0.489

14.

15. * Scree plot of the eigenvalues

16. screeplot

17. screeplot, yline(1)

18.

19. * PCA

20. pca \$xlist, mineigen(1)

```
Principal components/correlation          Number of obs   =      38
                                           Number of comp. =       5
                                           Trace           =      17
                                           Rho             =     0.7596

Rotation: (unrotated = principal)
```

Component	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Comp1	4.38588	1.1628	0.2580	0.2580
Comp2	3.22308	.708475	0.1896	0.4476
Comp3	2.5146	.908102	0.1479	0.5955
Comp4	1.6065	.423544	0.0945	0.6900
Comp5	1.18296	.19915	0.0696	0.7596
Comp6	.983806	.366833	0.0579	0.8175
Comp7	.616972	.0438744	0.0363	0.8538
Comp8	.573098	.0755314	0.0337	0.8875
Comp9	.497566	.107891	0.0293	0.9167
Comp10	.389676	.00933879	0.0229	0.9397
Comp11	.380337	.177759	0.0224	0.9620
Comp12	.202577	.0271575	0.0119	0.9739
Comp13	.17542	.0682442	0.0103	0.9843
Comp14	.107176	.0178984	0.0063	0.9906
Comp15	.0892772	.0409601	0.0053	0.9958
Comp16	.0483171	.0255473	0.0028	0.9987
Comp17	.0227698	.	0.0013	1.0000

Principal components (eigenvectors)

Variable	Comp1	Comp2	Comp3	Comp4	Comp5	Unexplained
co2n	-0.2155	0.3275	0.2676	0.1117	0.1485	.2244
so2n	0.2545	-0.0598	0.3360	-0.2818	-0.1619	.2618
noxn	-0.1718	0.0790	0.3816	0.0012	0.5386	.1411
afrn	-0.1551	-0.0608	-0.2312	0.5612	-0.0120	.242
cpn	-0.1012	-0.2953	0.3467	-0.0567	-0.0587	.3626
rdn	-0.3151	0.1674	0.0866	-0.0155	-0.0116	.4548
ren	-0.0792	0.0701	0.2863	0.3585	-0.5308	.2108
apn	0.2769	-0.1214	0.0984	0.4792	0.1168	.2059
hw	0.2848	-0.0440	0.3115	0.0991	-0.0596	.3741
nhw	0.3135	-0.0985	-0.0453	-0.0177	0.5019	.2342
dustn	0.0896	0.4476	-0.1867	-0.1743	-0.1192	.1659

Page 5

watern	-0.0545	0.2569	-0.3478	0.2454	0.1623	.3423
ccn	0.4480	0.0078	-0.0265	0.1035	0.1229	.08281
gcn	0.4181	0.0284	-0.0237	0.1718	-0.1689	.1482
etn	0.2539	0.3599	-0.1004	-0.2282	-0.1258	.172
ciw	-0.1057	-0.4816	-0.1776	-0.0720	-0.0365	.1142
tw	-0.0361	-0.3225	-0.3151	-0.1826	-0.0757	.349

21. pca \$xlist, comp(\$ncomp)

Principal components/correlation

Number of obs = 38

Number of comp. = 5

Trace = 17

Rotation: (unrotated = principal)

Rho = 0.7596

Component	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
Comp1	4.38588	1.1628	0.2580	0.2580
Comp2	3.22308	.708475	0.1896	0.4476
Comp3	2.5146	.908102	0.1479	0.5955
Comp4	1.6065	.423544	0.0945	0.6900
Comp5	1.18296	.19915	0.0696	0.7596
Comp6	.983806	.366833	0.0579	0.8175
Comp7	.616972	.0438744	0.0363	0.8538
Comp8	.573098	.0755314	0.0337	0.8875
Comp9	.497566	.107891	0.0293	0.9167
Comp10	.389676	.00933879	0.0229	0.9397
Comp11	.380337	.177759	0.0224	0.9620
Comp12	.202577	.0271575	0.0119	0.9739
Comp13	.17542	.0682442	0.0103	0.9843
Comp14	.107176	.0178984	0.0063	0.9906
Comp15	.0892772	.0409601	0.0053	0.9958
Comp16	.0483171	.0255473	0.0028	0.9987
Comp17	.0227698	.	0.0013	1.0000

Principal components (eigenvectors)

Variable	Comp1	Comp2	Comp3	Comp4	Comp5	Unexplained
co2n	-0.2155	0.3275	0.2676	0.1117	0.1485	.2244
so2n	0.2545	-0.0598	0.3360	-0.2818	-0.1619	.2618
noxn	-0.1718	0.0790	0.3816	0.0012	0.5386	.1411
afrn	-0.1551	-0.0608	-0.2312	0.5612	-0.0120	.242
cpn	-0.1012	-0.2953	0.3467	-0.0567	-0.0587	.3626
rdn	-0.3151	0.1674	0.0866	-0.0155	-0.0116	.4548
ren	-0.0792	0.0701	0.2863	0.3585	-0.5308	.2108
apn	0.2769	-0.1214	0.0984	0.4792	0.1168	.2069
hw	0.2848	-0.0440	0.3115	0.0991	-0.0596	.3741
nhw	0.3135	-0.0985	-0.0453	-0.0177	0.5019	.2342
dustn	0.0896	0.4476	-0.1867	-0.1743	-0.1192	.1659
watern	-0.0545	0.2569	-0.3478	0.2454	0.1623	.3423
ccn	0.4480	0.0078	-0.0265	0.1035	0.1229	.08281
gcn	0.4181	0.0284	-0.0237	0.1718	-0.1689	.1482
etn	0.2539	0.3599	-0.1004	-0.2282	-0.1258	.172
ciw	-0.1057	-0.4816	-0.1776	-0.0720	-0.0365	.1142
tw	-0.0361	-0.3225	-0.3151	-0.1826	-0.0757	.349

Page 10

31. rotate, clear

32.

33. *Scatter plots of the loading and score variables

34. loadingplot

35. scoreplot

36. scoreplot, mlabel(\$id)

37.

38. *Loadings/scores of the components

39. estat loadings

Principal component loadings (unrotated)

component normalization: sum of squares(column) = 1

	Comp1	Comp2	Comp3	Comp4	Comp5
co2n	-.2155	.3275	.2676	.1117	.1485
so2n	.2545	-.05977	.336	-.2818	-.1619
noxn	-.1718	.07898	.3816	.001173	.5386
afrn	-.1551	-.06082	-.2312	.5612	-.01199
cpn	-.1012	-.2953	.3467	-.05675	-.05875
rdn	-.3151	.1674	.08663	-.01552	-.0116
ren	-.07917	.07008	.2863	.3585	-.5308
apn	.2769	-.1214	.0984	.4792	.1168
hw	.2848	-.04403	.3115	.09913	-.05961
nhw	.3135	-.09851	-.04528	-.01773	.5019
dustn	.08956	.4476	-.1867	-.1743	-.1192
watern	-.05455	.2569	-.3478	.2454	.1623
ccn	.448	.00783	-.02655	.1035	.1229
gcn	.4181	.02838	-.02366	.1718	-.1689
etn	.2539	.3599	-.1004	-.2282	-.1258
ciw	-.1057	-.4816	-.1776	-.07202	-.03651
tw	-.03612	-.3225	-.3151	-.1826	-.07567

40. predict pc1 pc2 pc3, score
(2 components skipped)

Scoring coefficients

sum of squares(column-loading) = 1

Variable	Comp1	Comp2	Comp3	Comp4	Comp5
co2n	-0.2155	0.3275	0.2676	0.1117	0.1485
so2n	0.2545	-0.0598	0.3360	-0.2818	-0.1619
noxn	-0.1718	0.0790	0.3816	0.0012	0.5386
afrn	-0.1551	-0.0608	-0.2312	0.5612	-0.0120
cpn	-0.1012	-0.2953	0.3467	-0.0567	-0.0587
rdn	-0.3151	0.1674	0.0866	-0.0155	-0.0116
ren	-0.0792	0.0701	0.2863	0.3585	-0.5308
apn	0.2769	-0.1214	0.0984	0.4792	0.1168
hw	0.2848	-0.0440	0.3115	0.0991	-0.0596
nhw	0.3135	-0.0985	-0.0453	-0.0177	0.5019
dustn	0.0896	0.4476	-0.1867	-0.1743	-0.1192
watern	-0.0545	0.2569	-0.3478	0.2454	0.1623
ccn	0.4480	0.0078	-0.0265	0.1035	0.1229
gcn	0.4181	0.0284	-0.0237	0.1718	-0.1689
etn	0.2539	0.3599	-0.1004	-0.2282	-0.1258
ciw	-0.1057	-0.4816	-0.1776	-0.0720	-0.0365
tw	-0.0361	-0.3225	-0.3151	-0.1826	-0.0757

Page 11

41.
 42. *KMO measure of sampling adequacy
 43. estat kmo

Kaiser-Meyer-Olkin measure of sampling adequacy

Variable	kmo
co2n	0.5829
so2n	0.5305
noxn	0.5265
afrn	0.4107
cpn	0.5750
rdn	0.6009
ren	0.2960
apn	0.5410
hw	0.7779
nhw	0.5671
dustn	0.5046
watern	0.7090
ccn	0.5708
gcn	0.5590
etn	0.5701
ciw	0.5905
tw	0.4030
Overall	0.5479

44.
 end of do-file

45. log close
 name: <unnamed>
 log: e:\Dropbox\STATA\Denys_RWE.smcl
 log type: smcl

ДОДАТОК Б

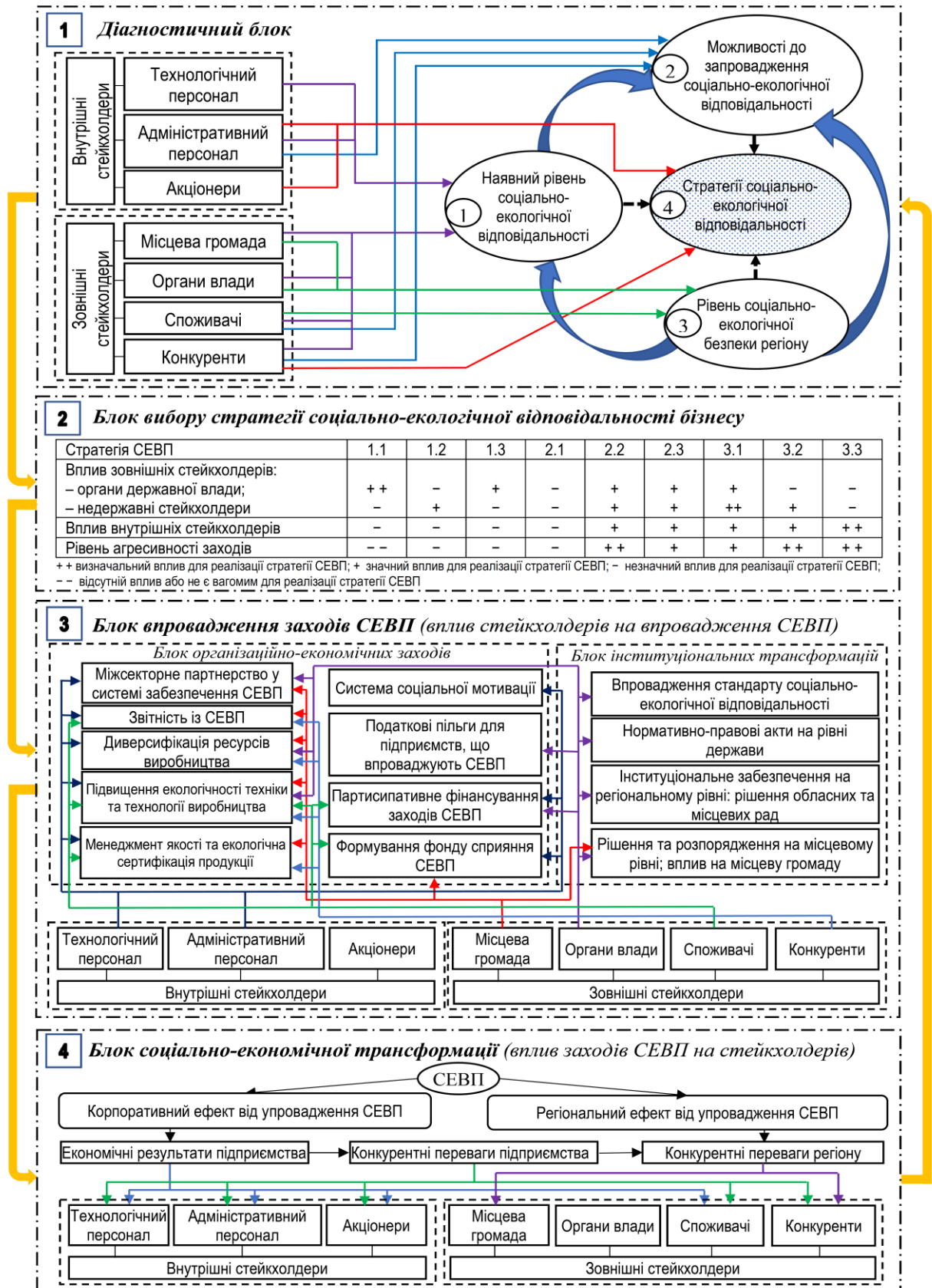

Рисунок Б.1 – Система організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємства

ДОДАТОК В

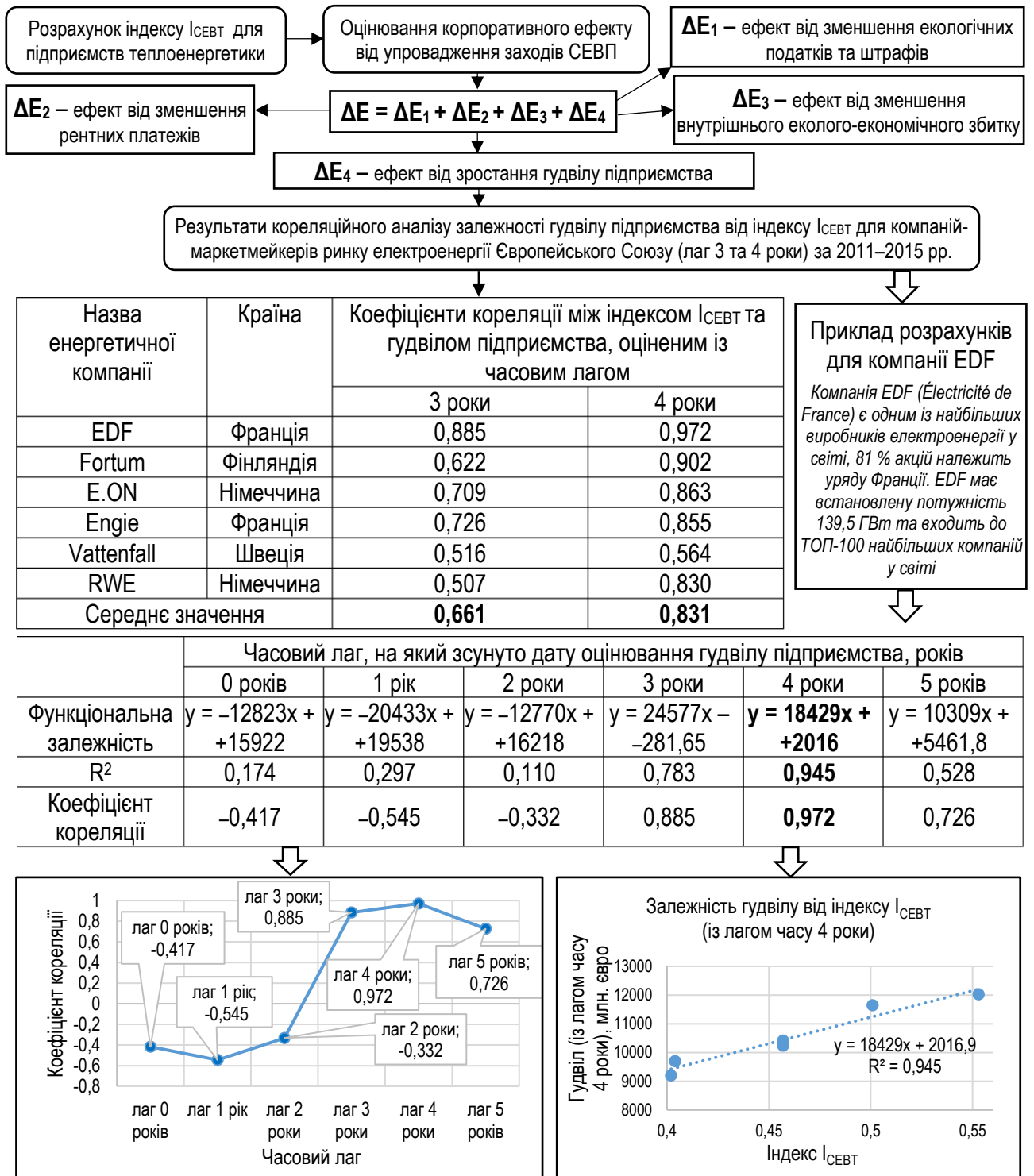

Рисунок В.1 – Результати емпіричного дослідження впливу СЕВП теплоенергетики країн Європейського Союзу на їх гудвіл (2011-2015 рр.)

ДОДАТОК Г

Акти та довідки про впровадження результатів дисертаційної роботи

Довідка про впровадження
Департамент фінансів, економіки та інвестицій Сумської міської ради

Сумська міська рада
ДЕПАРТАМЕНТ ФІНАНСІВ, ЕКОНОМІКИ ТА ІНВЕСТИЦІЙ
вул. Горького, 21, м. Суми, 40004 тел. (0542) 700-399 факс 700-394
E-mail: mfin@smr.gov.ua Код ЄДРПОУ 02315854

07.03.17 № 722/07.04.09-22 на № _____ від _____

Спеціалізована вчена рада
Д 55.051.01
Сумського державного
університету

**Про впровадження результатів
дисертаційного дослідження**

Спеціалістами управління галузей виробничої сфери, екології та енергозбереження департаменту фінансів, економіки та інвестицій Сумської міської ради розглянуто дисертаційну роботу на тему: «Організаційно-економічне забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики» Смоленнікова Дениса Олеговича на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

У поточній діяльності, з метою фінансування проектів з підвищення ефективності використання енергії, розвитку поновлюваних джерел енергії та екологічно чистих виробничих технологій, ураховано окремі розробки автора, зокрема система організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності суб'єктів господарювання, яка, в тому числі, включає механізм міжсекторного партнерства. Окремі положення дисертаційної роботи були використані при підготовці проектів програм соціально-економічного розвитку міста, розробці Плану дій сталого енергетичного розвитку міста Суми до 2025 року, а також при здійсненні управлінсько-організаційних заходів з питань охорони навколишнього природного середовища з підприємствами, установами та організаціями міста Суми.

Директор департаменту

С.А.Липова

Довідка про впровадження
Відділ житлово-комунального господарства Сумської обласної
державної адміністрації

СУМСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ВІДДІЛ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вул. Шишкарівська, 9, м. Суми, 40000, тел. (0542) 61-10-78
 E-mail: по Україні - sumyugkhoda@gmail.com, Код ЄДРПОУ 03366003

23.01.2014 № *01-11/0120* на № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження
 Смоленнікова Дениса Олеговича

Результати дисертаційної роботи Смоленнікова Д.О. мають наукову цінність і практичне значення. Зокрема, запропоновані Смоленніковим Д.О. підходи до формування системи організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики використані Управлінням житлово-комунального господарства Сумської обласної державної адміністрації в процесі розробки «Програми модернізації систем теплопостачання Сумської області на 2016-2020 роки».

Т.в.о. начальника відділу ЖКГ
 Сумської обласної державної адміністрації П.С. Кондров

Довідка про впровадження**ТОВ «БРОКЕНЕРГІЯ»****ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
«БРОКЕНЕРГІЯ»**

Україна, 01021, м. Київ, вул. Шовковична будинок 13/2,
нежиле приміщення, 1/2
р/р 26004014691401 в ПАТ «Альфа-Банк» м. Київ,
МФО 300346, код ЗКПО 40050036

20 грудня 2016 р.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
асистента кафедри управління Сумського державного університету
Смоленнікова Дениса Олеговича**

Ознайомлення з основними науковими результатами, викладеними в дисертаційній роботі Смоленнікова Д.О. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища», дозволяє дійти висновку, що робота містить ряд наукових положень, які є важливими для функціонування Охтирської теплоелектроцентралі та інших підприємств теплоенергетичного комплексу України.

Так, зокрема, в поточній діяльності ТОВ «БРОКЕНЕРГІЯ» враховується запропонована дисертантом система оцінки соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики.

Директор

О.Ю. Щербина

Довідка про впровадження
Університет Санкт-Галлену

Prof. Dr. Rolf Wüstenhagen
Good Energies Chair
IWÖ-HSG
Tigerbergstrasse 2
CH-9000 St. Gallen

Telefon +41 (0)71 224 25 87
Telefax +41 (0)71 224 27 22
rolf.wuestenhagen@unisg.ch
www.iwoe.unisg.ch

To whom it may concern

St. Gallen, 17.05.2016

CERTIFICATE

Within this document, we certify that professor assistant from Sumy State University DENYS SMOLENNIKOV is a local project manager in the SCOPES (Scientific Cooperation between Eastern Europe and Switzerland) project No. IZ74Z0_160564/1 “Improving Energy Security through Swiss-Ukrainian-Estonian Institutional Partnership”, funded by the Swiss National Scientific Foundation.

The ideas of his thesis (particularly, the role of education for sustainability in improving energy security as well as the role of environmental responsibility in that process) were used in the project activities, which are mostly educational ones. Specifically, Denys Smolennikov participated in St. Gallen Forum for Management of Renewable Energies “(EM)POWERING the Future” (Switzerland, 2015) as well as in the Research Paper Development Bootcamp «Renewable Energy, Sustainability, Environment and Innovations Research» in Tartu (Estonia, 2015).

Prof. Dr. Rolf Wüstenhagen

Акт про впровадження
Сумський державний університет (сторінка 1)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Карпуша В. Д.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Смоленнікова Дениса Олеговича «Організаційно-економічне
забезпечення соціально-екологічної відповідальності
підприємств теплоенергетики» у навчальний процес навчально-
наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту імені
Олега Балацького Сумського державного університету

20 лютого 2017 р.

м. Суми

Акт складено комісією у складі:

голова: директор навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького, доктор економічних наук, професор Васильєва Т.А.

члени комісії: - завідувач кафедри управління, доктор економічних наук, професор Теліженко О.М.

- заступник начальника навчально-методичного відділу, кандидат економічних наук, доцент Криклій О.А.

В період з 13 по 17 лютого 2017 р. комісія виконала роботу по визначенню фактичного впровадження результатів дисертаційного дослідження Смоленнікова Дениса Олеговича «Організаційно-економічне забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики» в навчальний процес навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького Сумського державного університету.

Акт про впровадження
Сумський державний університет (сторінка 2)

Комісія розглянула наступні матеріали:

1. Дисертаційну роботу Смоленнікова Дениса Олеговича «Організаційно-економічне забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики».
2. Робочі програми навчальних дисциплін:
 - 2.1 “Корпоративне управління” (викладається на денному та заочному відділеннях за програмами підготовки магістрів за спеціальністю “Менеджмент організацій і адміністрування”);
 - 2.2 “Управління корпоративними відносинами” (викладається на заочному відділенні за програмою підготовки бакалаврів за напрямом підготовки “Менеджмент”);
 - 2.3 “Основи екології” (викладається на денному та заочному відділеннях за програмами підготовки бакалаврів за напрямом підготовки “Менеджмент”);
 - 2.4 “Управління соціальною та екологічною безпекою діяльності” (викладається на денному та заочному відділеннях за програмою підготовки магістрів за спеціальністю “Адміністративний менеджмент”);
 - 2.5 “Методи прийняття управлінських рішень” (викладається на денному та заочному відділеннях за програмами підготовки бакалаврів за напрямом підготовки “Менеджмент”);
 - 2.6 “Корпоративна соціальна відповідальність” (планується до викладання на денному відділенні за програмою підготовки бакалаврів за спеціальністю “Менеджмент” у 2017-2018 н.р.).
3. Найвні навчально-методичні та наукові матеріали для вивчення зазначених дисциплін.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено:

1. Розроблені в дисертаційній роботі Смоленнікова Дениса Олеговича «Організаційно-економічне забезпечення соціально-екологічної

Акт про впровадження

Сумський державний університет (сторінка 3)

відповідальності підприємств теплоенергетики» науково-методичні положення, а також практичні методики впроваджені як розділи наступних навчальних дисциплін:

- 1.1 “Корпоративне управління”. Розділи: “Сутність та значення корпоративної соціальної відповідальності”, “Основні групи стейкхолдерів”, “Основні інструменти соціальних програм”;
- 1.2 “Управління корпоративними відносинами”. Розділи: “Напрями та блоки формування корпоративної соціальної відповідальності”, “Інструменти реалізації корпоративної соціальної відповідальності”, “Звітність та контролювання в системі корпоративного управління”;
- 1.3 “Основи екології”. Розділи: “Екологічна безпека життєдіяльності”, “Система та стандарти екологічного менеджменту”;
- 1.4 “Управління соціальною та екологічною безпекою діяльності”. Розділ “Методичні підходи до управління якістю навколишнього середовища”, “Екологічний менеджмент на підприємстві”;
- 1.5 “Методи прийняття управлінських рішень”. Розділи: “Процес прийняття та класифікація управлінських рішень”;
- 1.6 “Корпоративна соціальна відповідальність”. Розділи: “Корпоративна соціальна відповідальність в системі управління організацією”, “Екологічні аспекти корпоративної соціальної відповідальності”, “Методи та процедури оцінювання ефективності програм корпоративної соціальної відповідальності”, “Нефінансова звітність”, “Система показників корпоративної соціальної відповідальності”.

При цьому використовувалися матеріали таких наукових публікацій:

- Смоленніков Д.О. Роль екологічної відповідальності бізнесу на шляху до сталого розвитку / Д.О. Смоленніков // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – Суми: Вид-во СумДУ, 2013. – № 4. – С. 35-39.

Акт про впровадження

Сумський державний університет (сторінка 4)

- Смоленніков Д.О. Роль стейкхолдерів у запровадженні екологічної відповідальності підприємств / Д.О. Смоленніков // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – Суми: Вид-во СумДУ, 2015. – №4. – С. 12-16.
- Смоленніков Д.О. Підходи до визначення поняття «екологічна відповідальність бізнесу» / Д.О. Смоленніков, Н.М. Костюченко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка та менеджмент, 2015. – № 12 (66). – С. 151-156.
- Смоленніков Д.О. Система індикаторів соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики / Д.О. Смоленніков // Економічний вісник національного гірничого університету : науковий журнал. – Дніпропетровськ, 2016. – №4(56). – С. 133-140.
- Смоленніков Д.О. Система організаційно-економічного забезпечення соціально-екологічної відповідальності бізнесу / Д.О. Смоленніков, О.В. Люльов // Механізм регулювання економіки. – 2016. – №4. – С. 34-42.

2. Методичні підходи, розроблені у дисертаційній роботі Смоленнікова Дениса Олеговича, покладено в основу ряду практичних занять з наступних дисциплін:

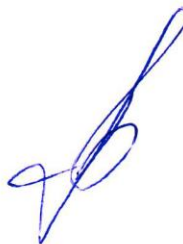
- 2.1 “Корпоративне управління”;
- 2.2 “Управління корпоративними відносинами”;
- 2.3 “Основи екології”;
- 2.4 “Управління соціальною та екологічною безпекою діяльності”;
- 2.5 “Методи прийняття управлінських рішень”.

3. Застосування в навчальному процесі навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького Сумського державного університету матеріалів дисертаційного дослідження Смоленнікова Дениса Олеговича «Організаційно-економічне забезпечення соціально-екологічної відповідальності підприємств теплоенергетики» дало

Акт про впровадження
Сумський державний університет (сторінка 5)

змогу адаптувати вказані комплекси дисциплін до умов сучасної економіки України, поглибити їх теоретичні і науково-методичні основи та підвищити якість підготовки фахівців з економічних спеціальностей.

Голова комісії:

Т.А. Васильєва

Члени комісії:

О.М. Теліженко

О.А. Криклій